

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra sociologie
Sociologie

Disertační práce
Mgr. Jaromír Mazák

Občanská společnost jako aktér politického procesu Civil Society and its Agency in the Political Process

Školitel:
doc. PhDr. Ing. Ondřej Císař, Ph.D.

2019

Prohlášení o samostatném vypracování

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

23. dubna 2019

Jaromír Mazák

ORCID: 0000-0001-9326-1290
Scopus Author ID: 56394251800
Researcher ID: G-8460-2017

Prohlášení o publikování jednotlivých kapitol

Větší část této disertační práce byla již v průběhu mého studia publikována formou recenzovaných článků v odborných zahraničních i českých časopisech. Konkrétně se jedná o následující texty:

- Mazák, J., & Diviák, T. (2018). Transactional activism without transactions: network perspective on anti-corruption activism in the Czech Republic. *Social Movement Studies*, 17(2), 203–218 (kapitola 3 této disertační práce).
- Mazák, J. (2017). Process tracing: zkoumání kauzality v případových studiích. *Sociológia*, 49(1), 55-80 (kapitola 6 této disertační práce).
- Mazák, J. (2016). Teorie sociálních hnutí: Přehledová studie. *Acta Universitatis Carolinae (AUC): Philosophica et Historica*. *Studia Sociologica XXI*, 9–30 (kapitola 2 této disertační práce).

Kromě toho je v době odevzdání této disertační práce v recenzním řízení časopisu *Democratization* text pojmenovaný „Decision crossroads: Process tracing a successful advocacy campaign countering corruption and state capture“, očekávané vydání 2019 (kapitola 4 této disertační práce).

V přípravě k publikaci je také monografie „Občanský sektor a advokační aktivismus v České republice“, jejíž vznik byl podpořen nadací „Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových“. Monografie byla obhájena před komisí svolanou nadací v roce 2018. Tato monografii byla Hlávkovou nadací podpořena jako můj disertační projekt, nicméně nejde o text s touto disertační prací zcela totožný. Předkládaná disertační práce byla na mnoha místech ještě aktualizována, doplněna a, věřím, celkově vylepšena.

Prohlášení spoluautora

Protože kapitola 3 této práce vznikla spoluautorsky, doplňujeme ještě prohlášení o autorském podílu Tomáše Diviáka.

Já, Tomáš Diviák, tímto potvrzuji, že jsem se na napsání textu „Transactional activism without transactions: network perspective on anti-corruption activism in the Czech Republic“ podílel přibližně z 20 %, a to především analýzou síťových dat. Převládající část studie včetně designu studie, tvorby výzkumných nástrojů, sběru kvantitativních i kvalitativních dat a sepsání převážné většiny textu zastal hlavní autor, Jaromír Mazák.

23. dubna 2019

Tomáš Diviák

Poděkování

Děkuji především svému školiteli doc. Ondřeji Císařovi za podporu, vstřícnost a cenné rady a připomínky poskytnuté v rámci konzultací.

Dále děkuji svým kolegům na Katedře sociologie FF UK za vytváření podnětného prostředí, jmenovitě pak především vedoucímu katedry dr. Jiřímu Vinopalovi za vytvoření takových pracovních podmínek, ve kterých bylo možné disertační práci dokončit.

Poděkování patří samozřejmě také spoluautorovi jedné z kapitol této práce, Tomáši Diviákovi, který mi nejen pomohl s danou kapitolou, ale po celou dobu studia pro mě byl svou intelektuální zvědavostí i vědeckými ambicemi velkou inspirací.

Za rozmanité podněty a inspirace zaslouží mé poděkování také (v abecedním pořadí dle příjmení) Michael Biggs, Øivind Bratberg, Jiří Buriánek, Elizabeth David-Barrett, Donatella Della Porta, Kacper Szulecki a řada dalších včetně anonymních recenzentů, kteří mi pomohli významně posunout jednotlivé články, které byly v průběhu práce na tomto textu publikovány.

Můj vděk dále patří i několika institucím, a to Grantové agentuře Univerzity Karlovy, která vznik několika kapitol v této disertační práci podpořila grantem č. 624214, a nadaci Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, která vznik této práce podpořila formou stipendia. Část této disertace byla napsána během akademického pobytu na Univerzitě v Oslo v roce 2016, který mi byl umožněn díky finanční podpoře Fondů EHP a Norska, a část během akademického pobytu na Univerzitě v Oxfordu v roce 2017, který mi byl umožněn díky finanční podpoře fondu Anglo-Czech Educational Fund.

Konečně bych chtěl poděkovat všem zástupcům neziskových organizací i několik zástupcům politických stran, kteří byli ochotni se se mnou sejit a poskytnout mi, někdy i opakovaně, svůj čas pro účely výzkumného rozhovoru. Bez jejich ochoty, otevřenosti a trpělivosti by tato práce nemohla vzniknout.

Text věnuji své ženě Markétě Šetinové Mazákové a svým rodičům Daně a Josefovi Mazákovým za to, že je nikdy nepřestalo bavit opakovat v různých obměnách otázku „kdy už budeš mít dopsanou tu disertaci?“

Abstrakt (CZ)

Občanská společnost je tvořena angažovanými jednotlivci, nevládními neziskovými organizacemi, jejich zaměstnanci, dobrovolníky, dalšími podporovateli a také vztahy mezi těmito aktéry. Aktivity občanské společnosti zahrnují rozvoj komunit, realizaci volnočasových i profesních zájmů, služby ohroženým skupinám, ale také snahy zasahovat do politického procesu a prosazovat určitou legislativu a systémovou změnu. Právě na ty poslední jmenované se zaměřuje tato práce. V úvodní kapitole se věnuji přehledu dosavadního výzkumu občanské společnosti a politického aktivismu v České republice a ostatních post-komunistických zemích střední a východní Evropy. V této kapitole identifikuji pět centrálních tezí, které lze na základě existujícího výzkumu zformulovat, a podrobuji je kritickému zhodnocení. Na základě toho pak tvrdím, že na pozadí celé diskuse lze rozlišit dva proudy literatury, které se ve svém hodnocení kvality občanské společnosti v regionu střední a východní Evropy rozcházejí, a snažím se ozřejmit důvody těchto rozporů. Ve druhé kapitole nabízím přehled teorií sociálních hnutí, čímž dotvším teoretický základ pro empirickou část práce. Mnoho otázek souvisejících s tím, jak aktéři občanské společnosti vstupují do politického procesu, lze totiž zkoumat prizmatem teorie sociálních hnutí. Následující tři kapitoly jsou empirické případové studie, které postupně adresují tři výzkumné otázky zformulované v úvodní kapitole. První z nich, tj. třetí kapitola této práce, navazuje na koncept transakčního aktivismu a usiluje o jasnější novou konceptualizaci horizontálních transakčních vazeb mezi organizacemi. Tato konceptualizace je následně operacionalizována a empiricky testována za použití analýzy sociálních sítí na případě konkrétní iniciativy. Kapitola mimo jiné ukazuje, jak velkou roli může mít různá operacionalizace horizontálních transakčních vazeb mezi organizacemi na výsledky analýzy a jak důležité je doplňovat samotnou analýzu sociálních sítí, která je více technická, o vzhled z kvalitativních rozhovorů. Čtvrtá kapitola se potom zaměřuje na analýzu mechanismů, skrze které mohou organizace dosahovat v rámci politického procesu svých cílů, a to opět formou případové studie. Tato kapitola vychází z Jaspersových výzev, aby studium aktérů občanské společnosti a sociálních hnutí více akcentovalo aktérství, namísto častější analýzy zdrojů a politického kontextu. Primárně se v ní tedy zaměřuji na důležitá strategická rozhodnutí aktérů vybrané občanské iniciativy a za použití metody „process tracing“ se snažím empirickou evidencí doložit, jak tato rozhodnutí přispěla ke konečným úspěchům zkoumané iniciativy. V páté kapitole se věnuji jedné organizaci v delším časovém horizontu a sleduji proces profesionalizace v ní. Zaměřuji se přitom na různé roviny profesionalizace, a sice na rovinu financování, rovinu práce s lidskými zdroji a rovinu komunikační, a sleduji, jak se tyto různé roviny navzájem ovlivňují. Šestá kapitola má formu metodologického exkurzu a detailněji představuje metodu „process tracing“, která je v české sociologické obci zatím poměrně málo známá a kterou v této dizertační práci aplikuji v kapitole čtyři. Její umístění až před samotný závěr práce zdůvodňuji tím, že jde o kapitolu poměrně

podrobnou s ambicemi nabídnout ucelený přehled o metodě „process tracing“. Její zařazení na jiném místě by podle mého názoru příliš rozdrobilo celkovou plynulost textu. Poslední závěrečná kapitola nejen shrnuje a integruje poznatky předchozích kapitol a příspěvek dizertační práce k zodpovězení výzkumných otázek, ale nabízí také úvahu o tom, k jaké sebereflexi v tuto chvíli dochází v české občanské společnosti, především opět v tom segmentu, který usiluje o vstupování do politického procesu. Zajímavé je, že se tato sebereflexe silně dotýká potřeby budovat silnější okruh podporovatelů a vazeb na tzv. „grassroots“, čímž se organizace tematicky vrací k diskusím, které jsou v odborné literatuře o občanské společnosti v zemích střední a východní Evropě rozvíjeny nejméně posledních patnáct let. Ocitáme se tak dnes ve chvíli, kdy akademická diskuse může nabídnout řadu podnětů pro samotné aktéry občanské společnosti.

Klíčová slova (CZ)

Občanská společnost, politický proces, advokační aktivismus, sociální hnutí, process tracing, Rekonstrukce státu, Auto*mat

Abstract (EN)

Civil society is made up of committed individuals, non-governmental non-profit organizations, their employees, volunteers, and other supporters, as well as relations among these actors. Civil society activities include community development, advancement of leisure and professional interests, services to vulnerable groups, as well as efforts to intervene in the political process and to support certain legislation and systemic change. This work focuses on the latter, i.e. the ways how civil society actors influence the political process. In the introductory chapter I present an overview of the current research of civil society and political activism in the Czech Republic and other post-communist countries of Central and Eastern Europe. In this chapter, I identify five central propositions that can be formulated on the basis of existing scientific discussion and I subject them to a critical assessment. In addition, I argue that against the backdrop of the discussion, two streams of literature can be distinguished which differ in their assessment of civil society's quality in Central and Eastern Europe. I try to clarify the reasons for these contradictions. In the second chapter I offer an overview of social movements theories, thus completing the theoretical basis for the empirical part of this thesis. Indeed, many questions about how civil society actors enter the political process can be explored by the prism of social movement theory. The following three chapters are empirical case studies that address the three research questions, which are formulated in the introductory chapter. The first of them, i.e. the third chapter of this work, builds on the concept of transactional activism and seeks to elaborate and clarify the conceptualization of horizontal transactional relationships between organizations. This new conceptualization is subsequently operationalized and empirically tested using the technique of social network analysis. The chapter shows, among other things, the way how different operationalization of horizontal transactional ties between organizations strongly impacts the results of analysis and interpretation. It also makes the argument that it is important to complement social network analysis, which is more technical in its nature, by insights from qualitative interviews. The fourth chapter then focuses on analysing the mechanisms through which organizations can achieve their goals in the political process. This chapter is based on Jasper's calls for researchers of civil society to accentuate the role of civil society actors and their agency instead of the more usual focus on analysis of available resources and political context of activism. Therefore, I primarily focus on the key strategic decisions of the representatives of a selected civil initiative, using process tracing as method. In doing so, I try to deliver empirical evidence to substantiate how these decisions contributed to the final success of the initiative. In the fifth chapter I analyse one selected organization over a longer period and follow the process of professionalization within it. I focus on the different levels of professionalization, namely professionalization at the level of funding, the level of human resources and the level of public communication. I show how these different levels interact. The sixth chapter takes the form of a

methodological excursion and introduces in more detail the process tracing method, which is still relatively little known in the Czech sociological community, and which I apply in this dissertation in Chapter four. I justify its placement before the very conclusion of the thesis by the fact that it is a relatively detailed chapter with ambitions to offer a comprehensive overview of the process tracing method. To include it elsewhere would, in my view, threaten the overall fluidity of the text. The final chapter not only summarizes and integrates the findings of the previous chapters and the dissertation's contribution to answering the research questions, but also offers a few thoughts on what self-reflection is currently occurring in Czech civil society. Interestingly, I argue, this self-reflection strongly touches on the need to build a stronger circle of supporters, i.e. constituency base, and strengthen the links of organizations to their grassroots. Thus, the reflection thematically returns to the academic discussions that have been developed in the civil society literature in the CEE countries for at least fifteen years. Thus, we find ourselves at a moment when academics can offer a range of ideas to civil society actors.

Keywords (EN)

Civil society, political process, advocacy activism, social movements, process tracing, Reconstruction of the State, Auto*mat

Obsah

Prohlášení o samostatném vypracování	1
Prohlášení o publikování jednotlivých kapitol.....	2
Prohlášení spoluautora	3
Poděkování	4
Abstrakt (CZ).....	5
Klíčová slova (CZ).....	6
Abstract (EN)	7
Keywords (EN)	8
Obsah.....	9
Seznam obrázků (List of Figures).....	11
1 Úvod	12
1.1 Umístění práce do širšího kontextu.....	14
1.2 Kam kráčí politický aktivismus v post-komunistické části Evropy?	15
1.3 Shrnutí úvodu a implikace pro vlastní empirickou práci	29
2 Teoretická východiska: Teorie sociálních hnutí.....	33
2.1 Rozmanitost sociálních hnutí a jejich proměna v čase.....	33
2.2 Co sociální hnutí jsou a proč je důležité je zkoumat	35
2.3 Od iracionálního davu ke společnosti občanů.....	37
2.4 Zlatá éra sociálních hnutí a vývoj teorie: 2. polovina 20. století	38
2.5 Konec minulého století a současnost	49
2.6 Shrnutí a implikace teorií sociálních hnutí pro tuto práci	51
3 Transactional activism without transactions (EN).....	53
3.1 Introduction.....	53
3.2 Re-conceptualizing transactional activism	54
3.3 Reconstruction of the state: the story in brief	57
3.4 Research purpose summarised	58
3.5 Data and method.....	58
3.6 Empirical section	60
3.7 Alternative explanations of success	69
3.8 Discussion	70
4 Decision crossroads (EN)	72
4.1 Introduction.....	72
4.2 Theoretical background.....	74
4.3 Empirical analysis	79
4.4 Conclusion	91
5 Auto*mat: různé roviny profesionalizace	95

5.1	Financování.....	96
5.2	Personální politika	97
5.3	Komunikační strategie	98
5.4	Advokační činnost.....	100
5.5	Diskuse.....	102
6	Metodologický exkurz: Process tracing aneb Kauzalita v případových studiích	105
6.1	Představení metody process tracing	105
6.2	Process tracing – základní koncepty metody	108
6.3	Process tracing – „state of art“	120
6.4	Process tracing – shrnutí	125
7	Závěrečné shrnutí a diskuse	127
7.1	Občanský sektor v sebereflexi	132
	Seznam literatury (References)	137
	Přílohy (Appendices)	156
	Příloha 1 (Appendix 1) Metodologická vysvětlivka ke Grafům 1 a 2.....	156
	Příloha 2 (Appendix 2) Adjustments to minimize the effect of discrepant reporting.....	158
	Příloha 3 (Appendix 3) Weighted degree and betweenness of individual organizations before the project	160
	Příloha 4 (Appendix 4) Weighted degree and betweenness of individual organizations in the project	161
	Příloha 5 (Appendix 5) Task-related networks: details	162
	Příloha 6 (Appendix 6) Task-related networks: Jaccard’s index of similarity	163
	Příloha 7 (Appendix 7) Reconstruction of the state’s viral videos statistics	164

Seznam obrázků (List of Figures)

Figure 1 (Obrázek 1) Average number of organizational memberships per person, development in time	17
Figure 2 (Obrázek 2) Proportion of membership in seven types of organizations, by prior regime type	18
Figure 3 Cooperation network prior to the project	61
Figure 4 Cooperation network of the project	62
Figure 5 Task-related network: legislation	65
Figure 6 Task-related network: coordination	65
Figure 7 Task-related network: fundraising	67
Figure 8 Task-related network: door-opening	68
Figure 9 Media coverage of the RS campaign in its peak period around the election	86
Figure 10 (Obrázek 10) Visual material used by Auto*mat at its beginning stages.....	99
Figure 11 (Obrázek 11) Degree of agreement/disagreement with support of cycling and public transport over cars in cities.....	102
Figure 12 (Obrázek 12) Causal mechanism in process tracing – a basic scheme.....	110
Figure 13 (Obrázek 13) Causal tests typology used in process tracing	112

1 Úvod

Existuje trh a existují instituce zřizované státem. Vedle nich však identifikujeme ještě třetí pilíř veřejného života, který označujeme jako občanský sektor či občanskou společnost. V této práci používám oba termíny zaměnitelně. Občanský sektor je tvořen angažovanými jednotlivci, nevládními neziskovými organizacemi, jejich zaměstnanci, dobrovolníky, dalšími podporovateli a také vztahy mezi těmito aktéry (pro detailnější diskusi viz Skovajsa a kol., 2010). Lze odlišit dvě hlavní funkce občanského sektoru: servisní a advokační.¹ Servisní funkce spočívá v poskytování služeb znevýhodněným nebo ohroženým skupinám, jako jsou například lidé nemocní či postižení, umírající, bez domova nebo z jiného důvodu ve složité životní situaci. Mezi servisní funkce patří také například ekologická práce v přírodě a v širším slova smyslu i vzdělávací činnost prováděná v rámci občanského sektoru. Oproti tomu advokační funkce spočívá v obhajobě tak zvaného veřejného zájmu nebo zájmů konkrétních skupin, nejčastěji opět takových, které jsou vnímány jako v nějakém smyslu znevýhodněné nebo ohrožené. Podstatou advokační činnosti je upozorňování na systémovou neefektivitu či na strukturální nespravedlnosti a předkládání návrhů na zlepšení. Cílem advokační činnosti není v první řadě pomoci konkrétním jedincům, nýbrž změnit systém, a to především skrze změnu veřejného mínění a změnu legislativy. Proto se někdy o advokačních organizacích mluví také jako o kampaňových organizacích. Skrze advokační činnost či advokační aktivismus se tak organizace a jednotlivci, kteří tvoří občanský sektor, stávají aktéry politického procesu. To je fenomén, kterému se věnuje tato práce.

Celkovým cílem práce je kriticky zhodnotit dosavadní výzkum advokačního aktivismu v Česku (a do značné míry v post-komunistické části Evropy jako celku, neboť celý region nese řadu společných rysů) a navázat vlastním výzkumem, který na třech případových studiích analyzuje vývoj advokačního aktivismu v posledních letech a jeho současný stav.

Tato práce vznikla jako soubor samostatných dílčích studií, z nichž každá má své vlastní cíle či výzkumné otázky. Čtyři kapitoly v této práci byly od začátku koncipovány jako samostatné články do recenzovaných časopisů. Tři z nich již vyšly a jeden prochází recenzním řízením. Věřím, že tato strategie mi i díky nutnosti obhájit jednotlivé kapitoly jako samostatné celky v recenzním řízení pomohla dosáhnout celkově vyšší kvality textu a originálního příspěvku k debatě o stavu občanské společnosti v Česku. Nechtěl bych ale, aby to bylo za cenu příliš velké roztříštěnosti celé práce. Proto jsem zároveň usiloval o to, aby práce tvořila jeden koherentní celek, aby jednotlivé kapitoly byly provázané, reagovaly na sebe a aby čtenáři bylo jasné, jak doplňují existující odbornou debatu o tom, jakou roli občanský sektor a advokační aktivismus v politickém procesu hrají. Za tímto účelem vznikla také

¹ Někdy bývá odlišována ještě funkce zájmová, kterou vykonávají tzv. zájmové organizace jako např. sportovní oddíly. Tomuto typu organizací se ve své práci nevěnuji.

poněkud delší úvodní kapitola, která vytyčuje kontext a základní rámec pro další kapitoly. Podobnou integrační funkci má také závěrečná kapitola. Obě tyto kapitoly nejsou jen běžným úvodem a závěrem, nýbrž přinášejí také originální empirický materiál a mají důležitou roli pro integraci celého textu do jednoho celku.

Hlavní výzkumné otázky této dizertační práce následují a jejich teoretickému odvození se věnuje převážná část této úvodní kapitoly, především pak podkapitola 1.3.

Výzkumná otázka 1 (VO1): Jak můžeme v návaznosti na existující literaturu jasněji konceptualizovat a následně operacionalizovat problematiku spolupráce mezi neziskovými organizacemi, které vstupují do politického procesu?

Výzkumná otázka 2 (VO2): Jaké strategie a postupy mohou občanské iniciativy používat k tomu, aby prosadily své cíle u politických elit, a jak můžeme tyto strategie a postupy zkoumat?

Výzkumná otázka 3 (VO3): Jaké roviny profesionalizace lze uvnitř organizace rozlišit a jak spolu tyto roviny navzájem souvisí a jak se ovlivňují?

Celá dizertační práce obsahuje kromě úvodní a závěrečné kapitoly kapitolu 2, která je přehledem teorií sociálních hnutí, ze kterých následně vycházím; kapitolu 3, která je případovou studií o spolupráci mezi organizacemi uvnitř protikorupční iniciativy Rekonstrukce státu a která se snaží obohatit diskusi o tzv. transakčním aktivismu a přispět k zodpovězení VO1; kapitolu 4, která opět reaguje na teorii transakčního aktivismu, ale dívá se na strategie, kterými mohou občanské organizace prosazovat své cíle a působit na politické elity (VO2); kapitolu 5, která se věnuje otázce profesionalizace občanských organizací (VO3); a kapitolu 6, která je metodologickým exkurzem do problematiky metody zvané *process tracing*, kterou využívám v kapitole 4.

Kapitoly 3 a 4 jsou po domluvě se školitelem ponechány v anglickém jazyce, jak byly připraveny pro publikaci v zahraničních časopisech. Pro účel jednotného číslování jsou také všechny obrázky (grafy a tabulky) v této práci nadepsány a provedeny v angličtině.

Ve zbytku této kapitoly nejprve zasadím celou práci do širšího kontextu výzkumu občanského sektoru jako celku (podkapitola 1.1), poté se detailněji zaměřím na hlavní dosavadní poznatky z výzkumu té části občanského sektoru, ve které jeho aktéři cíleně vstupují do politického procesu (podkapitola 1.2), a nakonec odvodím výše zmíněné výzkumné otázky ve vazbě na představenou literaturu (podkapitola 1.3).

1.1 Umístění práce do širšího kontextu

Občanská společnost představuje prostor autonomních sociálních aktérů, kteří se organizují mimo sféru oficiální, dnes zpravidla zastupitelské politiky. Historicky se občanská společnost v západních společnostech emancipovala ve střetu s feudálními a absolutistickými systémy a jejím prvním hybatelem byla buržoazie a autonomní „intelligentsia“ (Bernhard, 1993, s. 308–309). Postupně začali do veřejného prostoru občanské společnosti vstupovat coby aktéři další od proletariátu a ženského hnutí za volební právo až po pestrou paletu aktérů, kteří vykryštovali ze zlaté éry sociálních hnutí v 60. a 70. letech 20. století (viz podkapitola 2.4) a dále přibývají dodnes.

Výslednou pluralitu a komplexitu moderních občanských společností v knize *Občanský sektor* analyticky podchycuje Marek Skovajsa s kolektivem autorů (2010). Skovajsa například představuje sektorovou perspektivu (Skovajsa a kol. 2010, kap. 1), která občanský sektor vymezuje jako třetí sektor veřejného života v protikladu k tržnímu sektoru a sektoru veřejné správy. Přitom upozorňuje na velké množství alternativních označení pro tzv. občanský sektor, například neziskový sektor, nestátní neziskový sektor či nevládní sektor, která sice všechna akcentují různé aspekty, nicméně většinou je možné je používat do značné míry zaměnitelně. V téže kapitole Skovajsa shrnuje také pluralitu různých typů organizací, které vytvářejí formalizovanou část občanského sektoru. Mezi ty patří například spolky (Skovajsa vzhledem k datu vydání publikace používá starší označení občanská sdružení), nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti, ale také církve, odbory, profesní komory a případně některé další typy organizací.

Vedle rozpoznání různých právních forem organizací občanské společnosti je pro nás užitečné zavést také členění organizací podle typu činnosti, a sice na organizace zájmové, servisní a advokační. První jmenované slouží svým členům jako platforma pro rozvoj vlastních zájmů a koníčků (například sportovní kluby, sběratelské spolky atp.). Oproti tomu funkce servisních organizací, jak již bylo řečeno výše, spočívá především v poskytování služeb znevýhodněným či ohroženým skupinám obyvatel. Tato dizertační práce se ale zaměřuje převážně na třetí jmenovaný typ organizací, tedy organizace advokační, které vstupují do politického procesu a snaží se ovlivnit veřejné mínění a legislativu. Navíc se v rámci této skupiny soustředím jen na tzv. nové advokační organizace, tj. nikoliv odbory ani profesní organizace, které bývají v literatuře označovány jako tradiční advokační organizace (Frič, 2016).

Přestože měření velikosti občanského sektoru je z různých důvodů problematické (Frič, 2016, kap. 1), je patrné, že nové advokační organizace představují ve srovnání se zájmovými i servisními organizacemi skupinu jednoznačně nejmenší, a to jak z hlediska počtu registrovaných organizací, tak z hlediska množství zaměstnanců, které v těchto organizacích pracují. Podle údajů z několika zdrojů, ze kterých vychází Frič (2016), představují nové advokační organizace méně než 10 % ze všech registrovaných

neziskových organizací a zaměstnávají méně než 5 % všech zaměstnanců, kteří v občanském sektoru pracují. V tomto smyslu je tedy tato dizertační práce zaměřena pouze na relativně úzký výsek občanského sektoru.

1.2 Kam kráčí politický aktivismus v post-komunistické části Evropy?

Jedním z klasických obrazů spojených s pádem komunismu v Česku je mobilizace na Národní třídě, Václavském náměstí a postupně mnoha dalších prostranstvích po celé republice. Také v některých dalších zemích střední a východní Evropy (dále SVE) je pád komunismu neodmyslitelně spjat s masovou mobilizací občanské společnosti (např. Oberschall, 1996; Fagan, 2004). Taková mobilizace vyvolala optimistická očekávání ohledně budoucího rozvoje občanské společnosti. Tato očekávání ale nebyla naplněna. Podle hodnocení občanské společnosti ve SVE, které převládalo v akademických textech na počátku tisíciletí, se občanská angažovanost brzy po revoluci vyčerpala, takže nedošlo k rozvoji pulzujících občanských společností, které by občanům umožnily naplno se zapojit do formování veřejné sféry. Někteří autoři to vysvětlují negativním vlivem „dědictví“ komunismu (např. Howard, 2002, 2003, 2011; Barnes, 2006; Bernhagen & Marsh, 2007), jiní přisuzují vinu negativnímu vlivu zahraničního financování občanských společností v post-komunistických zemích (např. McMahon, 2001; Fagan, 2004, 2005; Narozhna, 2004) a další si všímají nepřátelského nastavení domácí politiky vůči neziskovým organizacím (v Česku například Fagan, 2005; Císař, 2008).

Proti tezi o slabé občanské společnosti v zemích střední a východní Evropy se ovšem někteří autoři vymezili. Například Petrova a Tarrow (2007) upozorňují na to, že většina analýz, které k závěrům o slabosti občanské společnosti přispěly, byla založena na datech o individuální participaci jednotlivců. Ta ale podle autorů nevypráví celý příběh. Stavějí proto proti sobě participaci na individuální úrovni, která je v zemích SVE skutečně nízká, a tzv. transakční aktivismus spojený s aktivitou profesionalizovaných nevládních neziskových organizací. Transakční aktivismus je založen na budování koalic mezi těmito organizacemi a získávání strategických pozic ve vztahu k držitelům státní moci. Podle autorů se jedná o sice ne ideální, nicméně poměrně efektivní formu občanské společnosti, která dokáže kontrolovat politické elity a prosazovat veřejný zájem a zájmy menšin, přestože zpravidla není doprovázena participací širší veřejnosti.

Je tedy vidět, že v literatuře se objevují určité rozpory v hodnocení vývoje a stavu advokačního aktivismu v post-komunistických zemích SVE. Abych mohl navázat vlastním výzkumem, věnuji se nejprve detailnějšímu kritickému rozboru této literatury. Hlavní poznatky, které z existující literatury vyplývají a kterým budu věnovat pozornost, pro přehlednost strukturuji do pěti hlavních tezí, kterým se následně věnuji v postupném pořadí: (1) teze o slabosti občanské společnosti a dědictví komunismu,

(2) teze o negativním vlivu zahraničního financování, (3) teze o nepřátelském nastavení domácí politiky, (4) teze o transakčním aktivismu a (5) teze o profesionalizaci politického aktivismu.

1.2.1 Teze o slabosti občanské společnosti a dědictví komunismu

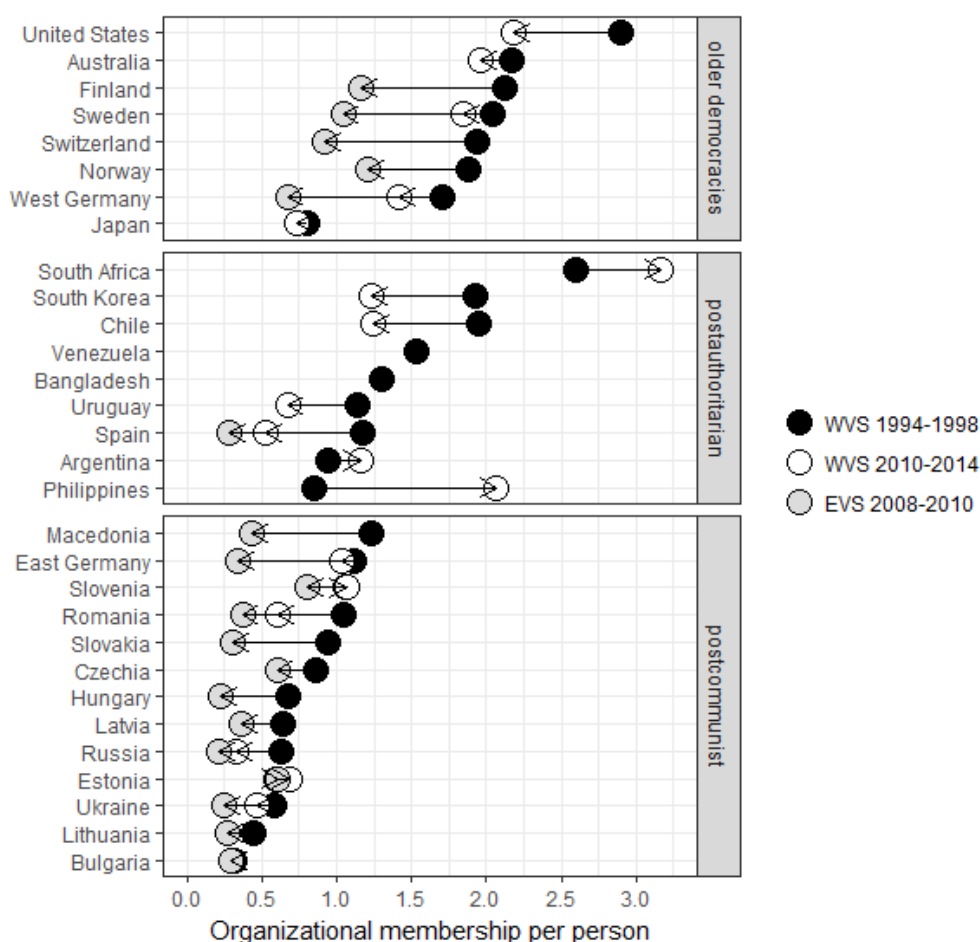
Ze všech čtyř tezí je teze o slabosti občanské společnosti a dědictví komunismu nejobecnější, protože se rovnou měrou vztahuje k občanské společnosti jako celku, nikoliv pouze té části, která se snaží přímo ovlivňovat politický proces. Teze o dědictví komunismu konstatuje, že občanské společnosti v zemích SVE jsou pozoruhodně slabé a že důvodem toho je dědictví pramenící ze zkušenosti s komunismem. Významný vliv na formulaci a prosazení této teze měl Marc M. Howard (2002, 2003, 2011). Howard (2002) ukázal, že postkomunistické země zaostávaly za svými západními evropskými protějšky jak na úrovni deklarovaných postojů měřených jako důvěra v různé instituce (zde odkazuje na Eurobarometr), tak na úrovni chování měřeného jako deklarované členství v různých typech organizací (zde používá údaje z výzkumu World Value Survey, podle kterého evropské postkomunistické země zaostávaly v organizačním členství dokonce i za post-autoritářskými demokraciemi globálního Jihu).

Howard ve svých textech nabízí *tři kauzální vysvětlení* teze o slabosti post-komunistických občanských společností. *Za první*, komunistické režimy se snažily předcházet možným opozičním činnostem tím, že samy zřizovaly své vlastní masové a státem kontrolované organizace pro občanské sdružování. Příkladem takových organizací je například Socialistický svaz mládeže či Československý svaz žen. Nedůvěra v tyto organizace a obecně negativní zkušenost s takřka nucenou veřejnou participací mohla podle Howarda vyústit v nízkou účast v nových organizacích občanské společnosti. Howard (např. 2002, s. 162) nalézá podpůrné důkazy pro toto vysvětlení v kvalitativních rozhovorech v bývalém východním Německu a v Rusku. *Za druhé*, v postkomunistických zemích zůstávají soukromé vazby a sítě přátel nadále důležité na úkor více veřejně orientovaných organizací občanské společnosti. Howard (2002) to opět vysvětluje komunistickým dědictvím: Politizace veřejného prostoru za komunismu vedla k utváření soukromých sítí přátel jako jediného prostoru pro sebevyjádření a často jediné přístupové cesty k nedostatkovému zboží či službám. *Za třetí*, lidé v postkomunistických zemích již brzy po pádu komunismu začali pociťovat zklamání z nenaplněných očekávání, což vedlo k apatii.

Ve zbytku této sekce se zaměřím na aktualizaci a zpřesnění teze o slabosti občanské společnosti v zemích SVE, částečně na základě vlastní analýzy novějších dat a částečně na základě novější literatury. Nejprve se podíváme, jak se vyvinulo Howardem zkoumané organizační členství. Obrázek 1 (Figure 1) zobrazuje data o členství v dobrovolnických organizacích a je s určitými odchylkami replikací grafu prezentovaného Howardem (2002), do kterého jsem ale oproti původnímu grafu přidal také data z novějších vln (World Value Survey 2010–2014 a European Value Study 2008–2010). Je tedy možné sledovat posun v čase. Zatímco Howard pracoval s osmi typy dobrovolnických organizací, já pracuji jen

se sedmi, které jsou všechny dostupné ve všech třech sledovaných vlnách šetření: (1) náboženské organizace (Relig), (2) sportovní a rekreační organizace (Sport), (3) umělecké, hudební a vzdělávací (ArtEd), (4) odbory (Labor), (5) politické organizace (Polit), (6) organizace zaměřené na životní prostředí (Envir) a (7) profesní organizace (Profe).² Černé body v grafu (Obrázek 1) byly hlavním podkladem pro Howardův (2002) závěr o slabé občanské společnosti v postkomunistických zemích. Je vidět, že rozdíly byly v polovině 90. let skutečně dramatické, když průměrný počet členství v dobrovolnických organizacích na jednoho dospělého člověka se ve starých demokraciích pohyboval kolem dvou členství (v Obrázku 1 je to 1.94), zatímco v post-komunistických demokraciích se jen v menšině zemí vyšplhal průměr alespoň na jedno členství (v Grafu 1 je průměrná hodnota pro sledované post-komunistické země v polovině 90. let 0.78).

Figure 1 (Obrázek 1) Average number of organizational memberships per person, development in time

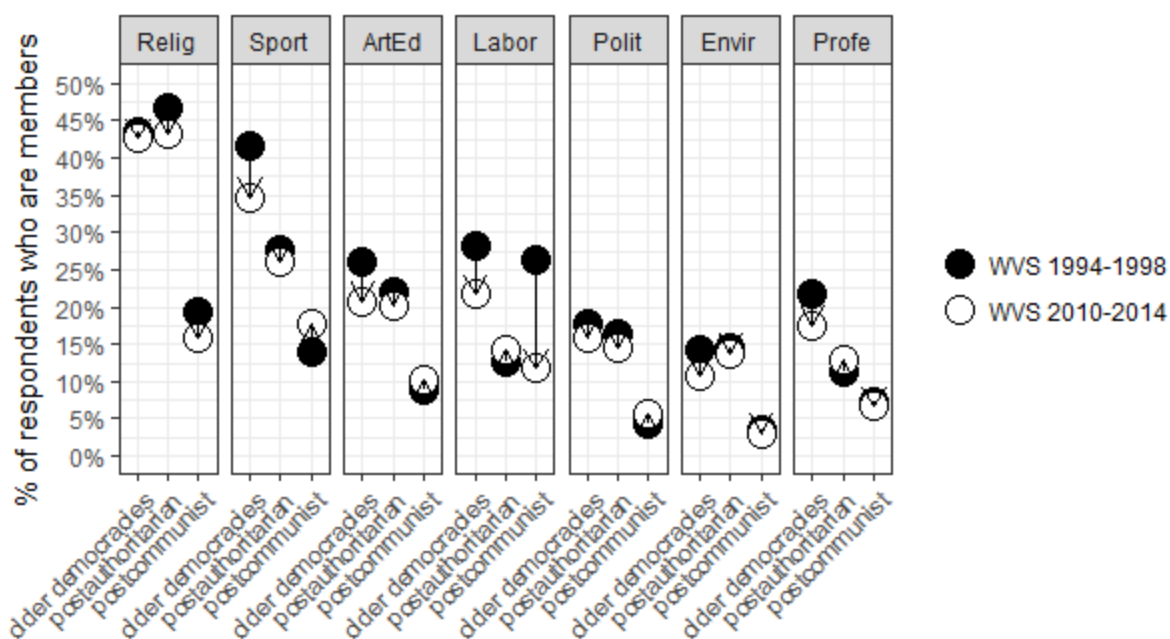

Pozn.: Data jsou vážena post-stratifikačními vahami poskytnutými přímo v datových souborech. V některých zemích proběhly všechny tři vlny výzkumu, v některých jen jedna.

² Konstrukce grafu si vyžádala některé metodologické kompromisy, podrobně viz Příloha 1.

Pokud se zaměříme na vývoj v čase, na první pohled se zdá, že až na úplné výjimky došlo v jednotlivých zemích napříč regiony k poklesu počtu organizačních členství na osobu. Nicméně pokles je především patrný pro země, kde je k dispozici hodnota z šetření EVS 2008–2010, ve kterém však byla použita lehce odlišná formulace otázky a odlišné možnosti odpovědí, viz Příloha 1. Abychom byli schopni vývoj v čase realističtěji zhodnotit, podíváme se dále jen na srovnání obou relevantních vln WVS (tedy 1994–1998 a 2010–2014), kde byly formulace otázek totožné, viz Obrázek 2 (Figure 2), který je uspořádán tentokrát nikoliv po zemích, ale po třech porovnávaných „regionech“ (západní demokracie, post-autoritářské demokracie a post-komunistické demokracie).

Figure 2 (Obrázek 2) Proportion of membership in seven types of organizations, by prior regime type

Pozn.: Do grafu vstupují jen země, pro které existují data v obou sledovaných vlnách WVS, tj.: „Staré demokracie“: Austrálie, Japonsko, USA, Švédsko a západní Německo. „Post-autoritářské demokracie“: Argentina, Filipíny, Chile, Jižní Korea, Jižní Afrika, Španělsko a Uruguay. „Post-komunistické demokracie“: Estonsko, Rumunsko, Rusko, Slovinsko, Ukrajina a východní Německo. Váženo post-stratifikačními a dováženo na velikost vzorku (každá země v daném regionu má stejnou váhu). Graf je opět do určité míry replikací původního Howardova (2002) grafu s doplněním o novější data.

Obrázek 2 (Figure 2) zobrazuje průměrné procento dospělých osob v daném regionu (více viz poznámka pod obrázkem), které se považují za členy občanské organizace daného typu. V první řadě i tento graf potvrzuje tezi, že postkomunistické země zaostávají za západními demokraciemi (a do značné míry i za post-autoritářskými demokraciemi). Porovnání organizačního členství v čase ale nabízí mnohem méně jednoznačný obrázek. Předně je třeba říct, že organizační členství se k porovnávání síly občanské společnosti mezi jednotlivými geopolitickými regiony stalo možná poněkud méně vhodným ukazatelem. Někteří autoři se totiž domnívají, že pokles organizačního členství obecně reflektuje spíše

kvalitativní proměnu politické participace než její oslabování (např. Bennett & Segerberg, 2013). Podle těchto autorů se lidé stávají méně ochotní k dlouhodobým závazkům, za které lze považovat například organizační členství, a více se orientují na krátkodobá a flexibilnější politická angažmá v jednotlivých kampaních a k jednotlivým problémům. Tato větší flexibilita politické participace je spojována s rozvojem internetových nástrojů, které se kromě komunikačního nástroje stávají také nástrojem organizačním, čímž svojí funkcí konkurují tradiční roli občanských organizací (Bennett & Segerberg, 2013). Navzdory tomuto argumentu se ale při pohledu na Obrázek 2 zdá, že pokles organizačního členství není ve skutečnosti nijak dramatický a pro postkomunistické země ho s výjimkou členství v odborech vůbec nepozorujeme. Z této analýzy lze tedy provizorně vyvodit, že občanská společnost v postkomunistických zemích je, co se organizačního členství týče, slabší než ta ve starých demokraciích, ale v čase poměrně stabilní.

Tezi o slabosti občanské společnosti v důsledku dědictví komunismu nějakým způsobem reflektuje nebo rozpracovává dlouhá řada autorů (namátkou například Barnes, 2006; Bernhagen & Marsh, 2007; Císař, 2008; Foa & Ekiert, 2016). Například Foa a Ekiert (2016) kritizují to, že pro hodnocení síly občanské společnosti je v literatuře nejčastěji používáno právě organizační členství. Foa a Ekiert argumentují, že v závislosti na použité definici občanské společnosti můžeme dojít k daleko pestřejší škále operacionalizace toho, co představuje silnou občanskou společnost. Kromě organizačního členství tak může jít například o důvěru občanů v demokracii a její instituce nebo jejich schopnost mobilizovat k občanskému protestu. Právě poslední jmenovaný druh indikátorů, pod který spadá například účast na demonstraci, podepisování petice či bojkot zboží z politických důvodů, podle jejich analýzy nejlépe predikuje úspěšnou demokratizaci země podle hodnocení organizace Freedom House. Foa a Ekiert (2016) se proto domnívají, že mluvit o slabosti občanské společnosti v post-komunistických zemích jako celku je příliš zobecňující a nepřesné, protože navzdory relativně nižšímu organizačnímu členství jsme alespoň v některých post-komunistických zemích mohli pozorovat připravenost občanů zapojit se do politického procesu, která koreluje s pozdější úspěšnou demokratizací těchto zemí. Konkrétně se jedná převážně o ty post-komunistické země, které se později staly novými členy EU.

Za analyticky velmi zajímavé považuji také přerámování celé diskuze, které rozlišuje mezi socializačním vlivem (socializační hypotéza) komunistické minulosti na straně jedné a vlivem negativní zkušenosti s reálnou podobou post-komunistické demokracie na straně druhé (Hooghe & Quintelier, 2014). Přestože obě tyto roviny lze koncepčně spojit s komunistickým dědictvím, socializační vliv působí skrze přímou socializaci k politické pasivitě za komunismu, zatímco druhý jmenovaný vliv působí více nepřímě skrze pokračující těžkosti rodících se demokracií. Mezi tyto těžkosti patří především vysoká míra vnímané korupce, malá transparentnost a nízká kvalita vládnutí v nových demokraciích, jednoduše špatně fungující systém (srov. Fortin, 2012; Tavits, 2008; Rose-Ackerman, 2001).

Nejde přitom o přehnané puntičkářství, protože socializační hypotéza a hypotéza o špatně fungujícím systému mají odlišné implikace: zatímco podle socializační hypotézy by k vyšší míře občanské participace měla vést prostá generační obměna, podle teze o špatném fungování systému v mladých demokraciích je potřeba především posílit demokratické instituce a důvěru v ně (Hooghe & Quintelier, 2014). Hooghe a Quintelier (2014) se na základě své analýzy dat z European Social Survey přiklání k hypotéze o špatně fungujícím systému, když při kontrole úrovně vnímané korupce a kvality vládnutí nenacházejí vztah mezi komunistickou minulostí a úrovní občanské participace. Jak upozorňuje Vráblíková (2017), k věcně podobným závěrům dospívají také Linek a Petrúšek (2016) při výzkumu volební účasti v zemích Visegrádské čtyřky v letech 1990–2013, když ukazují, že socializace v komunistickém režimu nevedla (kromě Polska) k nižší míře volební účasti generací socializovaných v tomto období.³

Z hlediska důsledků pro vývoj občanské společnosti v regionu se tedy zdá být klíčové zaměřit se na rozvoj transparentních institucí vládnutí a prevenci korupce a další eroze důvěry občanů v politiku. Slabá občanská společnost v sobě totiž nese riziko, že politické rozhodování je odděleno od vůle a kontroly občanů (Howard, 2002) a instituce vládnutí se stanou nástrojem politických a ekonomických elit pro sebe-obohacování (tzv. fenomén „state capture“, viz Innes, 2014; Fazekas & Tóth, 2016; sekce 4.2.1). Důvěra ve státní orgány a jejich správné a vůči občanům responzivní chování také motivuje jednotlivé občany k politické participaci a ta zase udržuje stály tlak na politické elity a brání jejich degeneraci. Tím se dotváří setrvačný kruh demokratizačního procesu.

Diskuse o občanské společnosti v zemích SVE nicméně postupem času divergovala a část pozornosti výzkumníků se přesunula od problematiky komunistického dědictví k otázce vlivu zahraničních sponzorů a dárců. Tomu se věnuje následující sekce.

1.2.2 Teze o negativním vlivu zahraničního financování

Zatímco totalitní komunistická ideologie se pokoušela naplnit celý veřejný prostor, od nových demokracií se očekávalo, že vytvoří občanské iniciativy, které se propojí do mozaiky rozmanité občanské společnosti s rozmanitými zájmy. Tento sentiment ve veřejném prostoru posiloval Václav Havel, který silně věřil v roli pluralitní občanské společnosti při budování demokracie (Potůček, 2000).

Občanská společnost se však nezrodila jednoduše sama od sebe. Místo toho byla od začátku vyživována a vychovávána západními nevládními agenturami a nadacemi a grantovými schémata některých velvyslanectví a Evropské unie. Ve své studii o environmentálních organizacích v

³ V analýze autorů je pochopitelně kontrolován vliv věku na individuální úrovni, který je důležitým prediktorem volební účasti.

postkomunistických zemích navrhl Waller (2010) analytický rámec, který rozděluje vývoj environmentálních organizací v post-komunistických zemích do tří fází. V první fázi, před pádem komunismu, hrála komunistická strana významnou roli, takže dokonce i zelené organizace podléhaly vlivu „shora dolů“ (*top-down*). Druhá fáze se vyznačuje vzestupem občanské společnosti „zespodu“ (*bottom-up*), což samo o sobě přispělo k pádu komunismu, neboť občanská angažovanost v otázkách životního prostředí hrála důležitou roli při formování politického disentu v řadě zemí včetně Československa (Fagan, 2004). A konečně třetí fáze se vyznačuje právě vlivem zahraničních aktérů ze západních demokracií, kteří místní vznikající občanské společnosti nabídli financování i know-how. Tuto třetí fázi označuje Waller jako vliv „zvenku dovnitř“ (*outside-in*) a právě na zhodnocení této fáze se zaměřuji v následujících odstavcích.

Jako první je třeba říct, že rozsah vlivu „zvnějšku“ na formování občanské společnosti v postkomunistických zemích vyvolal obavy. Například McMahon (2001) poukázala na některé problémy tzv. zahraničního patronátu v případě podpory ženských organizací v Maďarsku, Polsku a Rusku americkými nevládními organizacemi. Její výrok, založený převážně na rozhovorech s místními aktivisty, byl přísný, když dospěla k závěru, že „americké nevládní organizace spíše uškodily, než pomohly ambici ženských občanských organizací post-komunistických zemích stát se hlasem ženského populace a nedílnou součástí občanské společnosti“ (2001, str. 48).⁴ Současně McMahon připustila, že tento závěr byl v danou chvíli pouze provizorní a odrážel pouze první desetiletí postkomunistického vývoje.

Na jednu stranu McMahon konstatovala, že americké nevládní organizace hrály klíčovou roli při vytváření a rozvoji mnoha ženských organizací a projektů (2001, s. 50) a že přispěly k přijetí nových nástrojů aktivismu (2001, s. 52). Na druhou stranu však jejich činnost podle autorčiny analýzy nevedla ani ke zlepšení postavení žen, ani ke vzniku viditelného ženského hnutí v žádné ze zkoumaných zemí. Intervenující nevládní organizace z USA podle McMahon nedokázaly vybudovat v regionu střední a východní Evropy organizace, které by byly dostatečně zakořeněné v místním kontextu. Místo toho se objevily malé profesionální organizace se slabou vazbou k místním komunitám a malou potřebou adresovat kulturně-specifické problémy post-komunistických zemí. Jako příklad uvádí McMahon situaci, kdy se několik amerických nevládních organizací chtělo zaměřit na podporu boje proti násilí na ženách a obchodování se ženami, ačkoli maďarské ženy tyto problémy neviděly jako prioritní a upřednostňovaly by například programy, které by jim pomohly rozjezdu malého podnikání (2001, s. 58). Podobně Guenther (2011, s. 872) uvádí, že zahraniční zásahy vedly k založení středisek proti obchodování se ženami organizacemi, které samy tuto otázku nepovažovaly za klíčovou záležitost.

⁴ Překlad z angličtiny autor.

McMahon (2001) také otevřela téma legislativních omezení amerických nevládních organizací, které vedou k jejich omezené podpoře pro politické organizace. To může vyústit až k tomu, že místní ženské organizace jsou odrazovány od politických nebo advokačních činností, aby neztratily přístup k cizím zdrojům. V tomto světle lze podle autorky dárcovské nevládní organizace z USA považovat za odpovědné za depolitizování ženských organizací v zemích SVE. McMahon také tvrdí, že závislost na zahraničním financování znamená inherentní nestabilitu ženského hnutí.

Ve svých doporučení McMahon (2001, s. 61) dospěla k tomu, že intervenující zahraniční organizace by měly více zvažovat místní kontext a realitu domácí politiky, která určuje nejen to, co je žádoucí, ale také to, co je možné; dále že financování by mělo být založeno na schopnosti získat a udržet podporovatele z místního obyvatelstva; a konečně k tomu, že zahraniční organizace by měly podporovat domácí nápady a strategie, a ne pouze dovážet své vlastní. Školení místních aktivistů by se pak mělo zaměřit na přenos a diseminaci schopností účinného aktivismu či lobbování, nikoliv na myšlenkovou indoktrinaci. Taková doporučení rezonují také s analýzou limitů západní pomoci organizacím občanské společnosti na Ukrajině (Narozhna, 2004). Narozhna rozvíjí argument, že západní občanská společnost je kulturně podmíněným produktem dlouhodobého vývoje v konkrétním kontextu, který nemůže být snadno exportován.

Možnou souvislost mezi slabostí občanské společnosti a negativními vlivy zahraničního patronátu zkoumá také Fagan (2005), který analyzuje české environmentální hnutí. Fagan na základě své analýzy dospívá k závěru, že ačkoli zahraniční peníze a *know-how* vedly k založení či rozvoji a profesionalizaci organizací, které jsou schopné ovlivňovat politické elity (Fagan, 2005, s. 529), tyto organizace nedokázaly zakořenit ve společnosti. Podle Fagana je tato situace výsledkem minimalistického pojetí demokracie ze strany západních donorů. Domnívá se, že intervence západních donorů je vedena takovým způsobem, který má zabránit radikálním formám občanské společnosti, které by mohly ohrozit neoliberální transformaci (Fagan, 2005, s. 531). V tomto ohledu je Fagan typickým představitelem tzv. kooptační teze, tedy myšlenky, že zahraniční patronát vytváří de-radikalizované organizace, které nemají skutečnou moc zpochybňovat elity. Místo toho organizace navzájem soutěží o omezené zdroje, což brání spolupráci, a přeskakují z jednoho projektu do druhého podle priorit jejich dárců (2005, s. 534).

Proč se ale občanská společnost v zemích SVE musí tolik spoléhat na zahraniční donory? O jednu část odpovědi jsme se pokusili v předchozí sekci o slabosti občanské společnosti v důsledku dědictví komunismu. Z té vyplývá, že organizace těžko hledají zdroje u veřejnosti, která není politicky angažovaná. O trochu jinou odpověď se pokouší teze o nepřátelském nastavení domácí politiky, které se věnuje následující sekce.

1.2.3 Teze o nepřátelském nastavení domácí politiky

Zatímco předchozí sekce si víceméně nárokuje platnost pro celý region postkomunistické Evropy, kde zahraniční asistence zpravidla probíhala podle podobných pravidel, a tak jsem i rešerši literatury prováděl napříč regionem SVE, tato sekce se zaměřuje na specifický český kontext zdejší politické scény. Jak uvádí Fagan (2005), nástup Václava Klause a jeho konzervativní ODS k moci změnil postoj elit k organizacím občanské společnosti. Především ty politicky či advokačně orientované se ocitly na okraji společnosti jako již nepotřebný relikv revoluční éry (2005, s. 534).

Podle Potůčka (2000) viděl Klaus v občanské společnosti nebezpečí kolektivity, která nebyla v souladu s jeho představou společenství svobodných individuí. Klaus sám popisoval občanskou společnost jako „komunitarismus“, za kterým spatřoval elitářskou tendenci těch, kteří se považují za vyvolené, určovat morálku pro ostatní, aniž by k tomu od nich měli mandát (Klaus, 1998). V přímém kontrastu s Václavem Havlem tak občanskou společnost považoval spíše za ohrožení demokracie než její předpoklad.

Situace se změnila až s nástupem sociálně-demokratické vlády, která se navíc na konci 90. let ocitla pod tlakem Evropské komise, aby ustavila novou environmentální legislativu a začala systematicky řešit některá další témata, především lidská práva. Profesionální neziskové organizace se znalostí západních politik se ukázaly jako cenný spojenec, což postupně vedlo k jejich celospolečenskému vzestupu včetně mediálního prostoru (Fagan, 2005, s. 535; Císař, 2008). Politické příležitosti se ale neotevíraly rovnou měrou pro všechny. Císař (2008) celý vývoj shrnuje tak, že na počátku 90. let před nástupem první Klausovy vlády byly v Československu poměrně otevřené příležitosti pro lidskoprávní a environmentální aktivismus,⁵ příležitosti pro feministické hnutí však byly poměrně uzavřené. Císař (2008) to vysvětluje především tím, že feminismus jako téma nerezonoval ani mezi politickými elitami, ani mezi veřejností, která si feminismus spojovala se zdiskreditovanou komunistickou ideologií. V souvislosti se zahájením přístupových rozhovorů k EU se politické příležitosti otevřely pro různé typy tzv. transakčního aktivismu (ekologický, lidskoprávní, ale i feministický), ale zůstaly uzavřeny pro radikální aktivismus na obou stranách politického spektra, tedy především pro anarchistické a nacionalistické skupiny, u kterých nikdy nedošlo k rozvoji grantového financování a profesionalizaci.

Lze tedy říct, že vysoká míra závislosti občanské společnosti a jejího rozvoje na zahraničních donorech v 90. letech časově souvisela s relativně uzavřenými politickými příležitostmi na domácí scéně. To mohlo v konečném důsledku míru závislosti na zahraničním financování posilovat, jistě ale nelze tuto kauzalitu vnímat příliš silně. Silná role zahraničního financování a celkového patronátu ze strany

⁵ To se projevilo některými úspěchy těchto hnutí, např. přijetím zákona o životním prostředí v roce 1991, zrušením trestu smrti v roce 1990 nebo začleněním Listiny základních práv a svobod do ústavního pořádku v roce 1991.

západních institucionálních aktérů byla totiž v regionu SVE takřka univerzální a představovala z hlediska vývoje občanské společnosti dominantní faktor transformační éry. Alternativnímu hodnocení tohoto faktoru se proto budeme věnovat i v následující sekci.

1.2.4 Teze o transakčním aktivismu

Obrat v hodnocení zahraničního vlivu přináší studie, které se snaží porovnávat organizace podporované zahraničními patrony s organizacemi, které zahraniční podporu (tolik) nezískávají. Teoretickou inspirací pro řadu těchto studií je koncept transakčního aktivismu (Petrova, Tarrow, 2007), vyvinutý speciálně pro kontext střední a východní Evropy. Ten je postaven na úvaze, že je potřeba rozlišovat tzv. participační aktivismus postavený na (masové) účasti veřejnosti, ať už formou organizačního členství nebo třeba účasti na demonstracích, a tzv. transakční aktivismus založený na vytváření horizontálních vazeb mezi neziskovými organizacemi navzájem a vertikálních vazeb mezi neziskovými organizacemi a politickými elitami (Petrova, Tarrow, 2007, s. 78–79). Autoři na základě své analýzy formulují závěr, že

„pokud mají země střední a východní Evropy nízkou úroveň participativního aktivismu – tedy, pokud tyto společnosti produkují více generálů nevládních organizací než vojáků – může to být výsledek specifických politických faktorů spíše než hluboké slabosti občanské společnosti“ (Petrova, Tarrow, 2007, s. 87).⁶

Tento koncept především nabízí možnost opustit pozici, která jako legitimní občanskou společnost vnímá pouze tu, která je založena na velké míře participace. Pozornost výzkumníků se v důsledku toho zaměřuje na kapacitu často malých, profesionálních neziskových organizací a jejich „generálů“ vstupovat do veřejného prostoru a ovlivňovat politiku. Samotný fakt, že advokační organizace pracují v prostředí nízké účasti veřejnosti, není již nutně považován za projev kooptace.

Císař (2010) dokonce přináší evidenci o tom, že aktivisté více se spoléhající na zahraniční financování se v některých případech ukázali jako asertivnější v politických konfliktech. Namísto kooptace je proto podle něj vhodné mluvit o usměrnění, kdy zahraniční donoři sice tlačí místní organizace k profesionalizaci, ale to nesnižuje kapacitu místních organizací pro efektivní politický aktivismus (2010, s. 741). Jako data používá Císař kvantitativní analýzu protestních událostí v ČR za období 1993 až 2005, dotazníkové šetření mezi organizacemi, kvalitativní rozhovory se zástupci organizací a dostupné oficiální dokumenty.

Na datech z analýzy protestních událostí Císař (2010, s. 743–744) také ukazuje, že navzdory spoléhání se na zahraniční donory dokázaly zelené organizace v Česku zorganizovat velké množství protestních

⁶ Překlad autor.

událostí, více než odbory nebo radikální levicové organizace, které zahraničním financováním nedisponují. Na datech z dotazníkového šetření Císař (2010, s. 745) dále dokládá, že zatímco téměř všechny organizace, které čerpají prostředky z fondů EU, profesionalizovaly a byrokratizovaly své aktivity, jen některé také přizpůsobily svoji agendu požadavkům EU.

Tento závěr podporuje také analýza Guenther (2011), která na základě kontinuálního zkoumání (rozhovory a etnografické pozorování) více než dvou tuctů feministických organizací ve východním Německu tvrdí, že ačkoliv ve většině z těchto organizací došlo k rychlé profesionalizaci a všechny až na tři zavedly hierarchickou strukturu, významné změny v ideologickém zaměření byly velmi vzácné, resp. z více než dvou tuctů studovaných organizací prý jen u jedné bylo možné pozorovat významný ideologický posun pryč od radikálního feminismu, a to ještě v důsledku souběhu různých faktorů (Guenther, 2011, s. 875). Závěry Guenther tedy popírají, že by ve velkém měřítku docházelo k přizpůsobování agendy zahraničním donorům (2011, s. 880).

Dopadu financování z fondů EU se věnují také Císař a Vráblíková (2013), kteří si též kladou otázku, zda financování z fondů EU působí de-radikalizaci a kooptaci neziskových organizací, nebo je spíše posiluje a usnadňuje jim účast v mezinárodním protestu. Jejich analýza se zakládá na dotazníkovém šetření mezi 151 organizacemi oslovenými na základě techniky sněhové koule. Výsledkem analýzy je, že dostatečné financování z evropských fondů usnadňuje síťování organizací a jejich zapojení do mezinárodního protestu, ale také aktivit zaměřených na ovlivňování mezinárodní veřejnosti. Konkrétně pravděpodobnost zapojení do mezinárodního protestu se zvyšuje od chvíle, kdy rozpočet organizace tvoří alespoň ze 40 % evropské zdroje. Směr kauzality může být sice oboustranný, ale přinejmenším se nezdá, že by zahraniční, v tomto případě evropské financování odrazovalo organizace od politického protestu.

Předmětem výzkumu se stala také Faganova teze (2005, s. 534) odvozená z kvalitativních rozhovorů, že zahraniční financování staví neziskové organizace do vzájemně konkurenčního postavení, takže brání spolupráci. Císař a Navrátil (2015) si položili výzkumnou otázku, zda existuje vztah mezi závislostí neziskových organizací na financování z EU a mírou jejich spolupráce s ostatními organizacemi. Tuto otázku zkoumali kvantitativně na vzorku 101 organizací, pro které analyzují model, ve kterém závislou proměnnou je míra centrality jednotlivých organizací v síti reportované vzájemné spolupráce. Nezávislou proměnnou je proporce financování z fondů EU na rozpočtu organizace. Autoři v modelu kontrolují vliv některých dalších proměnných a zjišťují, že větší proporce financování z fondů EU je spojena s větší mírou spolupráce. V interpretaci přitom autoři předpokládají konkrétní směr kauzality, když říkají, že „model naznačuje, že závislost na externím financování z EU pomáhá organizacím

spolupracovat s ostatními“ (Císař, Navrátil, 2015, s. 550).⁷ Aby podpořili svůj kauzální argument, autoři zmiňují i mechanismus odvozený z kvalitativních rozhovorů: Aby organizace mohly žádat o evropské peníze, musí často splňovat požadavky týkající se např. diseminace výsledků a oslovování širšího publika a pro tento účel jsou síťování a spolupráce s ostatními organizacemi klíčové (Císař, Navrátil, 2015, s. 542).

Všechny tyto studie vedou ke zpochybnění teze o kooptaci skrze zahraniční patronát a zahraniční financování. Je tedy možné, že v rozporu se staršími studii zahraniční financování nemusí podryvat schopnost organizací organizovat politický protest a věnovat se politicky výbušným tématům? Císař (2010, s. 745–748) takový závěr dokládá mechanismem, který abstrahuje ze srovnání Hnutí Duha a organizace Greenpeace v jejich angažmá v protestu proti jaderné elektrárně Temelín. Zatímco Hnutí Duha, financované z velké části zahraničními donory, zůstalo v protestech aktivní, organizace Greenpeace, financovaná dárcovstvím individuálních občanů v ČR, od protestu upustila a zaměřila se na jiná témata. Podle Císaře tak organizace Greenpeace reagovala na skutečnost, že jaderná energetika měla v ČR velkou podporu, takže vystupovat proti ní mohlo negativně ovlivnit dárcovskou základnu. Z toho Císař (2010, s. 748) odvozuje argument, že neziskové organizace v Česku se dokázaly stát relativně nezávislými aktéry schopnými zpochybnit převládající společenské normy nikoliv navzdory závislosti na zahraničním financování, ale právě díky tomuto financování.

Císař (2010) tedy legitimitu občanských organizací nespojuje s podporou veřejnosti, ale se specifickou funkcí organizací občanské společnosti, která podle něj nespočívá ve zprostředkování preferencí veřejnosti politickým elitám a v jejich obhajobě, ale spíše v rozrušení převládajících společenských struktur třeba i navzdory většinovým preferencím. Zatímco Fagan (2005) tak vlastně staví neziskové organizace do role strážců, kteří dohlíží na to, že hlas občanů je politiky slyšen, o Císařovi (2010) by bylo možné říct, že je staví více to role hybatelů společenské změny.

Pro plnění funkce hybatele společenské změny není nezbytně nutné, aby za organizacemi aktivně vystupovala velká část veřejnosti. Stačí, že organizace není izolována, nýbrž je navázána na další organizace, se kterými může sdílet např. informace či know-how, a také na politické elity, které organizaci vnímají jako legitimního aktéra. Tyto vazby představují transakční kapacitu, která je do značné míry nezávislá na masové podpoře veřejnosti. K vytváření těchto vazeb a k získávání legitimacy v očích politiků může např. financování z fondů Evropské unie spíše prospět, než že by bylo na překážku.

⁷ Překlad autor.

Císař (2013) dále na základě analýzy protestních událostí dospívá k závěru, že velká část protestů v Česku je post-materiálně orientovaná. Zároveň ale česká společnost nevykazovala v 90. letech příliš vysoké hodnoty post-materiální orientace ve srovnání se západními zeměmi (Císař, 2013 s odvoláním na Rabušic, 2000). Císař z toho vyvozuje, že post-materiální témata transakčního aktivismu byla v Česku umožněna zahraničním financováním, a především podpora z EU propůjčila advokačním aktivistům také určitou legitimitu v očích domácích politiků (s. 11). Obloukem se tedy opět dostáváme k tomu, že zahraniční vliv ovlivnil témata občanského sektoru v Česku. Zatímco první vlna literatury (McMahon, 2001; Narozhna; 2004, Fagan 2005) tento stav spíše kritizovala, pozdější literatura (Stark, Vedres, Bruszt, 2006; Petrova, Tarrow, 2007; Císař, 2010; Guenther, 2011) jednak odmítla tezi o tom, že by profesionalizované a zahraničním financováním podporované organizace byly bezzubé a kooptované, a v některých případech (Císař, 2013) přijala ovlivňování témat zvnějšku jako legitimní a svým způsobem žádoucí nástroj začleňování postkomunistických zemí k bloku západních demokracií.

Čtenáři možná neuniklo, že na pozadí určitých rozporů, které se v literatuře objevují, panuje na jednom fenoménu takřka univerzální shoda: zahraniční financování významně přispělo k profesionalizaci občanského sektoru v zemích SVE. Tezi o profesionalizaci se věnuje následující sekce.

1.2.5 Teze o profesionalizaci politického aktivismu ve SVE

Přestože se existující literatura liší v hodnocení dopadu grantového, z velké části zahraničního financování na de-radikalizaci a kooptaci neziskových organizací, panuje shoda v tom, že grantové financování ústí v profesionalizaci a byrokratizaci organizací. Profesionalizací se však mohou myslet různé věci. V obecné rovině můžeme mít na mysli to, že se nějaká činnost transformuje v profesi spojenou s určitým expertním věděním, které je zpravidla distribuováno skrze specializované vzdělávací instituce a formalizované certifikátem nebo diplomem (viz např. Burrage & Torstendahl, 1990). V kontextu neziskového sektoru však máme na mysli to, že dobrovolná práce je nahrazována prací placenou (Horch, 1994, s. 223). Zajímavější jsou však procesy, které v souvislosti s nahrazováním dobrovolnické práce placenými profesionály souvisí a které mohou probíhat ještě dlouho po tom, co už je chod organizace zajišťován zcela nebo z velké části placenými zaměstnanci. Tyto procesy mohou zahrnovat vzdělávání, generování systematického expertního vědění, dělbu práce, zefektivňování procesů, pragmatické uvažování a celkové přibližování se neziskových organizací způsobu, jakým fungují firmy. Tyto procesy mohou ve svých důsledcích otevírat neziskovým organizacím nové příležitosti a činit z nich např. důvěryhodnější partnery pro politiky, byznysmeny nebo donory, zároveň však mohou vyústit ve spory uvnitř organizace, případně až ve vzdálení se organizace svým původním podporovatelům, pro které se může stát činnost organizace nesrozumitelnou, neatraktivní nebo nedostatečně radikální.

Z hlediska významu akademické produkce pro samotné aktéry v občanském sektoru může být důležité porozumět procesům profesionalizace nad rámec obecného závěru, že k profesionalizaci prostě dochází. K tomu mohou pomoci případové studie z konkrétních organizací. V českém kontextu zpracovala takovou případovou studii nejmenované organizace s centrálou v Brně Šťovíčková Jantulová (2005). Ta se snaží porozumět fenoménu profesionalizace perspektivou samotných členů neziskové organizace. Ti jako profesionalizaci označují jednak najímání expertů se specifickým věděním, např. v oblasti PR, účetnictví, projektového managementu apod., a jednak procesy, které vedou ke zvýšení efektivity činnosti organizace (Šťovíčková Jantulová, 2005, s. 136). Mezi takové procesy patří především strategické plánování a dělba práce.

Co se prvního pohledu na profesionalizaci týče, Šťovíčková Jantulová (2005, s. 136–137) popisuje dvě fáze. V té první byli najímáni lidé, kteří dříve v organizaci působili jako dobrovolníci. Ve druhé fázi jsou vypisovány otevřené konkurzy a do organizace se tak dostávají na placené a často významné pozice lidé, kteří v ní dříve nepracovali. Postupem doby také podle autorky (s. 137) dochází k jasnějšímu oddělení práce profesionálů a dobrovolníků, kteří zastávají převážně činnosti jednorázového, servisního charakteru, které jim určí placení zaměstnanci. Dobrovolníci se tak dostávají do pasivnější role. Šťovíčková Jantulová (2005) klade ve své práci zvláštní důraz na konflikty, ke kterým mezi dobrovolníky a profesionály dochází a jejichž příčinou je především střet zvyklostí a hodnot organizace s expertním věděním profesionálů, resp. slovy autorky střet étosu profesního s étosem občanským (s. 143).

Podobně Císař a Koubek (2012) používají kombinaci zúčastněného etnografického pozorování a kvalitativních rozhovorů ke zkoumání procesu komercializace uvnitř místní hardcore punkové scény v Brně. Jejich studie sice vychází primárně z teorie subkultur, ale nacházejí některé společné rysy s procesem popisovaným v literatuře o profesionalizaci. Jednou z takových paralel je rozkol mezi především mladšími členy, kteří jsou v případě punkové scény více otevřeni komercializaci, a těmi staršími, kteří ji spíše odmítají s odůvodněním, že je pro ně důležitý princip „udělej si sám“ (*do-it-yourself, DIY*) a spolupráce na základě důvěry spíše než smluv (Císař, Koubek, 2012, s. 12).

Tato paralela ale není samoučelná, protože autoři identifikují silnou vazbu mezi hardcore scénou a participativním aktivismem v Brně zaměřeným na lidská práva (především anti-fašismus) a práva zvířat. Právě propojení s hardcore scénou s jejím zaměřením na protest a demonstrace bylo podle Císaře a Koubka (2012, s. 14) jedním z důvodů, proč došlo k vnitřním rozkolům uvnitř Hnutí Duha a následnému odštěpení Nesehnutí v roce 1997. V důsledku profesionalizace nevládního sektoru způsobeného přílivem zahraničního kapitálu došlo podle autorů (2012, s. 14) k celkovému oslabení

vazeb mezi hardcore scénou, která se de-politizovala, a sektorem nevládních organizací, které se dále ubíraly cestou profesionalizace a advokační či kampaňové politické participace.

Přestože proces profesionalizace je považován za obecný rys polistopadového vývoje občanských společností v post-komunistických zemích, případových studií na toto téma zatím existuje jen pár. V rámci této dizertační práce jsem proto zpracoval případovou studii procesu profesionalizace organizace Auto*mat, ve které se zaměřuji primárně na různé roviny profesionalizace a jejich vzájemné ovlivňování.

1.3 Shrnutí úvodu a implikace pro vlastní empirickou práci

Podkapitola 1.2 byla snahou o shrnutí výzkumu občanské společnosti jakožto aktéra politického procesu. Celou úvodní kapitolu bych rád uzavřel zdůrazněním nejdůležitějších závěrů, které z podkapitoly 1.2 plynou, a diskusí toho, jaké implikace pro další výzkum z nich vyplývají, včetně mého vlastního výzkumu prezentovaného v dále této dizertační práci.

První vlna hodnocení stavu občanského sektoru ve střední a východní Evropě byla publikována v prvních letech nového tisíciletí a nebyla v hodnocení stavu post-komunistických občanských společností příliš optimistická. Občanská společnost byla označena za slabou, kooptovanou systémem, příliš závislou na zahraniční financování a odtrženou od místních komunit a jejich problémů. Závěry o slabosti občanského sektoru byly založeny především na kvantitativních, populačně reprezentativních datech o participaci jedinců, zatímco závěry o kooptaci se především zakládaly na kvalitativních šetřeních (rozhovorech a etnografických výzkumech) přímo mezi neziskovými organizacemi a jejich zástupci. Toto hodnocení do značné míry vycházelo z normativních pozic, podle kterých čerpají neziskové organizace svoji legitimitu ze schopnosti mobilizovat veřejnost na svoji podporu. V této perspektivě jsou neziskové organizace konceptualizovány jako někdo, kdo zprostředkovává hlas veřejnosti. Z literatury přelomu tisíciletí vyplývalo, že v tomto ohledu převážně selhávají.

Proti závěrům o kooptaci se vymezila druhá vlna literatury, kterou lze datovat přibližně od roku 2007 a klíčového textu Petrové a Tarrowa (2007). Tato vlna literatury je mnohem častěji založena na kvantitativních datech o neziskových organizacích, převážně ve smyslu dotazníkových šetření mezi organizacemi, ale do určité míry také na analýze protestních událostí, jak jsou zaznamenány v mediálních databázích. Důležitým teoretickým východiskem této literatury byl koncept transakčního aktivismu, který výzkumníkům umožnil přeorientovat pozornost od participace veřejnosti na neziskové organizace a jejich schopnost ovlivňovat veřejný prostor a politiku. Tato vlna literatury ukázala, že zahraniční financování pravděpodobně nevede k potlačení míry spolupráce mezi neziskovými organizacemi ani ke snížení protestních aktivit. Navíc jen v některých případech dochází k přizpůsobení agendy požadavkům zahraničního donora. Teze o kooptaci tak byla zpochybněna a síla občanského

sektoru coby politického aktéra začala být spatřována ve schopnosti stát se vlastníkem a advokátem určitých témat, která by jinak snadno mohla zapadnout, ale jejichž přítomnost ve veřejném prostoru je klíčové pro zájmy menšin a znevýhodněných skupin, které by jinak nebyly schopny se efektivně domáhat svých práv.

Odlišná hodnocení, ke kterým tyto dvě vlny literatury dospívají, lze tedy spatřovat v několika faktorech. Prvním je odlišná metodologie, kdy první vlna literatury používala při výzkumu neziskových organizací převážně kvalitativní výzkumy, zatímco druhou vlnu lze mnohem silněji spojit s kvantitativními dotazníkovými šetřeními v organizacích. Druhým faktorem je poněkud odlišný normativní pohled na funkci neziskových organizací ve společnosti. První vlna je vidí spíše jako aktéra, který zprostředkovává hlas občanů a který skrze napojení na veřejnost čerpá legitimitu. Druhá vlna naopak vyzdvihuje schopnost neziskových organizací tematizovat problémy, které jsou reálné, ale není jim věnována pozornost, třeba i na úkor pohodlí nejen politických elit, ale i samotné veřejnosti. Pro tuto funkci pak může zahraniční financování sehrávat klíčovou roli. Třetím faktorem je pak poněkud odlišné období, které obě vlny literatury hodnotí. Zatímco první vlna vychází z dat sebraných převážně v 90. letech minulého století, druhá vlna už reflektuje i vývoj novější. Je možné, že občanská společnost a fungování neziskových organizací se za tu dobu natolik proměnily, že samotná změna reality ospravedlňuje odlišné hodnocení.

Navzdory výše popsaným rozporům mezi oběma vlnami literatury existuje jedna shoda, a sice že grantové financování vyústilo v profesionalizaci a byrokratizaci organizací. Výzkum procesu profesionalizace odhalil především hrozbu potenciálních konfliktů, které může proces profesionalizace do organizace vnášet.

Z tohoto shrnutí vplynuly některé otázky, které zatím nebyly uspokojivě vyřešeny. V této dizertační práci usiluji o přiblížení se odpovědím na ně. Nejde mi přitom vždy o to otázku definitivně vyřešit, ale spíše doplnit diskusi o nový pohled či nový empirický materiál a pomoci tak k postupnému zpřesňování našeho vědění.

Výzkumné otázky číslo 1 a 2 se týkají povahy transakčního aktivismu. Koncept transakčního aktivismu byl vyvinut jako protiváha participativním formám aktivismu založeným na účasti veřejnosti. Transakční kapacita má dvě úrovně: schopnost tzv. horizontální spolupráce s jinými organizacemi a schopnost navazovat tzv. vertikální vazby s držiteli moci. Výzkum ale zatím nevěnoval téměř žádnou pozornost tomu, jakou povahu tyto vazby mají, resp. jak probíhá zaprvé spolupráce napříč neziskovým sektorem a zadruhé mezi neziskovými organizacemi a držiteli moci. V této dizertační práci se proto snažím přispět k diskusi o transakčním aktivismu podrobnou analýzou iniciativy Rekonstrukce státu, resp. dvou případových studiích postavených na empirickém materiálu o této iniciativě. Z toho vyplývá:

Výzkumná otázka 1: Jak můžeme jasněji konceptualizovat a následně operacionalizovat problematiku spolupráce mezi neziskovými organizacemi, které vstupují do politického procesu?

Tato výzkumná otázka se *de facto* týká horizontální složky transakčního aktivismu a v práci se jí věnuje kapitola 3, ve které se spoluautorem Tomášem Diviákem navrhuje rozlišovat mezi asociativními transakčními vazbami (*associative transactional ties*) a propojujícími transakčními vazbami (*interlocking transactional ties*). Tuto konceptualizaci hned také operacionalizujeme a testujeme na případové studii Rekonstrukce státu.

Výzkumná otázka 2: Jaké strategie a postupy mohou občanské iniciativy používat k tomu, aby prosadily své cíle u politických elit, a jak můžeme tyto strategie a postupy zkoumat? Tato výzkumná otázka se úzce dotýká vertikální složky teorie o transakčním aktivismu, která tematizuje vztahy mezi aktivisty a politickými elitami. Otázka je adresována kapitolou 4, ve které používám metodu „process tracing“ ke zmapování procesu, skrze který se občanské iniciativě Rekonstrukce státu podařilo dosáhnout úspěchu při prosazování protikorupčních zákonů.

Na tyto dvě kapitoly navazuje kapitola 5, která se zaměřuje na megatrend vývoje občanské společnosti a neziskových organizací za posledního čtvrt století, kterým je profesionalizace. Jedná se opět o případovou studii, která je tentokrát založena na empirickém materiálu o organizaci Auto*mat a která si všímá různých úrovní profesionalizace. Výzkumná otázka, kterou tato kapitola adresuje, je následující:

Výzkumná otázka 3: Jaké roviny profesionalizace lze uvnitř organizace rozlišit a jak spolu tyto roviny navzájem souvisí a jak se ovlivňují?

V průběhu práce na této dizertaci bylo potřeba si pro zodpovězení výzkumných otázek připravit prostor, a to jak na úrovni teorie, tak metodologie. Proto vznikla také kapitola 2, která je shrnutím teorie sociálních hnutí, ze které ve svých případových studiích do značné míry vycházím, a kapitola 6, kterou lze chápat jako jakýsi metodologický exkurz do metody zvané „process tracing“, kterou používám v kapitole 4. Umístění metodologické kapitoly až před samotný závěr práce zdůvodňuji tím, že jde o kapitolu poměrně podrobnou s ambicemi nabídnout ucelený přehled o metodě „process tracing“. V tom smyslu kapitola přesahuje mé použití metody „process tracing“ v kapitole 4. Její zařazení na jiném místě práce by podle mého názoru příliš rozdrobilo celkovou plynulost textu, především návaznost jednotlivých empirických případových studií. Pro komplexní zmapování metody „process tracing“ jsem se rozhodl především z toho důvodu, že jde o metodu v současnosti ve společenských vědách stále populárnější, nicméně v Česku a především v české sociologii zatím téměř nevyužívanou a málo reflektovanou. Závěrečná kapitola 7 je potom celkovým shrnutím toho, co z mé práce vyplývá pro diskusi o občanské společnosti v Česku. Podobně jako v případě úvodní kapitoly, také

závěrečná kapitola přináší kromě shrnutí a diskuse také další originální empirický materiál, který se jinam nepodařilo umístit, ale který může být důležitým příspěvkem pro další výzkum.

2 Teoretická východiska: Teorie sociálních hnutí

Cílem této kapitoly je přehledně shrnout klíčové myšlenky, koncepty a teorie, které byly zformulovány ve výzkumné tradici studia sociálních hnutí. Sociální hnutí se ve své historii formují do různých podob od spontánních masových mobilizací až po koalice profesionalizovaných organizací zaměstnávajících právníky, projektové manažery i PR specialisty. Za své materiální i morální cíle se perou v různých politických kontextech, využívají rozmanité zdroje a snaží se přesvědčovat o svém vidění světa. Tato přehledová kapitola se věnuje vybraným klíčovým teoriím o sociálních hnutích na pozadí některých zlomových historických událostí, které teoretickou diskusi o sociálních hnutích vedly. Kapitola by měla posloužit k představení obecnějších konceptů, o které se následně opírají empirické kapitoly v této dizertační práci.

Tato kapitola byla v téměř identické podobě publikována v časopise *Acta Universitatis Carolinae (AUC): Philosophica et Historica* (Mazák, 2016). Verze v této dizertační práci obsahuje jen dílčí úpravy, které zdůrazňují provázání se zbytkem textu.

2.1 Rozmanitost sociálních hnutí a jejich proměna v čase

Když v roce 1961 ustavil J. F. Kennedy Prezidentskou komisi pro status žen,⁸ pomohl tím odstartovat dvě dekády, které lze považovat za vrcholné období druhé vlny feminismu v USA. V průběhu asi 20 let se v USA ženskému hnutí podařilo prosadit velké množství legislativy proti diskriminaci žen, publikovat řadu kanonických textů a výrazně se také zvedl podíl žen na univerzitách a mj. byly otevřeny první azylové domy pro týrané ženy (Freeman, 1973; Skrentny, 2012; Costain, 1994).

V pozadí těchto změn stáli změnám naklonění politici a političky ve vládě, poměrně formalizované organizace jako National Organization for Women (NOW) i neformální lokální skupiny. Společně vytvořili komunikační a organizační sítě, jejichž „výstavba“ probíhala takřka celá 60. léta. Začali pořádat konference, průvody, své myšlenky šířili na univerzity a ty postupně pronikaly do médií. Pro mnohé účastnice nebylo jejich angažmá v hnutí krátkodobou epizodou, ale významnou a poměrně dlouhou etapou života. Jak píše Freemanová, sama aktivní členka ženského hnutí v 60. a 70. letech, „hnutí se mohlo zrodit a rozvíjet za hranice příležitostných spontánních revolt, až když byla vybudována komunikační síť mezi podobně smýšlejícími lidmi překračující místní hranice“ (1973, p. 804).⁹

⁸ President's Commission on the Status of Women.

⁹ Autorův překlad z anglického originálu: It was not until a communication network developed among like-minded people beyond local boundaries that the movement could emerge and develop past the point of occasional, spontaneous uprising.

Hnutí Occupy představuje odlišný příběh. Poprvé o sobě dalo světu výrazně vědět v září 2011 demonstracemi na Wall Street a obsazením newyorského parku Zuccotti. Výzva k demonstraci proti síle a nekontrolovanosti finančního kapitálu se objevila v půlce července 2011 (Castells, 2012, p. 159). Zatímco na první demonstraci 17. 9. dorazilo jen asi 1000 lidí a na konci září přišlo demonstrovat asi 2000 lidí, 5. října se už na newyorském protestu proti Wall Street sešlo 15 000 lidí a další protesty probíhaly začátkem října v mnoha městech především v Evropě a Americe (Castells, 2012, pp. 162-163).

Hlavní roli v mobilizaci sehrály sociální sítě a online platformy pro jejich organizaci. Hnutí nemělo oficiální lídry, formální organizace nikdy nestály v popředí, přestože mnoho demonstrantů bylo napojeno na nevládní neziskové organizace. Poměrně volná struktura vznikala organicky teprve na jednotlivých okupovaných místech. Většinou byla založena na praktikování přímé demokracie (valná shromáždění na okupovaných místech) a pověřování podpůrných výborů a pracovních skupin, které zajišťovaly hygienu, jídlo, bezpečnost, kontakt s médii, techniku, financování apod. Důležitější než instrumentalista a dosahování legislativních změn byla autenticita, artikulace rozhořčení, touha po zážitku přímé demokracie a bezprostřední občanská diskuse. Právě tyto charakteristiky pomáhají vysvětlit, proč hnutí nikdy nezformulovalo konkrétní požadavky, o které by mohlo usilovat, a neinstitutualizovalo se do udržitelného projektu, který by mohl ovlivňovat vznik legislativy. Spíše se přehnalo jako tsunami a odkrylo mnohé pocity křivdy ve společnostech Prvního světa.¹⁰

Tyto dva příklady ilustrují několik skutečností. Sociální hnutí nabývají různých podob a vyvíjejí se spolu se sociálním, politickým a technologickým kontextem, ve kterém vznikají. Americké hnutí za práva žen postupně rostlo, jak po celé zemi vznikaly nové organizace, které v tandemu s politickými elitami dokázaly působit na veřejné mínění a prosadit klíčové legislativní změny. Formalizované organizace se svými volenými zástupkyněmi zajišťovaly kontinuitu hnutí, které trvale proměnilo západní společnost. Oproti tomu hnutí Occupy vyrostlo z nenápadného podnětu někde na internetu do obrovské tsunami během několika měsíců. Jeho poměrně heterogenní účastníci ukázali, že pod klidnou hladinou západní společnosti je nahromaděna nespokojenost a pocit nespravedlnosti. Potom se celé hnutí zase vytratilo, jako když se vlna vrátí zpátky do moře.

Tato teoretická kapitola si klade za cíl ukázat, jak se s rozmanitostí a různými aspekty sociálních hnutí vypořádává společenskovědní teorie. Ve zbytku této kapitoly postupují následovně:

- V podkapitole 2.2 se věnuji otázce definování sociálních hnutí a zdůvodnění, proč je důležité je zkoumat.

¹⁰ Popis je založen na analýze Manuela Castellse (2012).

- V podkapitole 2.3 krátce ukazují, z jak odlišných pozic ve srovnání se současností bylo vedeno zkoumání sociálních hnutí před obratem, který způsobila hnutí 60. let. Pod vlivem Le Bonovy knihy *Psychologie davu* byla masová sociální hnutí dlouho spojována s iracionalitou a manipulovatelností. Symbolický obrat značí kniha *The Logic of Collective Action* (1965), ve které Olson na účastníky sociálních hnutí začal pohlížet naopak jako na racionálně jednající aktéry.
- V podkapitole 2.4 se zabývám teoretickými inovacemi poslední třetiny 20. století, které navázaly na boom sociálních hnutí v 60. a 70. letech a které souhrnně představují výzkumnou tradici, kterou dnes označujeme jako teorie sociálních hnutí. Jednotlivými součástmi této tradice, kterým v sekci věnuji pozornost, jsou teorie nových sociálních hnutí, teorie mobilizace zdrojů, teorie struktury politických příležitostí (resp. teorie politického procesu) a teorie rámování či rámcování (*framing*). Větší pozornost přitom věnuji dvěma později jmenovaným, protože první dvě již formou přehledové studie zpracoval v češtině František Znebežánek (1997).
- V podkapitole 2.5 stručně představuji vybrané teoretické koncepty konce 20. a začátku současného století, především ty s relevancí pro empirickou část dizertační práce.
- V podkapitole 2.6 diskutuji, jaké má tento teoretický přehled implikace pro výzkum advokačního aktivismu v České republice.

2.2 Co sociální hnutí jsou a proč je důležité je zkoumat

Co vlastně sociální hnutí jsou a proč bychom jim vůbec měli věnovat pozornost? Vlivná definice sociálních hnutí pochází od Dianiho (1992, p. 13): „Sociální hnutí je síť neformálních interakcí mezi pluralitou individuí, skupin nebo organizací angažovaných v politických nebo kulturních konfliktech na základě sdílené kolektivní identity“ (překlad Znebežánek, 1997, p. 29). Diani klade důraz především na odlišení sociálních hnutí od organizací. Aby bylo možné mluvit o hnutí, musí být přítomna pluralita aktérů, tedy nikoliv pouze jedna organizace. Tím se sociální hnutí liší od nevládních, náboženských nebo zájmových organizací a také politických stran. Ty všechny ale mohou být v Dianiho pojetí součástí sociálního hnutí. Diani také odlišuje sociální hnutí od koalic. V těch podle něj probíhá interakce více na instrumentální bázi a „nepodporuje vznik kolektivní identity ani nutně nevede ke kontinuitě za hranice specifické konfliktní situace (...)“ (pp. 16–17).¹¹ Důležité je podle něj také odlišit sociální hnutí od jednotlivých protestních událostí, ale i od protestu jako takového: Přestože protest je typickým znakem politicky orientovaných sociálních hnutí, hraje podle Dianiho pouze okrajovou roli ve hnutích zaměřených na osobní či kulturní změnu (p. 12).

¹¹ Překlad autor.

Těžištěm Dianiho přístupu je tedy explicitní snaha odlišit sociální hnutí od příbuzných pojmů. V analytické rovině to snad poměrně dobře funguje, nicméně realita se ostře řezaným definicím brání, a tak nemusí být jednoduché určit, zda koalice několika organizací podporuje, nebo nepodporuje kolektivní identitu, zda spolupráce několika advokačních organizací¹² již vytváří dostatečnou síť neformálních interakcí, aby bylo možné mluvit o hnutí, nebo zda tuto síť vytváří interakce fanoušků určité iniciativy na online sociálních sítích, jako je Facebook. Některá nejnovější hnutí, jako např. výše zmíněné hnutí Occupy, přitom kladou důraz na minimální požadavky na sdílení kolektivní identity a snaží se naopak vytvořit platformu pro komunikaci velmi heterogenních skupin obyvatel, čemuž odpovídá i slogan „*We are the 99 %*“. Navíc je k diskusi, zda bylo celé Occupy pouze sérií protestních událostí odehrávajících se na mnoha místech světa, nebo zda šlo, případně stále jde, o samostatné sociální hnutí, nebo zda je nejlépe chápat Occupy jako jedno z exponovaných období hnutí za globální spravedlnost, které se zformovalo už na konci 90. let minulého století.

Samotné poznatky teorie sociálních hnutí jsou často přenositelné na různé formy kolektivního jednání, například právě advokační aktivity (viz Kimberlin, 2010). To je i důvod, proč se ve své analýze advokačních aktivit, které nejsou nutně jen doménou sociálních hnutí, právě o teorii sociálních hnutí opírám. Nepovažuji tedy v kontextu této práce za zvlášť důležité stanovit, kde sociální hnutí začínají a kde končí. Místo toho jen s odvoláním na literaturu (Tarrow, 2011, p. 9; Diani, 1992, p. 13; Skovajsa, 2010, p. 76; Snow & Soule, 2010, pp. 6–7) formuluji typické rysy, které jsou se sociálními hnutími spojovány a které přibližně zachycují realitu, kterou se teorie sociálních hnutí snaží popsat. Je zřejmé, že svět sociálních hnutí se s tématem advokačního aktivismu silně překrývá:

- Centrálním tématem sociálních hnutí je kolektivní prosazování veřejného zájmu, zájmů svých nebo zájmů druhých (zpravidla menšin či znevýhodněných skupin), ať už v podobě usilování o změnu nebo obrany stávajícího stavu. Pokud je přítomna kolektivní akce či protest, typicky adresuje elity, autority, jiné slupiny či hnutí, případně difúzní kulturní normy.
- Podle tradičních definic se sociální hnutí vyznačuje sdílenou kolektivní identitou. V souvislosti s volnějším, méně organizovanými a více heterogenními hnutími může být vhodnější mluvit o uvědomění si sociální solidarity.
- Snow a Soule (2010, pp. 6, 15–17) uvádějí jako klíčový prvek sociálních hnutí fungování primárně vně institucionalizovaného politického řádu, což spojují např. s pořádáním demonstrací, obsazováním budov, okupací veřejného prostoru a dalšími konfrontačními

¹² Advokačními organizacemi se rozumí nevládní neziskové organizace, které usilují o obhajobu veřejných zájmů nebo zájmů znevýhodněných skupin. Sledují a veřejně komentují práci politiků, vytvářejí analýzy problémů, na které se zaměřují, a lobují za legislativu, která má směřovat k nápravě. Zpravidla jde o tzv. profesionální organizace, tj. organizace založené primárně na práci zaměstnanců, nikoliv dobrovolníků.

taktikami. Je pravda, že sociální hnutí takové taktiky nezřídka používají, ale na druhou stranu používají i institucionalizované nástroje, jako je např. oslovování politiků se svými požadavky (lobbying) či fundraisingová kampaň. V čase se navíc hranice mezi institucionalizovanými a neinstitucionalizovanými prostředky posouvají, takže např. nahlášené demonstrace lze v Česku považovat za institucionalizovanou součást politického řádu.

- Co se struktury týče, sociální hnutí jsou neformálními sítěmi interakcí mezi aktéry (jedinci či organizacemi), ač samotní aktéři mohou být formalizované profesionální organizace.
- Sociální hnutí se vyznačují trváním v čase nebo jinými slovy snahou o udržitelnost. Tím se odlišují od epizodických výbuchů protestu.

Proč tedy sociální hnutí studovat? Sociální hnutí jsou klíčovým hráčem na poli sociální změny. Jsou nositelem konfliktu a konfrontují společnost s novými a často nepříjemnými otázkami. Některé z těchto otázek zapadnou nebo jsou marginalizovány, aniž kolem nich opravdové hnutí vyrostou. Jiné rezonují, stanou se součástí veřejné diskuse a někdy celou společnost trvale promění. Jak říkají Goodwin a Jasper, „Politické strany a jejich lídři zřídka položí ty nejzajímavější otázky nebo nadnesou nová témata; (...). Jsou to zpravidla hnutí mimo politický systém, která donutí ty uvnitř rozpoznat nové strachy a touhy“ (2009, p. 4).¹³ Některá hnutí se stanou pro společnost natolik centrální, že se nejen jejich myšlenky normalizují v rámci formálního politického systému, ale položí základ novým politickým stranám. Příkladem jsou sociálně-demokratické politické strany, které vyrostly z dělnického hnutí 19. století. Podobně zelené strany, které se v některých zemích etablovaly již od přelomu 70. a 80. let 20. století, lze vnímat jako potomky ekologických hnutí. Jiná hnutí se institucionalizovala v jiném sektoru společnosti, např. feministické hnutí v podobě *gender studies* na akademické půdě. To jen podtrhává skutečnost, že vymezit hranice hnutí je velmi obtížné.

2.3 Od iracionálního davu ke společnosti občanů

Studium sociálních hnutí bylo zpočátku silně ovlivněno Psychologií davu Gustava Le Bona (1895/2002). Podle něj jedinci v davu ztrácejí autonomii a pocit odpovědnosti za své jednání. V důsledku toho se dav chová iracionálně, podléhá emocím, je nebezpečný a snadno manipulovatelný vůdcovskou osobností. Sociální hnutí byla po dlouhou dobu vnímána mnoha vědci touto davovou optikou, takže vzbuzovala spíše strach než naději.

Negativní pohled na masová sociální hnutí oživila zkušenost se sociálními konflikty před druhou světovou válkou v Německu a Itálii a s fašismem a komunismem v Evropě vůbec. Pozornost vzbudila

¹³ Překlad autor. Originál: „Political parties and their leaders are rarely asking the most interesting questions, or raising new issues; (...). It is typically movements outside the political system that force insiders to recognize new fears and desires.“

kniha Kornhausera *The Politics of Mass Society* (1959), která psychologizující Le Bonovo pojetí nahradila pojetím sociologizujícím, byť k sociálním hnutím podobně kritickým. Kornhauser v duchu durkheimovské strukturalistické tradice varuje před atomizovanou masovou společností občanů nenavázaných na komunitní a profesní organizace. Právě taková společnost odcizených jednotlivců se podle něj stává snadno manipulovatelnou extremisty a je ohrožena transformací ve společnost totalitní. Zajímavé je, že masová hnutí jsou podle Kornhausera v podstatě protipólem či negací občanské společnosti a demokracie. Dnešní hnutí jsou oproti tomu spíše popisována tak, že se skládají ze sítí propojených aktérů spíše než z atomizovaných jedinců a že se v nich angažují občané, kteří působí v různých organizacích, spolcích a dobrovolnických skupinách a spíše tedy z občanské společnosti vycházejí (např. McAdam, 1988; Castells, 2012).

Strukturně-funkcionalistické a v některých ohledech podobné pojetí jako Kornhauser nabízí Smelser (1962) v knize *Theory of Collective Behavior*. Podle něj se sociální hnutí objevují tehdy, když dramatické změny ve společnosti vedou k nerovnováze mezi jednotlivými sociálními subsystémy. Jsou tedy symptomem příliš překotných přechodných období a nepatří do normálního (slovy strukturního funkcionalismu rovnovážného) stavu; podrobněji např. Znebejánek (1997, pp. 13–16), Della Porta a Diani (1999/2006, p. 7).

Proti strukturalistickému pojetí Kornhauserovu a strukturně-funkcionalistickému pojetí Smelserovu lze postavit marxismus. Ten sociální hnutí nevnímá jako projev deviance, dysfunkce nebo ohrožení společnosti, nýbrž jako emancipaci vykořisťované třídy. Jediným sociálním hnutím v zorném poli starého marxismu je hnutí dělnické. Proto se marxismus stává podobně jako všechny výše uvedené přístupy nedostatečným tvářím v tvář americkým hnutím 60. a 70. let, studentským bouřením v západní Evropě v letech 1967–1968 a reformním hnutím v komunistickém bloku ve stejné době, především v Československu. Tvzení, že 60. léta postavila na hlavu dosavadní teorie o sociálních hnutích, patří k mantře oboru. Následně se do středu vědeckého zájmu dostaly principy jako racionalita jednotlivců i organizací participujících v hnutích, koncept post-materiálních hodnot a propojení sociálních hnutí s představou občanské společnosti. Tyto principy daly vzniknout teorii mobilizace zdrojů (*resource mobilization*), teorii struktury politických příležitostí (*political opportunities structure*), teorii rámování (*framing*) i teorii tzv. nových sociálních hnutí.

2.4 Zlatá éra sociálních hnutí a vývoj teorie: 2. polovina 20. století

Nejprve se objevilo hnutí za práva černochů (*civil rights movement*). Dnes již klasické a zcela jistě selektivní vyprávění se často začíná v polovině 50. let. V roce 1955 byla v Montgomery ve státě Alabama zatčena Rosa Parksová poté, co odmítla uvolnit své místo v segregovaném autobuse bílému cestujícímu. Následný bojkot autobusové dopravy vynesl do čela černošského hnutí jednu z ikon 20.

století, tehdy teprve 26letého kazatele Martina Luthera Kinga. Hnutí kolem Kinga dosáhlo vrcholu pochodem na Washington v roce 1963, kterého se účastnilo čtvrt milionu lidí a kde King pronesl jeden z nejslavnějších proslovů v historii – Mám sen (*I have a dream*). V roce 1964 byl schválen zákon (*Civil Rights Act of 1964*), který zapověděl diskriminaci na základě rasy, barvy pleti, náboženství, pohlaví a národního původu v rámci soukromého i veřejného poskytování služeb (zákon tedy např. zapověděl segregaci na úřadech nebo odmítnutí obsloužit zákazníka v restauraci na základě jeho rasy). O rok později byl schválen další zákon (*Voting Rights Act of 1965*), který zakazuje rasovou diskriminaci ve volbách; podrobněji o hnutí např. McAdam (1985).

Díky Kingovu morálnímu kreditu a jeho apelu na nenásilný protest zpochybnilo černošské hnutí počátku 60. let představu sociálního hnutí jako nebezpečného davu.¹⁴ Stále jej však bylo možné chápat v duchu strukturně-funkcionalistického vysvětlení jako projev frustrace (Znebejánek, 1997, p. 21).

Hůře se tehdejšími teoriemi integrovala druhá část příběhu. V hnutí za práva černochoů totiž nevystupovali jen příslušníci marginalizované menšiny, ale zapojovali se do něj také příslušníci privilegované bílé třídy. Nejpatrnější to bylo u studentů z prestižních amerických univerzit, kterých se v létě roku 1964 sjelo několik stovek¹⁵ do státu Mississippi, aby se zde účastnili projektu Freedom summer na podporu volebních práv černochoů.¹⁶ Také účastnice ženského hnutí byly převážně ženy ze střední třídy, často s vysokoškolským vzděláním (Freeman, 1973, p. 796), a ze střední třídy pocházeli často také příslušníci ekologického hnutí, které radikálně zpochybnilo dominantní hodnoty konzumerismu (Cotgrove & Duff, 1980). Ekologické hnutí se neomezovalo jen na ochranu přírody, ale zdůrazňovalo také význam kvality osobního i pracovního života, prosazovalo více participace jako protiklad technokratického řízení společnosti odborníky a další tzv. postmateriální hodnoty (Cotgrove & Duff, 1980; Inglehart, 1977). Dalšími výraznými hnutími té doby bylo hnutí za práva homosexuálů (viz např. D'Emilio, 2009), později rozšířené o další sexuální menšiny, či mírové hnutí proti válce ve Vietnamu.

Ve svém důsledku 60. (a 70.) léta učinila dosavadní teorie nedostatečnými. V kontrastu s Le Bonem, mnohá hnutí byla nenásilná a apelovala na moralitu a solidaritu s marginalizovanými. V kontrastu s Kornhauserem, v hnutích byli často lidé s velkým sociálním kapitálem, kteří se sdružovali

¹⁴ Ve druhé polovině 60. let se hnutí postupně radikalizovalo a v roce 1967 z něj černoši vykazali sympatizující bělochy a mnoho amerických měst se koncem 60. let stalo dějištěm pouličních bouří, takže hnutí si také prošlo násilnou fází.

¹⁵ McAdam mluví o 736 registrovaných dobrovolnících, z nichž asi čtvrtina nakonec nedorazila (2009, p. 68).

¹⁶ Cílem projektu bylo podpořit místní černochoy ve volební registraci, která pro ně byla nastavena v podstatě prohibitivně. V rámci projektu byly také provozovány tzv. freedom schools na podporu vzdělanosti v oblasti politických práv, ale také černošské historie a jiných témat, kterým se segregované školství v Mississippi vyhýbalo. Projekt také vedl k založení Mississippi Freedom Democratic Party. Více viz McAdam (1988).

v dobrovolných organizacích a spolcích, nikoliv vykořenění jedinci. Nedostatečná je také původní marxistická představa, která hnutí pevně spojuje se společenskými třídami a materiálními zájmy.¹⁷

2.4.1 Nová sociální hnutí

Společenské vědy tedy stály před úkolem vytvořit nový teoretický aparát, kterým by bylo možné realitu sociálních hnutí popsat. V Evropě se rozvíjely především teorie nových sociálních hnutí¹⁸ (např. Touraine, Habermas, Offe, Melucci, Castells ale také řada dalších, viz Znebežánek, 1997, kap. 3). Centrálním tématem těchto teorií je snaha ukázat, jak nástup nových sociálních hnutí souvisí s hlubšími proměnami společnosti, především s přechodem k tzv. postindustriální společnosti. Nová sociální hnutí jsou nositelem těchto historických změn úzce spojených s post-materiálními hodnotami. Jako nová sociální hnutí jsou označována hnutí lidskoprávní, environmentální, feministická, mírová, hnutí sexuálních menšin a další. Nová hnutí jsou kladena do opozice proti starším dělnickým hnutím.

Podle Touraina se nová sociální hnutí stávají více kulturně orientovanými oproti více politicky a materiálně orientovaným hnutím dělnickým (1985, p. 780) a konflikt, jehož jsou nositelem, je především střetem o kontrolu nad kulturními vzorci (p. 785). Offe si všímá, že nová sociální hnutí vystupují z klasické liberální dichotomie soukromé vs. veřejné a svojí aktivitou se umísťují „někam mezi“ do oblasti tzv. neinstitucionální politiky (1985, p. 826).

Důležitou výtku na adresu teorií nových sociálních hnutí formuluje Pichardo (1997, p. 413, 426), podle kterého se tyto teorie zaměřovaly pouze na hnutí spojená s levicovou ideologií, zatímco pravicová (konzervativní) hnutí byla opomenuta. Jde tedy podle něj o teorie pouze partikulární. Další sporné body v teoriích nových sociálních hnutí prozkoumává Buechler (1995). Přestože teorie nových sociálních hnutí krátce aspirovala na ústřední pozici v sociologické teorii a dodnes především díky odkazu na post-materiální hodnoty patří k jednomu z milníků vývoje sociologie jako oboru, z hlediska současné empirické produkce jde o teorie spíše marginální. Výzkum sociálních hnutí je mnohem více inspirován teoriemi, které jsou pojednány dále.

2.4.2 Princip racionality ve studiu sociálních hnutí

Kromě teorií nových sociálních hnutí se nicméně v reakci na hnutí 60. a 70. let objevují i další teoretické inovace, rozvíjené zpočátku spíše v USA. Zatímco teorie nových sociálních hnutí se snažily integrovat

¹⁷ Marxistická analýza mocenských vztahů a především kritika hegemonie ovšem zůstává pro teorii sociálních hnutí nadále důležitá, především v podobě tzv. postmarxismu, který opouští myšlenku univerzální mise dělnické třídy (Barša & Císař, 2004). Poválečná nová sociální hnutí jistě nepředstavují dělnický odpor proti utiskující moci kapitalismu, ale představují odpor lidí napříč ekonomickými třídami proti utiskující moci nejen trhu, ale také byrokratického aparátu a jedné dominantní kultury. V tomto smyslu lze nová sociální hnutí analyzovat nástroji vyvinutými v rámci marxistické tradice.

¹⁸ Záměrně používám plurál, protože jde o širokou oblast teoretického uvažování, kterou lze stěží integrovat do jedné teorie. Viz také Buechler 1995: 442.

sociální hnutí do komplexních sociologických úvah o proměnách společnosti, směry rozvíjené v USA (teorie mobilizace zdrojů, teorie politických příležitostí a teorie rámování čili *framing*) usilovaly o analýzu konkrétních aspektů fungování sociálních hnutí. Lze je označit za teorie středního dosahu. Pro jejich vznik sehrála významnou úlohu kniha *The Logic of Collective Action* Mancura Olsona (1965). V té si autor klade otázku, jak je možné, že racionální jedinci jednající výlučně se zřetelem na vlastní zájem participují v sociálních hnutích, přestože podle principu černého pasažéra¹⁹ by participovat neměli. Dospívá k závěru, že k participaci dochází tehdy, pokud je přítomný prvek donucení nebo je přítomna pobídka, která jedinci přináší individuální prospěch nad rámec prospěchu, který pramení z dosažení kolektivního cíle (viz také Olson, 2009 pro zkrácené shrnutí). Za hlavní přínos Olsonova textu lze dnes považovat především to, že přiměl společenské vědce zabývat se v rámci výzkumu sociálních hnutí racionalitou, a sice racionalitou, jak ji chápe ekonomická teorie. Tím přispěl k obohacení studia sociálních hnutí o nové paradigma. Toto dědictví je patrné především u teorie mobilizace zdrojů, v jejímž centru pozornosti ale nestojí primárně jednotlivci, nýbrž racionálně či podnikatelsky jednající organizace.

2.4.3 Teorie mobilizace zdrojů

Základy teorie mobilizace zdrojů (TMZ, *resource mobilization theory*) se zformovaly v 70. letech jako explicitní snaha přizpůsobit studium sociálních hnutí měnící se realitě.²⁰ Zatímco starší teorie stavěly na předpokladu, že klíčovým momentem vedoucím k mobilizaci je vznik deprivací a pocitů křivdy, TMZ vychází z předpokladu, že frustrace a pocity křivdy jsou přítomny trvale jako projev určité sociální struktury (McCarthy & Zald, 1977; McCarthy & Zald, 2001, viz také Jenkins, 1983, p. 530). To, co je třeba zkoumat, je schopnost organizací tyto pocity křivdy organizovat a na jejich základě mobilizovat. Tato schopnost je v interpretaci TMZ závislá na zdrojích, které mají organizace k dispozici. Zdroje přitom mají různou povahu, může jít např. o peníze, zařízení, lidský kapitál, ale i legitimitu (McCarthy & Zald, 1977, p. 1220), za zdroje lze považovat také existující infrastrukturu, např. masová média, levné a rychlé formy dopravy (McCarthy & Zald, 2001, p. 536) nebo třeba platformy pro online mobilizaci (Eltantawy & Wiest, 2011). Obecně ale neexistuje shoda a různí autoři pracují s různými typy zdrojů (pro přehled viz Jenkins, 1983, p. 533).

¹⁹ Princip černého pasažéra, rozpracovaný v ekonomii veřejných statků, říká, že pokud není možné jedince vyloučit ze spotřeby určitého statku, nebude se racionální jedinec jednající pouze se zřetelem na osobní prospěch dobrovolně podílet na úhradě nákladů, které jsou s produkcí daného statku spojeny. Stejný princip Olson aplikuje na kolektivní jednání zaměřené na dosažení nějakého skupinového či kolektivního cíle.

²⁰ McCarthy & Zald, 1973; McCarthy & Zald, 1977; Tilly, 1978; pro shrnutí v češtině viz Znebežánek, 1997, kap. 4. Bývají přitom odlišovány dvě základní verze TMZ. Jedna je spojována s prací McCarthyho a Zalda, druhá s prací Oberschalla a Tillyho (McCarthy & Zald, 2001). V této studii vycházím primárně z první jmenované.

Organizace sociálních hnutí (OSH, *social movement organizations*) mohou dokonce pocity deprivace a křivdy vytvářet a manipulovat (McCarthy & Zald, 1977, p. 1215), což ještě podtrhává sekundární význam těchto pocitů oproti významu samotných organizací a zdrojů, kterými disponují.

Z praktického hlediska TMZ přináší poznání, že sociální hnutí a racionální organizace v nich aktivně sledují nejen svůj hlavní cíl, ale také řadu dílčích cílů od mobilizování široké veřejnosti, oslovování elit a novinářů, získávání donorů apod. Dosahování jednotlivých dílčích cílů spojených se získáním zdrojů přitom může být ve vzájemném rozporu. Důležitým momentem je také vztah mezi organizacemi v rámci hnutí, který může nabývat různých podob spolupráce i konkurence (McCarthy & Zald, 2001, p. 538). TMZ tematizuje tzv. profesionalizaci (McCarthy & Zald, 1973) v sociálních hnutích, která se vyznačuje formalizací struktury a procesů v organizacích sociálních hnutí, najímáním expertů namísto využívání práce dobrovolníků a celkově podnikatelským přístupem. Šťovíčková (2005) popisuje, jaké konflikty může proces profesionalizace vyvolávat mezi dobrovolníky v organizaci a nově najímanými experty.

Od jejího vzniku se na teorii mobilizace zdrojů odvolává řada výzkumů. Brzy po svém vzniku v 70. letech nicméně začíná být TMZ ve své klasické formulaci vnímána jako příliš úzká a objevují se snahy o její integraci s teorií politických příležitostí (Jenkins, 1983) nebo sociálně-psychologickými přístupy (Klandermans, 1984; Ferree & Miller, 1985; Jenkins, 1983). Nověji se např. objevují snahy propojit TMZ s organizační teorií (Gahan & Pekarek, 2008).

V každém případě je možné říct, že TMZ významně proměnila a obohatila studium sociálních hnutí:

- poukázala na význam organizací sociálních hnutí jako racionálních aktérů, kteří jako podnikatelé vyhledávají zdroje a dosahují svých cílů (obohacení výzkumu o ekonomické paradigma),
- pomohla sociální hnutí normalizovat jako standardní formu politické participace,
- ukázala, že významná část zdrojů přichází do hnutí zvnějšku, např. od sympatizantů, kteří sami nejsou znevýhodněni, ale vnímají znevýhodnění určité skupiny,
- poukázala na význam médií a veřejného mínění a
- naznačila síťovou perspektivu zkoumání hnutí.

Síťová perspektiva přitom do značné míry nahradila teorii masové společnosti (Kornhauser, 1959), podle níž se v hnutí angažují vykořenění atomizovaní jedinci. Pod vlivem mobilizace zdrojů si společenští vědci všímají, že sociální hnutí se skládají spíše ze sítí propojených aktérů a angažují se v nich lidé, kteří jsou často navázáni na existující spolky, sociální sítě a organizace (např. McAdam,

1988; Castells, 2012).²¹ Takto provázané skupiny je navíc možné mobilizovat pro aktivity sociálního hnutí najednou po tzv. blocích (Oberschall, 1973).

2.4.4 Teorie struktury politických příležitostí

Kromě TMZ se v návaznosti na boom sociálních hnutí v 60. a 70. letech dostává do popředí také teorie struktury politických příležitostí²² (*political opportunity structure*) (Eisinger, 1973; Tilly, 1978; Tarrow, 2011, pp. 26–28, 157–180). Podobně jako teorie nových sociálních hnutí a TMZ nepředstavuje ani koncept struktury politických příležitostí jednu kompaktní teorii. Spíše se jedná o přístup k problematice sociálních hnutí, který zdůrazňuje význam vnějších neboli kontextuálních faktorů pro úspěch sociálních hnutí. Centrální tezi konceptu lze formulovat tak, že sociální hnutí se objevují a dosahují úspěchů v souvislosti s externími politickými příležitostmi a hrozbami.

Klasická formulace úzce pojatých politických příležitostí (McAdam, 1996, p. 27):

1. otevřenost institucionálního politického systému,
2. stabilitu postavení elit,
3. přítomnost elit, které podporují požadavky daného sociálního hnutí,
4. ochotu a schopnost státního aparátu využít represí.

Totéž pregnantně shrnuje Tarrow: „Když se otevře přístup k institucím, objeví se rozepře mezi elitami, vyvstanou dostupní spojenci a poklesne kapacita státu k vykonávání represe, vyzvatelé vidí příležitosti pro usilování o své požadavky“²³ (2011, p. 160).

Součástí teorie struktury politických příležitostí jsou také hrozby. Hrozby a příležitosti přitom nepředstavují opačné konce jednoho kontinua. Příležitosti představují šanci na úspěch, hrozby rizika či náklady spojené s akcí, případně s absencí akce. Jinými slovy, velká míra otevřených příležitostí neimplikuje nízkou míru hrozeb. Dobře to ilustrují Goldstone a Tilly: „Skupina se může rozhodnout nést velmi vysoká rizika spjatá s protestem, pokud věří, že šance na úspěch jsou vysoké, ale stejná skupina se může rozhodnout vyvarovat se třeba jen mírných rizik, pokud věří, že šance na úspěch jsou nízké“ (2001, p. 183).

Na jednu stranu lze tedy politické příležitosti vnímat taxativně jako konkrétně vymezené kontextuální faktory, např. čtyři výše vyjmenované, na druhou stranu lze jako příležitosti označit vše vnější, co

²¹ Zdá se, že výjimku tvoří nová náboženská hnutí, do kterých vstupují lidé, kterým sociální vazby chybí (Snow, Zurcher & Eklund-Olson, 1980; Könnig, 1999).

²² Někdy se také objevuje termín *political process* nebo *political process theory* (PPT), přičemž se v zásadě jedná o synonyma ke struktuře politických příležitostí. Někteří autoři oba termíny rozlišují, např. Goodwin a Jasper (1999).

²³ Překlad autor.

zvyšuje šance hnutí na úspěch, tedy v podstatě každou výhodu, která je hnutí k dispozici (Jasper, 2012, p. 7). Právě nejednotnost toho, co různí autoři chápou pod pojmem politické příležitosti, představuje asi největší výzvu celého konceptu.

Ve druhé polovině 90. let kulminovala kritika, že se koncept spíše vzdaluje jednotné teorii, než že by se k ní blížil. Například Gamson a Meyer napsali, že „[k]oncept struktury politických příležitostí je ... ohrožen tím, že se stane houbou, která nasákne každý kontextuální aspekt sociálních hnutí ...“ (1996, p. 275)²⁴.

S ostrou kritikou přišli Goodwin a Jasper (1999), kteří koncept (v závislosti na jeho konkrétní podobě) obvinili z triviality, tautologie i z toho, že se ve svém popisu reality jednoduše mýlí, ale také z toho, že v důsledku své posedlosti externími politickými příležitostmi opomíjí méně politicky orientovaná kulturní hnutí (p. 35), která si prostě pro svoji analýzu nevybírání. Protože koncept struktury politických příležitostí se podle autorů stal dominantním paradigmatem studia sociálních hnutí, dochází podle nich k nevyváženému pohledu na ně. Hlavní bod jejich kritiky lze tedy shrnout tak, že se koncept politických příležitostí příliš zaměřuje na strukturu a systematicky opomíjí strategické jednání (agency), procesy a kulturní hlediska.

Jako reakce na kritiku se objevila snaha o konsolidaci a systematizaci konceptu politických příležitostí. Jedním z přístupů je snaha explicitně rozlišovat mezi různými typy příležitostí. Nabízí se např. rozlišovat mezi krátkodobými příležitostmi, které se objevují a mizí, a dlouhodobými strukturálními rysy (Jasper, 2012, p. 11). Aplikací interpretativního přístupu dále dochází k vymezení tzv. vnímaných příležitostí. Tento pojem vyzdvihuje, že kromě reálné existence politických příležitostí hraje důležitou roli také uvědomění si těchto příležitostí (Giugni, 2009, p. 364). Pozornosti se dostalo také pojmu diskurzivní příležitosti (Koopmans, 2004; Giugni, 2009, p. 364), který akcentuje, že kromě institucionálních příležitostí je úspěch sociálních hnutí závislý také na aktuálním způsobu veřejné debaty a naladění veřejného mínění. Pokud např. ve společnosti převládá silný feministický sentiment, je sociální hnutí prosazující legislativu na podporu žen v úplně jiné situaci, než pokud je feminismus většinou společnosti odmítán. Pojem diskurzivních příležitostí již ale představuje poměrně velký odklon od původního konceptu struktury politických příležitostí a blízce souvisí se zkoumáním významů a interpretačních rámců (*framing*), které je předmětem následující kapitoly.

O užitečný příspěvek ke konsolidaci teorie struktury politických příležitostí se zasloužili Meyer a Minkoff (2004), kteří nabízejí tři vodítka, čemu je při používání konceptu struktury politických příležitostí potřeba věnovat pozornost: *Zprvé*, je potřeba jasně vymezit, pro koho jsou určité politické

²⁴ Překlad autor.

příležitosti otevřené. *Zadruhé*, musíme jasně vymezit závislou proměnnou, tj. co rozumíme úspěchem hnutí. Meyer a Minkoff rozlišují mobilizaci, organizační rozvoj a dosažení politických reforem. Například platí, že vhodné příležitosti pro mobilizaci se nemusí překrývat s vhodnými příležitostmi pro prosazení politických reforem. *Zatřetí*, měli bychom se lépe snažit porozumět procesům, které způsobují, že se sociálním hnutím daří překlápět otevřené příležitosti v úspěšný aktivismus, ať už jím rozumíme mobilizaci, rozvoj určité organizace nebo odvětví občanské společnosti, nebo změnu politiky. Vymezit lze např. tyto dva mechanismy (Meyer, 2004, p. 139): jeden, podle kterého aktivisté vnímají otevírající se příležitosti jako *signál* k aktivitě, a druhý, podle kterého jsou snahy aktivistů poměrně konstantní a otevírající se příležitosti představují *podmínky*, ve kterých se dříve neúspěšné snahy podaří proměnit v úspěch.

Zůstává otázkou, zda by se koncept struktury politických příležitostí v brzké době mohl stát jednotnou a dostatečně silnou teorií, která by umožňovala nejen vidět příležitosti retrospektivně za proběhnuvšími mobilizacemi, ale také vidět je předem a dokázat identifikovat nevyužité příležitosti (Meyer & Minkoff, 2004, p. 1463; Sawyers & Meyer, 1999). Spíše se domnívám, že k tomu nedojde a že zatímco někteří výzkumníci se budou dále snažit broudit drahokam jednotné teorie, jiní budou koncept struktury politických příležitostí používat velmi volně jen jako doplňkovou perspektivu, která jim bude připomínat, že kontext nelze opomíjet. Při pohledu do literatury je zřejmé, že i přes snahy o určitou konsolidaci teorie stále platí, že různí autoři se liší v tom, co rozumí pod pojmem politické příležitosti, jak definují úspěch sociálních hnutí, ale také v tom, jaké konkrétní procesy či mechanismy podle nich spojují politické příležitosti s aktivitou sociálních hnutí.

V každém případě je zřejmé, že koncept politických příležitostí, resp. politického procesu významně obohatil studium sociálních hnutí.

- Víme, že na kontextu záleží, že vysoká míra mobilizace nemusí sama o sobě vést k dosažení sledovaných cílů, pokud je struktura politických příležitostí nepříznivá, a naopak i relativně malá mobilizace může vést k dosažení sledovaných cílů, pokud je struktura politických příležitostí otevřená (Kitschelt, 1986, pp. 72–74).
- Víme také, že mobilizace může vznikat jak v důsledku otevírání politických příležitostí, tak jako reakce na vytlačování z již jednou dosažených pozic, tedy v důsledku uzavírání politických příležitostí.
- Díky práci řady autorů se také daří identifikovat a systematizovat největší nástrahy přístupu (viz předchozí text této kapitoly), které pramení z jeho šíře a poměrně velkých ambicí. Při znalosti těchto diskusí lze koncept použít jako inspirativní konceptuální rámec pro zkoumání sociálních hnutí.

V rámci dalšího vývoje konceptu lze očekávat snahy o propojování s diskurzivním rámováním (Choe & Kim, 2012; Koopmans, 2004), větší důraz na dynamiku politického kontextu oproti jeho vnímání jako neměnné struktury (Jasper, 2012) a snahu odlišit institucionální strukturu od strategií, které jednotliví aktéři včetně těch státních uplatňují (Jasper, 2012). To souvisí i s pozorováním, že ostré rozlišování mezi aktivisty a státními činiteli, které je pro koncept politických příležitostí typické, nemusí věrně odrážet realitu, ve které mohou být hnutí a držitelé moci personálně propojeni (Skrentny, 2012). Z terminologického hlediska je možné, že dojde k opuštění sporného označení struktura politických příležitostí a jeho nahrazením srozumitelnějším pojmem politický kontext, jak navrhuji např. Amenta a Halfmann (2012).

2.4.5 Rámování (Framing)

V důsledku dominantního postavení teorie mobilizace zdrojů a struktury politických příležitostí bylo v průběhu 70. a 80. let poměrně obtížné prosadit se ve výzkumu sociálních hnutí s více interpretativním a kulturně zaměřeným přístupem (viz např. Snow, Benford, McCammon, Hewitt & Fitzgerald, 2014). Nakonec se podařilo prosadit přístupu zvanému framing²⁵ (Snow, Rochford, Worden & Benford, 1986; Snow & Benford 1988, 1992, 2000), který si v průběhu 90. let vydobyl výsadní postavení v rámci studia sociálních hnutí (Snow et al., 2014) po boku přístupů popsanych výše v této kapitole. Framing se objevil s ambicí vrátit do výzkumu sociálních hnutí sociální psychologii, na jejíž absenci upozorňovali někteří autoři (např. Jenkins, 1983), a integrovat ji nejprve s teorií mobilizace zdrojů (Snow et al., 1986), ale později také se strukturou politických příležitostí.²⁶ Přístup také od začátku usiluje o větší důraz na dynamiku a procesuální charakter participace (Snow et al., 1986, p. 467), i když se mu to především zpočátku příliš nedařilo a zůstával ve své aplikaci podobně statický jako dominantní přístup politických příležitostí (Benford, 1997).

Středobodem přístupu je pojem frame (v tomto textu ho překládám jako interpretační rámec), který odkazuje na to, že lidé rozumí světu skrze interpretační schémata, do kterých realitu rámuji. Podstatu přístupu lze formulovat tak, že abychom porozuměli sociálním hnutím, je třeba porozumět vztahu a dynamice mezi interpretačními schématy různých aktérů. Těmito aktéry jsou v první řadě samotné organizace sociálních hnutí a jednotlivci, kteří jsou nebo mají být mobilizováni. Mezi aktéry ale patří také elit, odpůrci hnutí a další. Úspěšná práce s interpretačními rámci umožňuje mobilizaci konsensu, ale též udržování mobilizace a její usměrňování.

²⁵ Za možný překlad považuji spojení „interpretační rámování“.

²⁶ O integraci všech tří teorií se vydáním kolektivní monografie pokusili McAdam, McCarthy, Zald a další autoři (1996). Kniha ukazuje na užitečnost kombinování různých perspektiv, ale zároveň je rozdělena na tři části, z nichž každá se primárně věnuje jedné z těchto tří perspektiv. Řada autorů nicméně explicitně kombinuje více přístupů, např. Oberschall, Zdravomyslova či Voss.

Snow a jeho kolegové v původních třech textech z let 1986, 1988 a 1992 vytyčili některé základní pojmy přístupu. V prvním z nich to byly především strategicky orientované aktivity *frame bridging*, *frame amplification*, *frame extension* a *frame transformation* (Snow et al., 1986, viz také Benford & Snow, 2000). *Frame bridging* (přemostování) nastává tehdy, když aktéři v sociálních hnutích propojují podobné interpretační rámce. Jako příklad lze uvést propojování interpretačních rámců různých hnutí v alter-globalizačním hnutí na přelomu tisíciletí. Aktéři v environmentálním hnutí byli mobilizováni masivním poškozováním životního prostředí v důsledku ekonomické globalizace. Odborová hnutí byla znepokojena vyostřující se globální konkurencí, která vedla k přesouvání výroby do rozvojových zemí. Lidskoprávní hnutí prosazovala, aby se větší pozornost v globalizujícím se světě věnovala dodržování lidských práv, a nikoliv pouze rozvoji globálního obchodu. Na přelomu tisíciletí se jim částečně podařilo propojit své interpretační rámce v kritiku neoliberalismu a mezinárodních institucí s ním spojených, tedy především MMF a Světové banky, a vytvořit tak alter-globalizační hnutí usilující o alternativu k jednodimenzionální ekonomické globalizaci.

Frame amplification (zesilování) představuje aktivity protagonistů hnutí, které usilují o vysvětlení a přiblížení určitého interpretačního rámce obecnstvu. Ve své podstatě jde o podání interpretačního rámce jasným a atraktivním způsobem, tedy v podstatě PR ze strany organizací a aktivistů. *Frame extension* (rozšiřování) označuje snahy pokrýt určitým interpretačním rámcem nové problémy či obavy a rozšířit tak množství podporovatelů. Snow et al. (1986, p. 472) tuto strategii ilustrují příkladem mírového hnutí, které svůj interpretační rámec rozšířilo o argument, že zbrojení vede k podfinancování veřejných služeb. Tímto argumentem bylo možné oslovit jiné, případně širší publikum, než jaké by reagovalo na čistě morální argumenty proti válce. Čtvrtým strategickým prvkem je *frame transformation*, tedy snaha změnit vnímání určitého problému, případně problém tematizovat novým způsobem. Za příklad poslouží snaha změnit vnímání závažnosti znásilnění v černošské komunitě analyzovaná Whiteovou (1999).

Snow a Benford (1988) dále vymezují hlavní úkoly interpretačního rámování, kterými jsou diagnóza (identifikace problému), prognóza (návrh řešení) a motivace (mobilizace), a také si všímají odlišné míry resonance jednotlivých interpretačních rámců v závislosti na jejich věrohodnosti a významnosti. Ohlasu se dočkal také jejich pojem *masterframe* (Snow & Benford, 1992), který označuje široce definované interpretační rámce, ke kterým se vztahují různá hnutí zaměřená na různé problémy. Takovými „masterframy“ jsou např. rámec lidských práv, svobody volby, spravedlnosti či kulturní plurality. Tyto rámce jsou hierarchicky nadřazeny konkrétnějším rámcům jednotlivých hnutí, kterým poskytují vodítka, resp. „gramatická pravidla“ (Snow & Benford, 1992, p. 138), jak rámovat konkrétní problémy.

Speciálně pro analýzu mezikulturní difúze interpretačních rámců jsou používány pojmy strategický výběr (*strategic selection*) a strategické přizpůsobování (*strategic fitting*) (Snow & Benford, 2000). První z nich značí vědomé přebírání interpretačních rámců, např. ze zahraničí. Takové přebírání může být domácím publikem vnímáno negativně nebo u něj nachází nízkou resonanci.²⁷ Ke strategickému přizpůsobení potom dochází tehdy, když je rámování úmyslně změněno tak, aby efektivněji oslovovalo vnější publikum, např. globální veřejnost. Příkladem přizpůsobování je strategie nigerijského etnika Ogoni, které svůj původně především etnický konflikt vedený proti centrální vládě přeformulovalo jako environmentální konflikt vedený kromě centrální vlády také s firmou Shell (Bob, 2005). Tímto krokem se hnutí podařilo získat mezinárodní pozornost a podporu nadnárodních neziskových organizací.

Framing je konceptem, který se vyvinul ve stínu dominantních přístupů mobilizace zdrojů a politických příležitostí. Proto není překvapivé, že se objevuje mnoho snah přístupy integrovat. Jednu z nich je možné zahrnout pod hlavičku kulturních (Snow & Benford, 2000, p. 629) či diskurzivních příležitostí (Koopmans, 2004; Giugni, 2009, p. 364), které již byly zmíněny výše. Hlavním poznáním zde je, že existující kulturní prostředí a v dané době legitimní diskurzy představují pro hnutí určité strukturální příležitosti, podobně jako politická instituce představuje určitou strukturu politických příležitostí. Jiným jazykem říká podobně také Steinberg, který upozorňuje, že rámování je třeba zkoumat v kontextu určitého systému věr a politické kultury (1998, p. 856). V konkrétních studiích potom např. Davies (1999) ukazuje, že lobby za financování náboženských škol v Kanadě proměnilo svoje rámování pod vlivem dominantní kultury multikulturalismu a místo morálního významu náboženské víry začalo akcentovat nutnost ochrany náboženství jako určité kultury. McCammon, Newman, Muse a Terrell (2007) dokládají na kvantitativních datech, že úspěch interpretačního rámování je pozitivně ovlivňován příznivou strukturou diskurzivních příležitostí.

Další snahou je propojit framing s teorií mobilizace zdrojů. V této větvi teoretizování jsou mezi zdroje řazeny také symbolické či nemateriální zdroje, tedy rovněž diskurs, interpretační schémata či ideologie (viz např. Williams, 1995). Proti tomuto inkluzivnímu přístupu ke zdrojům se ale ohrazuje Steinberg, podle kterého jsou narativy a diskurzy, ke kterým se interpretační rámce vztahují, záležitostí kontextovou a do značné míry veřejnou, takže nemohou být kontrolovány a manipulovány podobným způsobem jako materiální zdroje (1998, p. 851).

Tematizace interpretačních rámců a diskursu v mnoha směrech obohatila výzkum sociálních hnutí. Především připomněla, že organizace sociálních hnutí nejsou pouze odrazem existující struktury, nýbrž

²⁷ Již výše byla zmíněna kniha Ondřeje Císaře (2008), ve které je popisován odmítavý vztah české veřejnosti k feministickým tématům po roce 1989.

představují aktivní činitele odpovědné za produkci a udržování významů, které vstupují do interakce s podporovateli hnutí, jeho odpůrci, ale i neutrálními pozorovateli (Benford & Snow, 2000, p. 613).

2.5 Konec minulého století a současnost

Konec minulého století a nedávné události kolem roku 2011 udělaly ze sociálních hnutí a jejich studia opět žhavou záležitostí. Nejprve se pod náporom občanského protestu a v souhře s měnícím se politickým kontextem rozpadl Sovětský svaz, čímž se rok 1989 zapsal mezi takové milníky studia sociálních hnutí jako rok 1848 nebo 1968 (Oberschall, 1996, p. 93). Následně ale participativní aktivismus v zemích střední a východní Evropy opadl a dodnes zůstává slabý ve srovnání se zeměmi západní Evropy.

Na přelomu tisíciletí se světem prohnaly masivní alter-globalizační protesty proti způsobu ekonomické globalizace, jak ji režírovaly dominantní hráči globální politiky. Tyto protesty vyvrcholily mobilizací proti zasedání Světové obchodní organizace v Seattlu v roce 1999 či v následujícím roce protesty proti Mezinárodnímu měnovému fondu a Světové bance v Praze a ve Washingtonu. V roce 2001 pak proběhly obzvláště masivními protesty proti zasedání G8 v italském Janově. Protesty v sobě koncentrovaly odpor velké části veřejnosti proti neoliberální politice 80. a 90. let, upozorňovaly na problémy chudoby, porušování lidských práv i otázky životního prostředí. Spojovaly klasické demonstrace, karnevaly, ale také násilné konfrontace s policií a útoky na nadnárodní korporace symbolizující v očích demonstrantů kritizované aspekty globalizace. Právě násilné střety přitáhly velkou pozornost médií a kompromitovaly aktivisty v očích veřejnosti. Dohrou těchto událostí nebyla jen veřejná diskuse o dopadech ekonomické globalizace, ale také o připravenosti médií hlavního proudu a bezpečnostních složek velké protestní události zvládat. Začaly vznikat alternativní mediální kanály, např. indymedia.org, která usilují o to, aby v mediálním zobrazování senzací a násilí nezapadly problémy, na které se hnutí snaží poukazovat. V roce 2001 bylo založeno Světové sociální fórum jako protiváha Světového ekonomického fóra.

Další velké vzednutí sociálních hnutí se odehrálo v arabském světě (viz např. Castells, 2012). Protesty proti autoritativní zkorumpované vládě a ekonomické tísní vyvolané na konci roku 2010 sebeupálením prodavače Mohameda Bouazizihho v Tunisku se na jaře dalšího roku přelily do mnoha zemí arabského světa. Tzv. Arabské jaro vyvolalo velké naděje na demokratizaci arabských zemí, když docílilo svrhnutí diktátorů a uskutečnění svobodných voleb v Tunisku, Egyptě a Libyi. Dílčích demokratizačních úspěchů bylo dosaženo také v Jemenu, Jordánsku, Maroku a dokonce i v Saudské Arábii. Naděje ale nežila dlouho. Brzy na sebe upoutala pozornost vleklá občanská válka v Sýrii a sen o demokracii se postupně začal hroutit i v ostatních státech Arabského jara, odkud začaly přicházet zprávy o prohlubujících se ekonomických problémech, násilí islámských radikálů a zasahování armády do politiky. Paralelně

s Arabským jarem se vlna masových protestů prohnala v souvislosti s finanční krizí také Západním světem (Castells, 2012). Nejvýraznější bylo hnutí Indignados ve Španělsku a hnutí Occupy zmíněné v úvodu.

Protože tato studie se zaměřuje v první řadě na advokační aktivity občanského sektoru v České republice, je pro nás nejdůležitější vývoj u nás a v okolních zemích po pádu komunismu. S hodnocením tohoto vývoje souvisí teze o tzv. transakčním aktivismu, podle které má organizovaná občanská společnost v zemích střední a východní Evropy poměrně dobrou schopnost vstupovat do dialogu s politiky a kontrolovat, a dokonce ovlivňovat jejich činnost, navzdory slabé míře participace ze strany širší veřejnosti.

2.5.1 Transakční aktivismus

Pád komunismu v zemích střední a východní Evropy (SVE) je neodmyslitelně spjat se sociálními hnutími a masovou mobilizací (Oberschall, 1996, Fagan, 2004). Podle akademického diskurzu rezonujícího na přelomu tisíciletí se ale hnutí brzy po revoluci vyčerpala, takže nedošlo k rozvoji pulzujících občanských společností (pro shrnutí viz Petrova, Tarrow, 2007, pp. 75–77). Takové hodnocení autoři podpořili poukazem na nízkou míru volební účasti (Nelson 1996), nízké členství v organizacích a malou důvěru v instituce (Howard 2002) nebo větší míru vnímané korupce v postkomunistických zemích ve srovnání se zeměmi západní Evropy (Rose-Ackerman 2001). Důsledkem slabé občanské participace pak může být stav, kdy zájmy občanů zůstávají nereprezentovány (Howard 2002: 165).

Proti tezi o slabé občanské společnosti v zemích SVE se ale vymezují Petrova a Tarrow (2007). Především upozorňují na to, že většina analýz, která k této tezi přispěla, byla založena na individuální participaci jednotlivců. Ta ale podle autorů nevypráví celý příběh. Rozlišují proto participativní, tj. na individuální účasti jednotlivců založený aktivismus a aktivismus transakční. Tím druhým mají na mysli vazby mezi organizovanými nestátními aktéry navzájem i ve vztahu k politickým stranám a držitelům moci (Petrova & Tarrow, 2007, p. 79). Tento „elitní“ aktivismus založený na budování koalic mezi malými profesionálními organizacemi a získávání strategických pozic ve vztahu k držitelům státní moci může podle autorů představovat sice ne ideální, ale poměrně efektivní formu občanské společnosti, která dokáže vykonávat kontrolu nad držiteli státní moci podstatně lépe, než jak bychom to očekávali ve společnosti netečných a odcizených občanů.

Z konceptu transakčního aktivismu vychází Císař (2008), který proti sobě inspirován Jenkinsem (1998) staví dvě interpretace stavu české občanské společnosti založené na malých profesionalizovaných organizacích, a sice tezi o kooptaci a tezi o usměrnění (viz také Jenkins & Eckert, 1986). Při aplikaci na české prostředí se obě teze shodují v tom, že pro přežití a rozvoj nevládních organizací byl patronát zahraničních nadací a později fondů EU klíčový. Jinak ovšem hodnotí dopad zahraničního patronátu.

Kooptační teze tvrdí, že patronát vede ke kontrole hnutí, v důsledku čehož se hnutí odklání od svých původních cílů a přestává být efektivním vyzyvatelem systému (viz také McAdam, 1985, pp. 25–29). Teze o usměrnění přičítá patronátu jinou roli: Vede sice k profesionalizaci hnutí a odklonu od masové mobilizace, nikoliv ale nutně k depolitizaci nebo opouštění původních cílů.

Sám Císař se na základě analýzy environmentálního, lidskoprávního a feministického hnutí v Česku přiklání pro český kontext k tezi o usměrnění, což ilustruje mj. na srovnání organizací Greenpeace a Hnutí Duha ve vztahu ke kampani proti dostavbě jaderné elektrárny Temelín na přelomu tisíciletí: Zatímco v organizaci Greenpeace, která čerpá finance převážně od individuálních přispěvatelů, padlo strategické rozhodnutí nepopulární kampaň proti dostavbě Temelína opustit, Hnutí Duha, financované v té době převážně zahraničními granty, se z kampaně nestáhlo (Císař, 2008, pp. 128-133, 2010). Zahraniční patronát tedy nevedl ke kooptaci a opuštění radikálnější pozice. Tímto pozorováním tedy Císař zmírňuje kritiku zahraničního patronátu, kterou provádí např. zastánce kooptační teze Adam Fagan (2004, 2005).

Další studie z českého kontextu inspirovaná perspektivou transakčního aktivismu ukazuje, že financování z grantů EU pravděpodobně nesnižuje, ale spíše se zdá, že dokonce zvyšuje zapojení organizací do mezinárodního protestu (Císař & Vráblíková, 2012), čímž dále oslabuje tezi o kooptaci. Nicméně stále platí, že udržitelnost organizací téměř výhradně závislých na zahraničním patronátu je přinejmenším problematická. Malý zájem veřejnosti neposkytuje sociálním hnutím potřebnou legitimitu a ty se tak snadno stávají terčem obvinění, že jsou „pátou kolonou“ zahraničních zájmů. Ve výzkumu sociálních hnutí ve střední a východní Evropě je proto potřeba věnovat pozornost mezinárodně působícím aktérům. Těmi mohou být ambasády cizích zemí, charity soukromých filantropů, nadnárodní uskupení typu Evropské unie, Organizace spojených národů apod., ale také nadnárodně působící neziskové organizace.

2.6 Shrnutí a implikace teorií sociálních hnutí pro tuto práci

Stejně jako se vyvíjí realita sociálních hnutí, vyvíjí se i teoretické myšlení o nich. Od dob Le Bona, Kornhausera či Smelsera, kteří sociální hnutí považovali spíše za projev sociální patologie a ohrožení občanské společnosti, uplynulo hodně výzkumné vody. Dnes jsou sociální hnutí považována spíše za součást občanské společnosti, za zdroj nových myšlenek a podnětů, se kterými se musí společnost vyrovnávat, kterým se může bránit, nebo se jim může podvolit a dát průchod společenské změně. V dnešním vědeckém diskursu převládá vnímání sociálních hnutí a aktivismu jako standardní formy politické participace ve zdravé společnosti.

Pro empirickou část této studie jsou inspirativní především následující teoretické koncepty:

- Koncept transakčního aktivismu, který je hlavní teoretickou inspirací kapitol 3 a 4, které představují dvě odlišně zaměřené případové studie protikorupční iniciativy Rekonstrukce státu. Kapitola 3 se zaměřuje na to, jakou roli sehrály horizontální transakce v případě Rekonstrukce státu. Součástí kapitoly je návrh typologie horizontálních transakcí mezi neziskovými organizacemi, jejich operacionalizace a empirická aplikace. V kapitole 4 se pak zaměřuji více na vertikální složku transakčního aktivismu.
- Teorie struktury politických příležitostí je jedním z teoretických vodítek kapitoly 4. V té navazuji především na výzvu Meyera a Minkoffové (2004), podle kterých je důležité porozumět procesům, které způsobují, že se sociálním hnutím daří překlápět otevřené příležitosti v úspěšný aktivismus. Použitím metody process tracing se snažím detailně analyzovat průběh iniciativy Rekonstrukce státu a porozumět procesům spojeným s jejím úspěchem.
- Teorie mobilizace zdrojů, a především s ní úzce spjatý koncept profesionalizace, který je hlavní optikou použitou v kapitole 5. Ta popisuje různé roviny procesu profesionalizace v organizaci Auto*mat.

3 Transactional activism without transactions (EN)

Network perspective on anti-corruption activism in the Czech Republic

Petrova and Tarrow (2007) coined the term transactional activism, arguing that, despite weak individual-level political participation, civil societies in CEE were surprisingly strong due to their capacity to establish transactional links. Yet the research which followed, relying mostly on quantitative data, has not uncovered much evidence of how transactional activism works. To fill in this blank spot, we take a more qualitative approach and focus on transactional ties among NGOs, developing a more fine-grained conceptualization. Specifically, we distinguish associative ties of loosely defined cooperation and interlocking ties based on the division of labour. We follow our concept with a case study of a successful campaign of the “Reconstruction of the State” anti-corruption initiative. The initiative presented itself largely in transactional terms (plurality of participating actors) and was extremely successful in the run-up to the Parliamentary elections in 2013 in the Czech Republic, inspiring similar initiatives abroad. We use social network analysis and qualitative interviews to test our concept of interlocking transactional ties. In contrast to our expectations, we find limited division of labour in the initiative, with just one organization, in the main, shouldering the bulk of important work tasks. We use our findings to question the theorized relevance of transactional activism in CEE. Specifically, we call for more robust evidence describing how cooperation among organizations empowers civil society.

This chapter was published as an alone-standing article in the journal *Social Movement Studies* (Mazák & Diviák, 2018).

3.1 Introduction

With the fall of the Iron Curtain, students of civil society and activism turned their attention to the transitioning countries of Central and Eastern Europe (CEE). Even though civil society played a prominent role in toppling the communist regimes in some countries, scholars soon started to conclude that political participation and activism were surprisingly weak in the region. Specifically, they demonstrated that, compared to established democracies, voter turnout was low (Nelson, 1996), organizational membership and trust in institutions was low (Howard, 2002) and, on the contrary, the perceived level of corruption was relatively higher in post-communist countries (Rose-Ackerman, 2001). Howard labelled post-communist civil society as weak. In his view, due to low levels of political participation in the CEE region, citizens are disengaged from the public sphere and hence badly represented in decision-making processes (2002, p. 165; also see Fagan, 2005).

This part of the academic discourse, however, might not be telling the whole story. This was the argument presented by Petrova and Tarrow (2007) in their paper on what they labelled transactional activism. In their view, civil participation can be conceptualized in two dimensions: individual and relational. While countries in CEE do lag behind as far as individual participation goes, development of “lateral ties among civil society groups and vertical ties between these groups and public officials” (p. 78) is surprisingly strong. The authors believe that decent capacity for transactional activism may suffice to serve as a relatively effective check on political elites despite weak mass participation.

In our paper, we review the cognition of transactional activism which followed Petrova’s and Tarrow’s paper, and raise concern about the clarity of the concept and its empirical implications. We further propose our own, more fine-grained conceptualization of transactional activism, distinguishing associative ties of loosely defined cooperation and interlocking ties based on the division of labour among organizations. In addition, we conduct a case-study of an anti-corruption campaign with especially high potential for strong transactional capacity to test our concept; in Gerring’s (2008) taxonomy, we select a crucial case in the sense that it is most likely to exhibit the hypothesized phenomenon of division of labour.

To do so, we combine multiplex social network analysis (SNA) and qualitative interviews. Yet, in contrast to our expectations of the intensive division of labour, we find that, in the main, just one organization carried out the lion’s share of the most important work tasks. We use our findings to question the relevance of transactional activism in CEE. Specifically, we conclude that there is a need for more robust evidence describing how exactly cooperation among organizations empowers civil society in order to make conclusions about the role of transactions in boosting civil society’s capacity.

We proceed in the following order. First, we evaluate the concept of transactional activism and propose re-conceptualization. Second, we give a short descriptive account of the case of interest and summarize our research purpose. Third, we introduce our data. Fourth, we conduct an empirical analysis to test our concept against our case. Fifth, we discuss some alternative explanations of the initiative’s success other than transactional capacity. Finally, we discuss our findings and their implications for social movement scholarship and the concept of transactional activism.

3.2 Re-conceptualizing transactional activism

Petrova and Tarrow (2007) define transactional activism in the following way: ‘By transactional activism, we mean the ties—enduring and temporary—among organized nonstate actors and between them and political parties, power holders, and other institutions’ (p. 79), and they contrast it to participatory activism. Transactional activism draws its strength from relations and networks,

participatory activism from numbers and volumes. The first builds on professionalization, the latter on large-scale involvement of the public.

The idea of professional activism disengaged from its constituency is not fundamentally new (see Putnam, 1995; Skocpol, 1999; 2003). Skocpol presented her critical account of the 'shift from membership to management' (2003) and the 'advocates without members' (1999) in the U.S. context. Yet in her take on the issue, Skocpol describes development from a civil society marked with mass mobilization towards proliferation of professional advocacy organizations. Her view of the development is rather pessimistic. On the contrary, the concept of transactional activism appears as a reaction to decrying the passivity of civil society and offers a moderately optimistic account of civil society in CEE (Tarrow & Petrova, 2007, p. 80).

The specific features of civil society in CEE are usually attributed to the influx of foreign patrons and donors after 1989 (Fagan, 2004; Waller, 2010). The foreign influence focused NGOs towards professionalization and made them independent of mass participation (Mcmahon, 2001; Mendelson & Glenn, 2002; Narozhna, 2004; Fagan, 2004; Fagan, 2005; Císař, 2010, 2013; Guenther, 2011; Císař & Vráblíková, 2013; Bruszt & Vedres, 2013; Císař & Navrátil, 2015).

There are two interpretations of these processes. Some scholars (e.g. Fagan, 2004; 2005) criticize the fact that foreign transfers have prevented NGOs from engaging with the grassroots, and led instead to their co-optation. Other scholars invoke the concept of transactions and cooperation and see NGOs as generally empowered with the foreign sponsorship, and not de-radicalized or co-opted (e. g. Petrova & Tarrow, 2007; Císař, 2010, 2013).

The most recent decade of research into civil society in CEE has indeed brought a lot of focus on transactions and relations among NGOs, as opposed to just participatory activities of individuals. For example, Stark, Vedres, and Bruszt (2006) conceptualize the rootedness of civic organizations in three dimensions: participation, embeddedness, and associativeness. The latter two concern relations to organizational actors, hence they are inter-organizational. In another example, Císař and Navrátil (2015) first invoke transactional activism explicitly but give preference to 'the concept of (inter-organizational) cooperation to its transactional synonym' (p. 4). They define cooperation capacity as 'the capacity of an organization to enter into and maintain horizontal exchanges with other subjects' (p. 9). Císař (2013) goes as far as to use the term transactional activism as an umbrella term for all environmental and human/minority rights organizations in the Czech Republic in order to contrast them to participatory organizations (trade unions, agrarian and religious organizations). As a final example, Korolczuk and Saxonberg (2015) analyse differences between women's movements in Poland and the Czech Republic with the result that, whilst the Czech movement is almost exclusively shaped

by transactional activities, the Polish movement engages in both transactional and participatory forms of activism.

However, none of these examples, nor any other empirical study of civil society in CEE we are aware of, conceptualizes horizontal transactions beyond the un-nuanced notion of any relations or exchanges. To measure embeddedness, Stark, Vedres, and Bruszt (2006) ask organizations if they consider other organizations' opinion, and only work with binary responses. Císař and Navrátil (2015) use social network analysis to analyse cooperation capacity, but their operationalization of a tie is very general and broad: '... name groups, organizations or networks that your group cooperates, consults, or communicates with' (p. 543). Such an approach produces interesting correlational results, for example, NGOs' foreign ties do not force organizations to give up on domestic integration (Stark, Vedres, & Bruszt 2006) or that the greater the dependency on EU funding, the greater the cooperation capacity of advocacy organizations (Císař & Navrátil, 2015).

Nonetheless, there is very little insight into the nature of horizontal transactions. The current conceptualization of the term transactional activism lends itself too easily to almost any operationalization which involves some relations. Yet, just as clicking a "like" button needs to be differentiated from a costly sit-in for studying individual participation (Gladwell, 2010), the nature of relations matters, and a simple exchange of information with another organization or a courtesy sharing of content on social network sites is different from a more engaged cooperation. It is only when we theorize transactional activism more specifically that the concept can provide insight beyond frequency counts and correlational studies. With this in mind, we propose the following distinct conceptualizations of the horizontal dimension of transactional activism:

- **Associative transactional ties:** any form of cooperation or positive exchange among organizations, including mutual communication, consideration of each other's opinion, sharing of each other's content on social networks etc.
- **Interlocking transactional ties:** strong or important ties based on the division of labour among organizations so that organizations rely on each other's work. In other words, under conditions of interlocking transactional activism, cooperation enables the distribution of different tasks to different actors so that individual organizations can capitalize on each other's work.

Drawing on our conceptualization, we have conducted a case-study of a high-profile Czech anti-corruption initiative called Reconstruction of the State (in Czech 'Rekonstrukce státu', referred to below only as "RS"). In its first press release on the occasion of its launch, the initiative described itself as 'a common project of twenty anti-corruption organizations, MPs from left and right, a range of renowned experts, businessmen, employers' unions and regional supporters' (Reconstruction of the

State, 2013a). We learned from activists that anti-corruption NGOs played the key role in the initiative, both in its initiation and its operation. The fact that the NGOs formed a clearly delineated network with a clearly specified goal made the case a very good laboratory for testing our concept of interlocking transactional ties.

3.3 Reconstruction of the state: the story in brief

Reconstruction of the State (RS) is a Czech joint initiative of anti-corruption and good-governance NGOs supported by some public figures, including celebrities, businesspeople and academics. First, the NGOs identified nine laws to be implemented into the Czech legislation in order to reduce corruption. Prior to the parliamentary elections in October 2013, they launched an advocacy campaign targeting political candidates who ran in the elections. They convinced more than 1,500 of the almost 6,000 candidates to sign a pledge to support anticorruption laws, should they get elected (Reconstruction of the State, 2013b).

When the votes were counted, it turned out that 157 of the 200 newly elected deputies had pledged to support at least six of the laws. Moreover, none of the laws had support of fewer than 148 signatures, a number comfortably sufficient for the law to pass, should the deputies keep their pledge. Today, more than three and a half years after the elections, five of the nine laws have been passed (Reconstruction of the State, 2017). The initiative directly inspired similar projects abroad.²⁸

According to Pavel Franc, director at Frank Bold, one of the leading organizations in the initiative, the motivation for the project stemmed from the activists' own experience with corruption and clientelism hindering their everyday work. 'I said that we cannot change this on our own, because it was a system-level problem,' explained Franc. Robert Basch, director at Open Society Fund and a long-term proponent of coalescing in the civil sector, gave a similar account: "On their own, they are weak [individual NGOs in general], but if they ally up and create a platform, their power is much greater."

The initiative is based on four types of organizational elements. First, an expert working group consisting of people from different organizations was established for each of the nine law proposals depending on the experience and focus of individual organizations. Second, apart from the working groups, there was an executive team based at Frank Bold, which was responsible for coordination and communication on the outside (PR) and on the inside. Third, three of the organizations involved were so-called guarantor organizations and their directors formed a decision-making organ with

²⁸ See Štrngám za zmenu (undated) and Ez a minimum (undated) (<http://ezaminimum.hu/>). We contacted Merényi Miklós from K-Monitor, one of the organizations behind the Hungarian initiative "ez a minimum" and asked whether they were inspired by the Reconstruction of the State. We got the following answer: 'Yep, when we launched the Minimum programme, we studied profoundly the rec. of the state project. We also contacted Kamil Gregor and Martin Fadny for briefing about the project.'

responsibility for strategic choices.²⁹ Fourth, there was also a plenum consisting of representatives of all organizations involved. Indeed, the structure was quite complex, providing opportunities for the direct involvement of multiple organizations.

3.4 Research purpose summarised

While literature credits transactional activism with empowering civil societies in CEE, it defines transactions extremely broadly and is vague on how (or via which mechanisms) the transactions are supposed to bring about change. The purpose of our research is to propose first steps towards understanding these mechanisms. To do so, we hypothesize what seems to us a natural first step: if transactions are important, the mechanism at work could be the division of labour, which enables organizations to rely on each other, share resources, and hence aim for a bigger target. This is synergy. Respectively, we define transactional ties based on the division of labour and designate them “interlocking” in order to express the idea that they establish interdependence among organizations. Further, we select an empirical case with nineteen organizations that teamed up in pursuit of a common goal and presented themselves in transactional terms. If the hypothesized mechanism worked, we expected to see a high level of division of labour, with multiple organizations taking an important role in performing different tasks.

3.5 Data and method

Our analysis responds to a recent call to complement traditional quantitative SNA with qualitative methods (cf. e.g. Bellotti, 2014; Domínguez & Hollstein, 2014; Krinsky & Crossley, 2014). Hence, we combine two data sources: semi-structured interviews with representatives of NGOs active in the Reconstruction of the State and relational data about horizontal transactional ties obtained by means of an electronic questionnaire distributed among the 19 participating organizations.

3.5.1 Semi-structured interviews

We conducted ten semi-structured qualitative interviews with representatives of selected NGOs involved in the project between 3 April and 11 June, 2014, more than a year after the public launch of the campaign on 12 March, 2013, and about half a year after the project reached its peak during the election campaign, culminating in parliamentary elections in October 2013. Each interview lasted between 70 and 128 minutes. We used information gathered from these interviews to design our

²⁹ These guarantor organizations were Frank Bold, Oziveni, and Transparency International. In March 2015, when Transparency International left the Reconstruction of the State, three other organizations were “promoted” to guarantor organizations raising the overall number of guarantors to five.

questionnaire and obtain relevant relational data about the transactional ties among organizations. We further used the interviews to supplement our SNA with valid interpretation.

3.5.2 Social network analysis

One of the most influential definitions of social movements comes from Diani (1992, p. 13): “Social movement is a network of informal interactions among a plurality of individuals, groups and/or organizations, engaged in a political or cultural conflict on the basis of a shared collective identity.” In fact, the network perspective is also inherently present in the most influential social movement theories. Resource mobilization theory and political process theory emphasize the importance of organizational networks for resource mobilization, goal negotiation as well as the production and circulation of information (Osa, 2003; Krinsky & Crossley, 2014). By now, the idea of a network has moved from a mere metaphor to something very clearly defined (Wellman, 1988) – the core analytical concept of a method called social network analysis (SNA; e. g. Mrvar, de Nooy & Batagelj, 2005; Borgatti, Everett & Johnson, 2013), today frequently applied to the study of social movements (Krinsky & Crossley, 2014; Císař & Navrátil, 2015; Wada, 2014; Tremayne, 2014; Vicari, 2014; Edwards, 2014).

In conducting social network analysis for our case, we proceeded in the following way: On June 9, 2014, about eight months after the culmination of the election campaign, we distributed an online questionnaire, created and managed in LimeSurvey, to a selected representative of each of the 19 organizations involved at that time.

The relational questions, which form the basis for our analysis in this paper, were of two kinds: First, we asked each organization to determine, for every other organization, the intensity of mutual cooperation both prior to the RS project and within the project. We further designate the networks based on these measures cooperation networks and they express the associative transactional ties among the NGOs. The fact that we ask about cooperation both prior to and within the project enables us to analyse path-dependency in the cooperation pattern to see if the pre-existing ties are an important factor for coalition building as argued in literature (Van Dyke & McCammon, 2010). Even though this is not the core of our analysis, we decided to include this analysis to provide a more complex picture of our case.

Second, drawing on qualitative interviews, we identified five key activities conducted within the project. These activities were (a) legislation analysis and expert comments to legislative proposals; (b) coordination of individual organizations and working groups as well as coordination of external cooperation; (c) PR and ‘marketing’ of the project; (d) fundraising and (e) ‘door opening’ = mediating contacts and providing social capital, particularly from previous activities. We asked each organization to indicate one or more organizations (including themselves to prevent forced selections) which were

most important for each of these activities. We further designate these networks task-related networks and they express interlocking transactional ties among NGOs. This data is binary and directed so that we can trace who is nominated by whom. In terms of SNA, these five task-related networks create a multiplex, or multidimensional network, in which the same set of actors is intertwined in multiple relations simultaneously (Hanneman & Riddle 2005). This allows us to gain a more fine-grained picture of relations among analysed organizations, as shown in other studies (Baldassari & Diani, 2007; Heaney 2014; Simpson, 2015). In our case, we are going to use the multiplex scheme to test the concept of interlocking transactional activism based on division of labour.

Out of the 19 organizations, and after three rounds of reminders, 18 eventually completed the questionnaire. We only failed to gain answers from one organization, which was, however, a rather marginal one in the initiative. In order to avoid a missing node, and reflecting the fact that cooperation is by definition mutual, we decided to symmetrise the data with the maximum value in the cooperation networks.³⁰ Before symmetrizing, we checked for organizations with extremely frequent disagreement with others. Reflecting on this check, we were forced to make some minor adjustments to avoid undue influence of discrepant reporting (see Appendix 2 for details – Příloha 2). The resulting cooperation networks are, in the language of SNA, symmetric and valued.

3.6 Empirical section

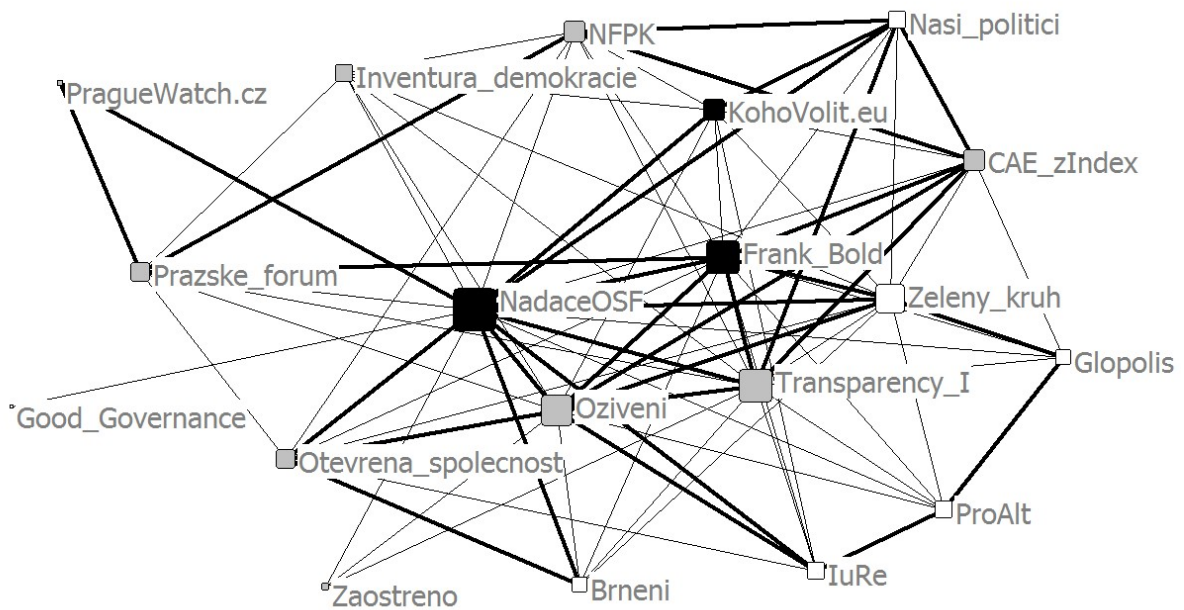
3.6.1 Associative horizontal ties

In this section, we analyse the cooperation networks, which are more common means of operationalizing activist networks. This approach corresponds with the broad conceptualization of transactional activism, which we designate associative transactional activism.

Figure 3 shows the cooperation network prior to the constitution of the coalition. The network is based on the following question: 'For each organization, please mark how intensively your and the respective organization cooperated before the RS project? Understand the preparation phase of the RS project as a part of the project itself, so do not consider it while answering this question.' Respondents were offered the following set of answers to indicate how much they cooperated: '*a lot = repeatedly or once but intensively*' (indicated with a thick line in the figure), '*a little = just once on a not particularly important matter*' (indicated with a thin line in the figure), '*not at all = we have never cooperated*' and '*I am not able to say*'.

³⁰ This means that, every time two actors reported a different value (except for the few exceptions discussed in Appendix 2 – Příloha 2) of their cooperation, we used the greater value to represent their cooperation. This procedure was favourable to symmetrizing on a mean value, because this way we avoided increasing the number of cooperation intensity levels, hence keeping the overall picture simple.

Figure 3 Cooperation network prior to the project

Note: Node size indicates degree. Colours of nodes indicate importance of the RS for self-determination of the organization: black = “RS belongs to the most important things we do”; grey = “we do things which are more important for our self-determination, but the RS is fairly important too”; white = “the RS plays a marginal role for our self-determination”. Layout: spring-embedding with only minor manual adjustments made in order to make ties or nodes better visible.

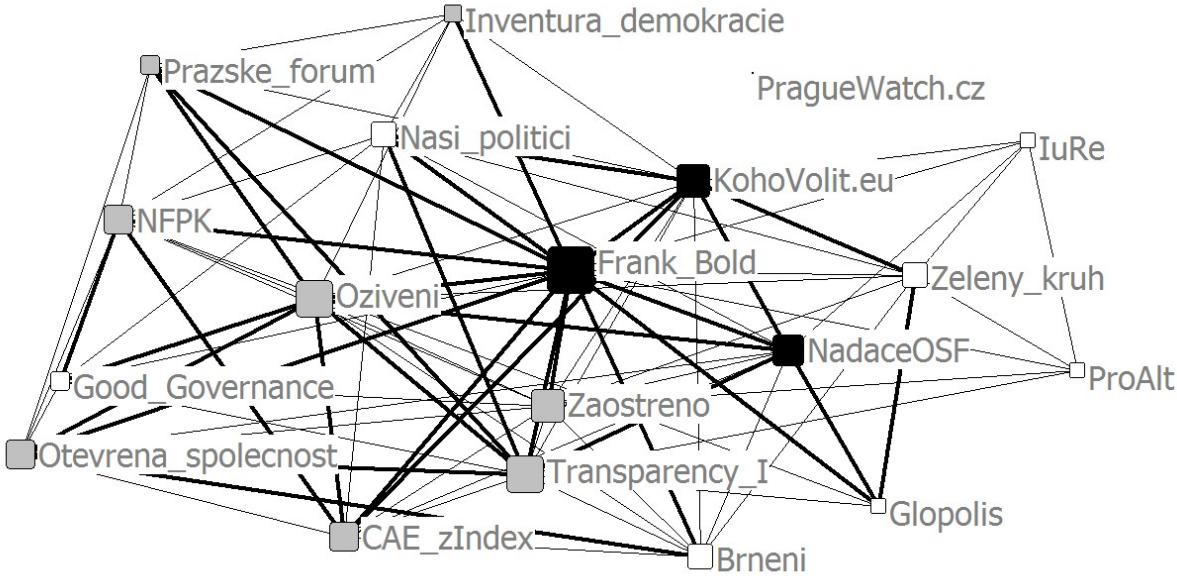
The pre-Reconstruction cooperation network had multiple central actors, with the Open Society Fund (OSF, labelled as “NadaceOSF” in the figure) having the leading position with both the highest degree (i.e. most connections to others) and by far the highest betweenness (i.e. it was the most important organization in bridging the indirect connections among other organizations, hence having the most potential to mediate cooperation).³¹ This is not too surprising as a key goal of the OSF is to support the civil sector by encouraging cooperation and networking, and the organization claims to have financially supported over 9,400 projects in the Czech Republic (OSF, undated). All of the three guarantor organizations (Frank Bold, Oziveni, and Transparency International) also had a high level of cooperation with other organizations prior to the RS, which put them into a good position to become project’s leaders.

Figure 4 shows the situation at the time of data collection (June/July 2014). We measured cooperation by asking the following question: ‘For each organization, please mark how intensively your and the respective organization have cooperated within the RS project? By cooperation, we mean direct communication/interaction between the two organizations.’ Respondents were asked to differentiate

³¹ See Appendix 3 (Příloha 3) for visualized centrality measures for the network.

among intensive cooperation, less intensive cooperation and no cooperation. The fourth option was 'I am not able to say'.

Figure 4 Cooperation network of the project

Note: See the text in the note under Figure 3 which also applies here.

On the macro level, both networks are very similar, or in other words, strongly associated with the Goodman-Kruskal Gamma coefficient of 0.75 ($p < 0.005$). This suggests that the ties among actors remain similar across the networks. As such, the structure of prior cooperation among organizations translates into a similar structure of cooperation within the project.

Looking at the two cooperation networks, we see that both are fairly dense. Specifically, the network density reaches 0.47 in the pre-coalition network and 0.50 in the post-coalition network, which means that respectively 47 % and 50 % of all possible ties were actually connecting nodes in these networks.³² This demonstrates that the sector had already had solid experience with cooperation prior to the RS, validating the notion of strong associative transactional capacity of the non-governmental sector in the Czech Republic.

We further look at some of the individual organizations in Figure 4 in more detail. Frank Bold, the organization which engendered the initiative, is depicted as the most central actor in the cooperation network. The other two guarantor organizations increased their relative centrality compared to the previous network, and occupy second and third positions. OSF remains an important actor, but is far

³² We disregarded the strength of ties for the calculation of densities.

less central than before.³³ However, among the guarantor organizations, only one of them (Frank Bold) said that the RS was among their most important activities (indicated in black in the figure).

The interviews show that the dominant role of Frank Bold was present from the beginning. The initiative was conceived within this organization and the executive team was also based at Frank Bold. A long-time coordinator of the project, who had been part of the project since before its launch, describes the initial steps towards cooperation in the following way:

The Reconstruction of the State is largely being pushed forward by Frank Bold. The other organizations were hesitant at the beginning. Experience from larger platforms is often such that it takes a lot of time and... nothing comes of it. (Jiří Boudal, coordinator at Frank Bold)

The hesitation concerned especially the larger organizations, such as Transparency International. Its director, David Ondráčka, said that he also had to weigh the potential risk of joining an initiative with many partners, some of whom were unknown to them. In his assessment, Frank Bold director, Pavel Franc, stated: *'The biggest weakness of the RS now is that the ownership by the other organizations is not sufficient.'*

This relates well to the fact that only three organizations stated that the RS was among their most important activities. Pavel Franc also self-critically admitted that Frank Bold was not successful enough in involving the other organizations in the decision-making process. For example, while the plenum was originally expected to generate ideational input for the initiative, it really functioned more as a platform for the dissemination of information. Or as Pavel Franc puts it, *'The biggest weakness of the plenum is that the executive team's approach was to inform others about what is happening instead of involving others in decision-making.'*

In fact, the cooperation network on the one hand, and the interviews on the other, give a somewhat different idea of the nature of the initiative. While the cooperation networks show a dense tangle of associative horizontal ties with only limited tendency to centralization, the interviews indicate hierarchies, centralization and an overall leading role of one organization. This mismatch supports our theoretical argument that the broad concept of associative transactional ties is not very revealing and may blur some inner dynamics, rather than uncover them. The associative ties tell us very little about the actual importance of transactions to the functioning of the project.

To put the density of associative transactions in a different perspective, we cite one interviewee who explained that *'[t]he Czech non-profit sector is not so big. We had known the people. It is not like we*

³³ See Appendix 4 for visualized centrality measures for the network.

meet on everyday basis, but we know of each other' (Jiří Skuhrovec, Center of Applied Economics). Could it be that the density of broadly defined associative ties is more a function of the overall size of the sector than the relevance of transactions and cooperation for its mode of operation? In order to be able to say better what the transactions really do in the project, we next draw on our conceptualization of interlocking transactional activism and operationalize it in terms of division of labour.

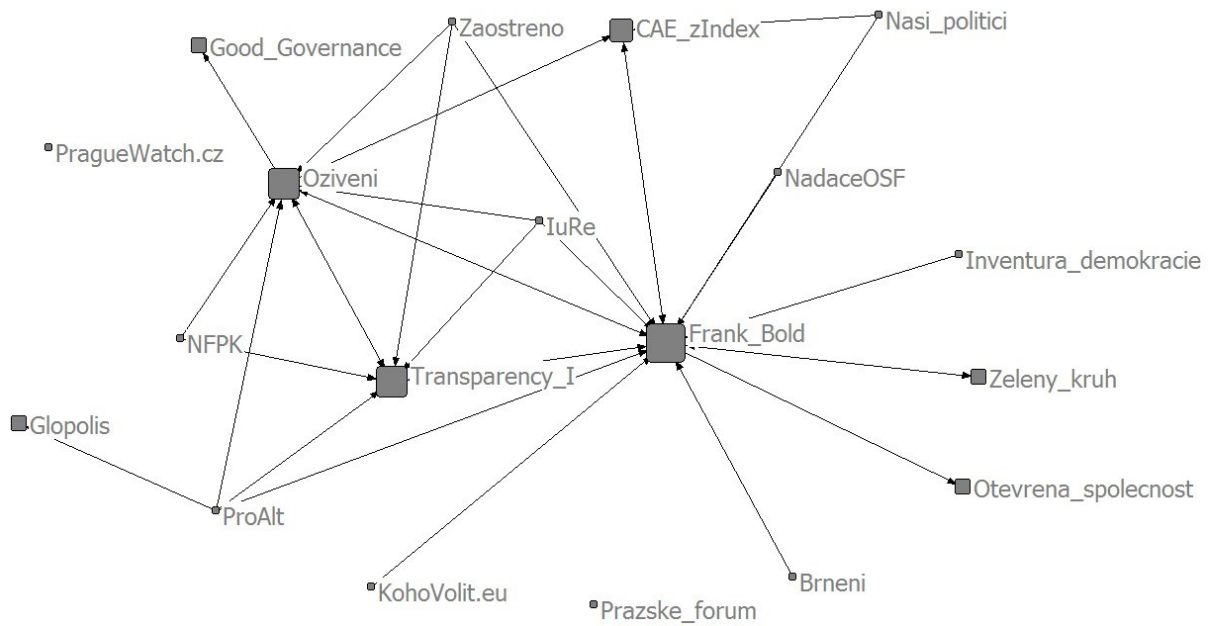
3.6.2 Interlocking horizontal ties

We have introduced the concept of interlocking transactional ties to compensate for the very broad conceptualization of transactions in the literature on transactional activism. The concept of interlocking transactional ties is based on the assumption that the nature of the relations matter and that we need a tool to assess it. We propose that the division of labour is a useful perspective for assessing the importance of transactional ties because the functioning division of labour means that multiple organizations are strongly involved and that they are able to rely on each other's work. We first identified key work tasks (see the Data and method section) in the interviews and then we performed an analysis to determine if different organizations were dominant for different work-tasks. To make the orientation among the task-related networks simple, we adopted the visualization scheme from Kivelä et al. (2014), who suggest displaying multiplex networks on fixed coordinates for each node.³⁴

First, we look at the task-related network based on 'legislation analysis and expert comments to law proposals' (Figure 5) as one of the key work tasks identified in qualitative interviews. Clearly, the three guarantor organizations assume a central role, with Frank Bold dominating the network. We learned from the interviews that, while coordination and PR are largely done by the executive team based at Frank Bold, working groups, which prepare legislation proposals, consist of people from across organizations. The figure does not contradict such a description, but it suggests that the lion's share of the expert work on legislation is done by only a few organizations.

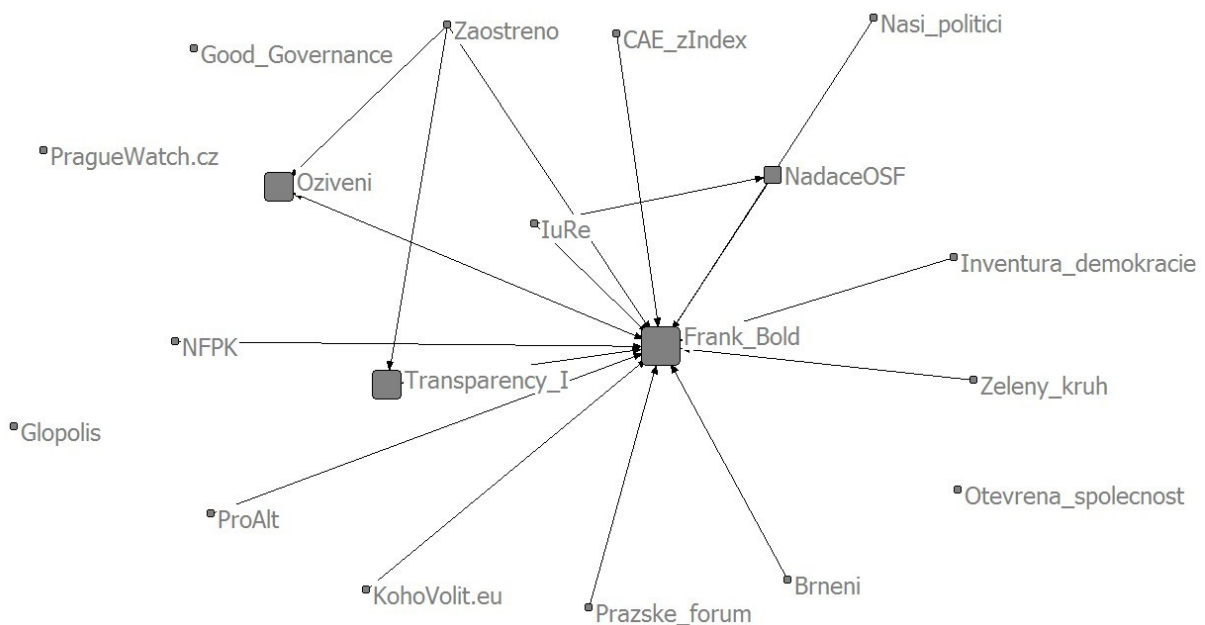
³⁴ Specifically, coordinates of nodes in all the task-related network visualizations are based on their coordinates in a network created by aggregating them all. See Appendix 5 for more details on individual networks presented further in this section.

Figure 5 Task-related network: legislation

Second, and in agreement with our expectations from the interviews, the network based on coordination (Figure 6) is extremely centralized around Frank Bold. This is well in line with the fact that the executive team responsible for project coordination was based at Frank Bold. The same is true for the network based on the project’s PR. In fact, the PR network is so similar to Figure 4 that we haven’t reproduced it.

Figure 6 Task-related network: coordination

Centralization may enable fast operation and decision-making, but it probably lies at the root of insufficient ownership of the initiative by most organizations, and may also generate conflict. A lawyer from one organization remembers her frustration when she, as a member of a working group, had limited influence on how the results of her work were communicated to the public:

Our group created something. The executive team in Frank Bold transformed it into a proposal, but they omitted the most important parts. I then spent four hours commenting on their proposal, but they decided, without consulting us, that some goals cannot be achieved, and therefore will be left out from the proposal. Instead, they included what was important to them. From my perspective, these were four hours of my time wasted. (a lawyer at Oživení)

The analysis of interviews uncovers certain tension between effective and responsive operation on the one hand and a broad quasi-democratic platform of organizations on the other. People at Frank Bold were aware of this but found it difficult to consolidate the initiative. Especially amid the process of pushing the laws, negotiating with politicians and focusing on consistent communication on the outside, they were less able to do things which would bear fruit only later, such as fostering ownership by the other organizations. The resulting focus on external activities may have disengaged the less central organizations even more, as some interviewees acknowledged:

The communication [on the inside] did not work very well. I was angry because I felt that I am not managed well. They [the executive team] were angry because they thought I was not delivering on my promises. (Kamil Gregor, analyst at KohoVolit.eu)

Third, we look at the fundraising activities shown on Figure 7. Again, we see Frank Bold strongly dominating this activity. The interviews confirmed that almost all project money was raised and spent by Frank Bold, while little of the money was redistributed to the other organizations. The extreme level of centralization of fundraising was a subject of certain dispute and dissatisfaction. David Ondráčka, the director at Transparency International, comments on this with some irony, while simultaneously expressing support to the initiative nonetheless:

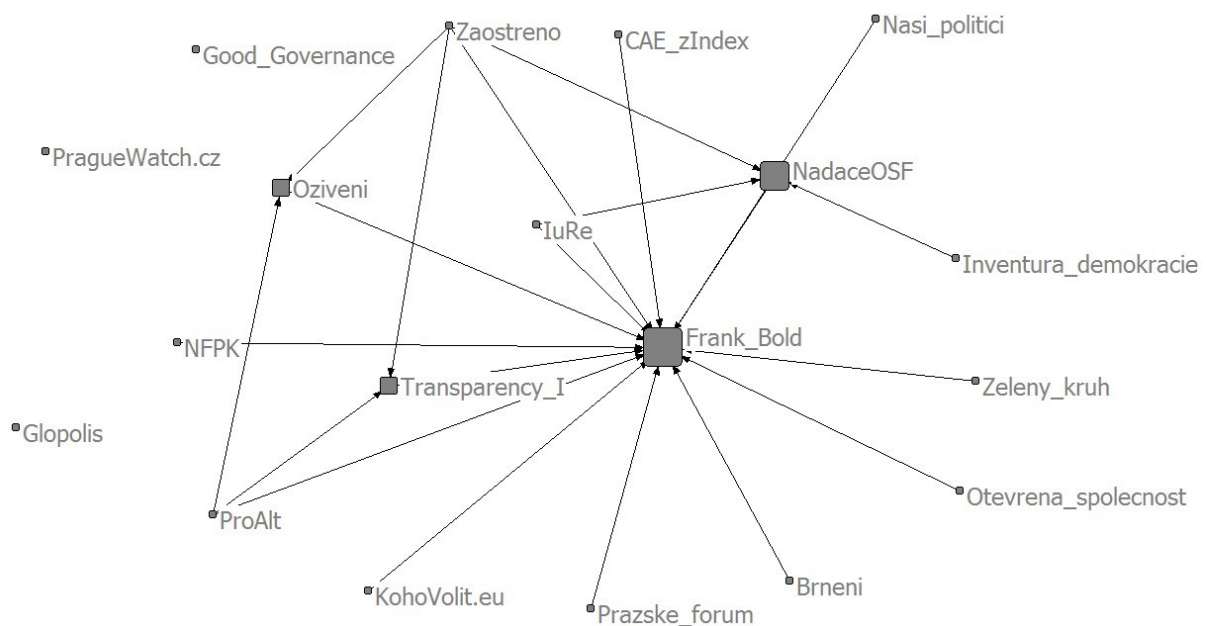
We did not have anything out of it. Economically, it is madness. If you looked at me as a director who is responsible for finding financial resources for the functioning of an organization, I would be a fool. (...) They [Frank Bold] effectively got us in a situation where we volunteer on a project, which is, from the financial perspective,

theirs. But we do it with pleasure. I don't know what else to say about it. (David Ondráčka, director at Transparency International)

The financial inequality among organizations further prevented the stronger engagement of more organizations and contributed to the dominant role of Frank Bold in almost all key work tasks. Other organizations, often involved in other projects as well, and paying projects, tended to give priority to those other projects. This reluctance of other organizations, illustrated by the following citation, further reinforced the vicious circle of the centralization of all work tasks in just one organization.

The cooperation works in such way that when something is needed, we get a request and we either do it or not, depending on our capacity. As a matter of fact, we are not employees, we are not bound by a contract. (Kamil Gregor, analyst at KohoVolit.eu)

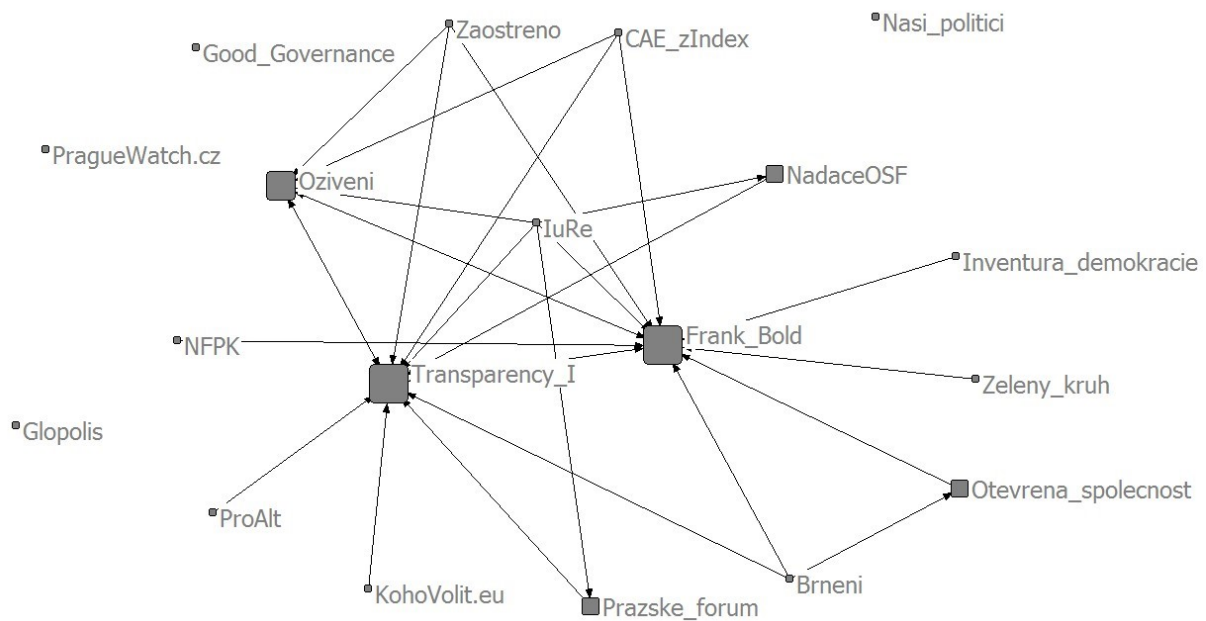
Figure 7 Task-related network: fundraising

Finally, the “door opening” network is a bit different (Figure 8). It shows the importance of individual organizations in mobilizing social capital or organization’s credit for the good of the initiative. Frank Bold and Transparency International form a two-node core: their indegree is of the same value. Oživení comes third as a less frequently nominated, but also not insignificant “door-opener”. This is not too surprising as Transparency International entered the project as the most esteemed member, and especially at the beginning, this was important for the project’s take-off:

Of course, we also work as the door-opener. Now, the situation may be different, but we had a big number of meetings and negotiations where they wrote “Transparency International and their colleagues would like to meet you.” (David Ondráčka, director at Transparency International)

Figure 8 Task-related network: door-opening

Overall, our analysis shows strong support for the usefulness of the finer conceptualization of transactions in professionalized activism. While measuring broadly defined cooperation (associative ties) leads to finding dense cooperation networks, our concept of interlocking ties provides a different and valuable insight that is more in line with the qualitative interviews. Most of the key work tasks in the campaign (coordination, PR, and fundraising) were dominated by just one organization, Frank Bold. A certain division of labour took place in the work task “legislation analysis and expert comments to law proposals”, where Oživení and Transparency International contributed strongly as well. In the work task of mediating contacts and mobilizing social capital, Transparency International and, again, Frank Bold were perceived as most worthwhile contributors by the other organizations.³⁵

Considering the nature of the initiative (one-off project with clearly specified goals and member organizations), the justification for its creation (the necessity to join forces to change the system), and its public self-presentation (a broad platform of NGOs and other actors), we selected this case as one most likely to exhibit strong interlocking ties. In other words, we expected multiple organizations to take a central position in different work tasks and thus contribute to the overall capacity of the

³⁵ See also Appendix 6 for measures of similarity among the networks. High values of these measures confirm that the networks are similar as opposed to different networks expected in the case of more intensive division of labour.

initiative. Yet our analysis did not quite fulfil these expectations. The finding of a very limited division of labour suggests that this was not the key mechanism of empowerment for the initiative. This case study helps us see the limits of the concept of transactional activism as it has been used in literature: we often just assume strong transactional capacity among small professional organizations which claim to cooperate, but rarely analyse the nature of cooperation, or in other words, the mechanisms which should make cooperation effective. If little division of labour was found in the case of the RS, chances are that the nature of cooperation among other professional organizations, which are not bound together via a shared project, will be even more banal and not run very deep. In our case, most participating organizations were only capable of establishing relatively weak associative ties, and the leaders of the initiative were not able, or did not wish, to distribute different work-tasks among everybody and rely on each other very much in their execution. As a result, we suggest that the transactional capacity of NGOs mostly takes the form of only weak associative ties. Such ties can also be important, but more work needs to be done to demonstrate their effect.

3.7 Alternative explanations of success

In our case, challenging the relevance of transactions leaves us with one important question to answer. If not strong transactional capacity based on division of labour among a number of organizations, what then caused the initiative's unprecedented success in the pre-election campaign? There are two potential explanations.

First, the political opportunities were quite favourable. Indeed, there was a window of political opportunities caused by turbulence in party politics. In 2010, two new political parties entered the Parliament, while the two largest traditional Czech parties (ODS on the right and ČSSD on the left) both lost substantially. Suddenly, there were many new MPs in the Parliament. It is very likely that this extensive exchange of politicians, both in terms of parties and individual politicians, led to the general recognition by them that they could be removed from power quite easily. In 2013, another two new parties were knocking on the door of the Parliament (both succeeded in entering it after the elections). It was under these circumstances of political volatility and uncertainty that activists from the RS started to urge candidates to pledge themselves as individuals to support the anti-corruption laws and potentially gain credit with the corruption-sensitive public. David Ondráčka from Transparency International explains it as follows:

[w]e took advantage of the fact that the politicians were new. In the past Chamber of Deputies [2010–2013], there were about 130 new deputies out of 200. And in the present one, there are another 100 new deputies. So, there are only some 40 or 50 veterans, but the rest are newcomers. (...) They are just learning to work with

lobbyists and interest groups. We have achieved that many have jumped on that wave of the RS perhaps a little more than they wanted, and now some of them will logically try to get out.

Second, the initiative encouraged people to become so-called ambassadors of the RS and to contact their political representatives in the regions. Some interviewees stressed the positive role of engaging the public. Interviews indicated a strong positive effect of recruiting ambassadors from the broader public:

We had agreement with the political parties that they would send our appeal [to sign the pledge] centrally. It did not work very well. What did work was the (...) whirlwind of emails and phone calls. We would not have been able to do that without the ambassadors. (Jiří Boudal, coordinator at Frank Bold)

The involvement of ambassadors is what I consider the most important element of the whole Reconstruction. (...) The work which was done before the elections was not done by people here in Prague. It was done by some 400 nameless people in the regions. (...) It was something that the MPs were not at all used to. (Robert Basch, director at Open Society Fund)

To sum up, our analysis did not provide strong evidence for the key importance of transactional capacity as expressed by the substantial contribution of multiple NGOs to different work tasks. Instead, we identified other potential explanations for the initiative's success: It could be that the successful campaign was rather caused by a window of political opportunities and mobilization of supporters from among the public who were willing to contact politicians.

It is also possible that transactions or cooperation were, indeed, important, but we simply tested for a wrong mechanism. Transactions may have been important for their signaling role rather than their capacity-increasing effect. While the contribution of most participating organizations was minimal, and just one organization shouldered the bulk of the work, signaling the unity of almost twenty organizations may have helped to attract media attention or recruit more ambassadors. But it would seem far-fetched to elevate transactions as the one defining feature of the initiative's success.

3.8 Discussion

In this paper, we have criticized the under-developed conceptualization of the term transactional activism. Specifically, we have argued that the existing literature has turned a blind eye to the nature of transactions, disregarding how exactly they could contribute to the success of social movements. In response, we proposed a more fine-grained conceptualization of horizontal transactional ties among

organizations. We distinguished between associative transactional ties for any broadly defined cooperation as it appears in existing literature on transactional activism, and the term interlocking transactional ties for cooperation based on division of labour. By division of labour, we mean the allocation of different work tasks or different contributions to a shared goal by different organizations, whereby individual organizations can rely on each other's output. This way, the overall real capacity of a coalition increases. These interlocking ties represent a much stronger transactional scheme than the mere notion of some cooperation or exchange. The underlying idea behind this concept is that if transactional capacity is to be the defining feature of activism in CEE, then its importance should be very clear and empirically substantiated, with a specific mechanism showing why transactions are important.

We conducted an empirical study of the initiative entitled the Reconstruction of the State, which was very likely to display interlocking ties and division of labour. We have shown that the measurement of standard associative transactional ties results in a dense cooperation network within the initiative. However, the measurement of interlocking ties based on division of labour showed high level of centralization of most activities around just one organization and a very limited division of labour. This second picture was verified with interviews which often reflected upon this centralization, as well as the lack of ownership by most organizations. This has implications for the concept of transactional activism. Provided that the transactions among organizations tend to be merely weak associations, the importance of transactional activism in literature may be exaggerated; or the transactions that matter most are not those among organizations, but those between them and the political elites, which we did not directly address in this study. It could also be that the reason why horizontal transactions among organizations matter is different to the division of labour that we tested for. Either way, we believe that our conceptualization of interlocking transactional ties can help to either show more persuasive evidence of activism relying strongly on horizontal transactions or it will, as in our case, reveal that transactions might not be the key factor, while other more traditional explanations, such as structure of political opportunities or successful mobilization, may be more valid explanation of success, even if some inter-organizational sharing can contribute as well.

To reiterate, this paper does not intend to reject the concept of transactional activism. Rather, it is a call for more focus on explaining why transactions are important and exactly what role they play in civil society in CEE.

4 Decision crossroads (EN)

Process tracing a successful advocacy campaign countering corruption and state capture

Between 2013 and 2017, the Czech Parliament passed five bills against corruption. A civil initiative called Reconstruction of the State was heavily involved in the process. In the run-up to the parliamentary election in 2013, it prompted most of the future MPs to commit themselves publicly to supporting nine legislation proposals. This case study uses process tracing to analyse how the initiative exerted influence, won the politicians' commitment, and ultimately saw five of the nine bills passed. Conceptually, the focus is on the initiative's agency. Specifically, I use scholarship on strategy in collective action and derive the decision crossroads where activists' choices navigated the campaign towards success. While the initiative capitalized on professionalization and long-term building of transactional capacity, processes well documented in literature, its leaders decided for major innovations reflecting on experience and changing political circumstances. The analysis demonstrates that activists' agency and strategic choices can result in substantial discontinuity in the political process and have significant impact on political outcome. I also show how and why strategic decisions can change throughout a campaign, and I infer a theoretical argument that coding choices as variables, as is suggested in literature, is for some purposes inferior to adopting processual perspective.

As of the date of submitting this thesis, this chapter has been submitted as an alone-standing article to the journal *Democratization* in a shortened version to fit the journal rules.

4.1 Introduction

Corruption and state capture have hindered political and economic progress in the new democracies of Central and Eastern Europe (CEE; e. g. Innes, 2014; Kostadinova, 2012; European Commission, 2014). Yet in the past years, the supposedly weak civil society of post-communist countries has mobilized against it. In February 2017, the whole world watched massive rallies in Romania against corruption, reportedly attended by 500 000 protesters. Just two months later, anti-corruption protests on the streets of Slovakia and Russia once again drew international attention. The 2013 and 2014 protests in Ukraine were also largely fuelled by indignation about political corruption (Düvell & Lapshyna, 2015) and the list could continue.

In the meantime, with little attention from international media and unknown even to most of the Czech society, the initiative called Reconstruction of the State (hereafter RS) was extremely successful in setting the agenda for the Parliamentary election campaign in 2013 and persuading politicians to publicly pledge their support for nine anti-corruption law proposals. In the subsequent four-year

electoral period, RS advocacy workers managed to follow the laws through the legislation process and see five of them passed, thus potentially strengthening democracy (see Hollyer, Rosendorff, & Vreeland, 2011 for the relation between democracy and transparency).

This case study shows that civil society in CEE can fight corruption and promote government transparency also without spectacular mass mobilization. Specifically, I use process tracing to provide a detailed account of the RS initiative and the way how its strategic decisions resulted in the campaign's success. In addition, I also derive some ideas and recommendations that could be useful for other advocacy initiatives.

4.1.1 Reconstruction of the State: a brief description

RS was publicly announced on 12th March 2013 as an anti-corruption initiative of nineteen NGOs and supporters by individuals from among celebrities, businessmen, and other public figures. Before going public, the initiative had selected nine laws that they deemed should be implemented in the Czech legislation to limit corruption and state capture opportunities. Their original idea was to pressure the government into passing these laws before the next election, which was due to take place in May 2014. However, this approach was compromised after a governmental crisis resulted in the elections being brought forward. The RS quickly changed their plans and addressed the politicians who were running for election with a novel offer: as candidates, they could pledge to support the initiative's nine anti-corruption laws if they were elected. By doing so, they gave RS the authority to act as a watchdog, scrutinising their compliance with this promise after the election. In return, RS would endorse them in the election campaign. If, however, they chose not to pledge their support for the legislation, RS would label them with a derogatory "blah blah" (bla bla in Czech, indicating empty talking and no willingness to action) in a pre-election flyer that was to be distributed to Czech households, and hence undermine their position in the election campaign.

This confrontational strategy worked well. More than 1500 of the almost 6000 candidates signed the pledge.³⁶ When the ballots were counted and the new Chamber of Deputies of the Czech Parliament established, 157 of the overall number of 200 MPs were bound by their pre-election pledge to support the anti-corruption laws,³⁷ and all laws were supported by a large majority of at least 148 MPs (the initiative permitted candidates to pledge support for individual laws rather than the whole package of nine, but they had to support at least six of them, or at least two thirds of the remaining laws if they joined later).

³⁶ Specifically, it was 1517 out of 5923 (see Reconstruction of the State, 2013 October 16). The names of the individual supporters can be found in the regional mutations of Mladá Fronta Daily from 14th October 2013.

³⁷ By the time of the election, it was eight laws as one of the nine had been passed before the election.

Before the end of the election term in October 2017, five of the laws were, indeed, passed.³⁸ While still short of the initiative's ultimate target, this is nonetheless a remarkable success, hardly comparable with anything civil sector advocacy in Czechia has ever previously achieved in such a short period.

Within the Czech civil society, the initiative has become a leader in advocacy know-how and several other platforms have consulted with RS and had their own approaches informed by the initiative's strategy. These include "Jsme fér" (an initiative for homosexual marriage), "Platforma pro sociální bydlení" (a platform for social housing), and "Svobodu médiím" (a platform for media independence and pluralism), and even good-governance initiatives in Hungary and Slovakia. This study looks into RS's strategic decisions throughout the campaign and uses process tracing (Collier, 2011; Bennett & Checkel, 2014a; Beach & Pedersen, 2016) to understand the initiative's real impact within it.

4.2 Theoretical background

4.2.1 Corruption and state capture

In the mid-1990s, the World Bank identified corruption as an important obstacle to economic growth (World Bank, 1997). European Commission recently estimated that the "economic costs incurred by corruption in the EU (...) amount to around EUR 120 billion annually" (European Commission, 2014, p. 2). Furthermore, Zakaria (2013) suggested that in CEE in particular, corruption may explain low levels of social trust and an overall malaise in the societies.

Despite efforts to curb corruption in CEE, we hear scholars express doubt about the effects of anti-corruption measures, speaking of "poor, if any, enforcement of the existing laws and norms"

³⁸ This is brief and simplified summary of the laws supported by ReSt which were passed in the 2013–2017 electoral period: (1) Amendment to the law of political parties (no. 424/1991). This amendment makes it obligatory for political parties to have transparent bank accounts. It also introduces some other regulations concerning how political parties are financed and establishes an office to control political parties' economic activities. (2) Amendment to the law of conflicts of interest (no. 159/2006). This amendment requires about 50,000 politicians and civil servants to file an inventory of their property not only on 30th June each year, but newly also upon taking up office. The amendment also establishes a single database run by the Ministry of Justice to administer these files. (In the past, the property inventories were dispersed across thousands of physical offices). (3) Law establishing an electronic register of governmental contracts (no. 340/2015). This law orders that all contracts entered into by the state and public institutions be published in an online register. (4) Law of transparency (no. 134/2013). This law abolished anonymous stocks and shares. This one law was passed already before the 2013 elections. (5) Amendment to Parliamentary law (no. 90/1995). This amendment helps to make the legislative process more transparent and hence prevent so called legislative add-ons, an infamous practice used in the past by which last minute legislation changes were added on to unrelated legislation. Furthermore, the following laws were also strived for by the campaign, but were NOT passed: [1] De-politicizing the appointment process for state-owned companies' supervisory boards. [2] Making public administration more independent from politicians. [3] Bolstering the independence of public prosecutors in order to prevent political interference in investigations. [4] Extending the powers of the Supreme Audit Office.

(Kotchegura, 2004, p. 140), and referring to the target population's insufficient compliance with the laws (Batory, 2012, see also Falkner & Treib, 2008).

While such analysis may be correct, an important conceptual distinction is in place: scholars including Batory and Kotchegura often address everyday “street-level” corruption. Batory’s analysis of the Hungarian case explicitly focuses on laws targeting “the citizenry as a whole” (2012, p. 68) and many of Kotchegura's (2004) examples are laws targeting ground-level officials, restricting opportunities for bribery among policemen etc. By contrast, the laws advocated by RS all target those in political office by increasing government transparency and diminishing direct political influence over public prosecutors, state-owned companies and public administration. I am not aware of any evidence that such laws are ineffective. On the contrary, some experimental evidence suggests that transparency can effectively counter corruption even in much more hierarchical and unequal societies than those in CEE (Peisakhin & Pinto, 2010).

The distinction between laws targeting the “citizenry as a whole”, and laws targeting political elites and government institutions loosely parallels that between corruption in general and state capture. While corruption can be conceptualized very broadly, state capture is a more nuanced concept, which does not just mean widespread corruption. “Rather, its essence lies in a distinct network structure in which corrupt actors cluster around parts of the state allowing them to act collectively in pursuance of their private goals to the detriment of the public good” (Fazekas & Tóth, 2016, p. 320; see also Hellman, Jones, & Kaufmann, 2000).

Specifically, Czechia represents a case where powerful firms and business groups have tended to seize control of the state and shape the political environment so as to extract rents, often at high costs for the society. Analysing the Czech case, Innes describes this as “corporate state capture”, which

intensified as the rents available from privatization dried up and this shrinking market encouraged political parties and their established business networks to turn to state-based opportunities. (...) And although the factionalism of the major parties might imply a vibrant ideological life, these factions are defined by the competing interests of different networks rather than by differences in policy, ideology or personality (Innes, 2014, p. 100).

To sum up, everyday petty corruption and state capture are two different things, even if they may be correlated. The first may be explained by the low likelihood that perpetrators are reported, an absence of positive incentives for reporting such incidents, and ambiguous social norms concerning corruption (Batory, 2012). The latter is rather linked to a lack of administrative independence from political

pressure (Innes, 2014), and can be countered by increasing transparency and empowering civil society (Hellman et al., 2000).

Very similar thinking was at the start of the RS initiative. Pavel Franc, the conceiver of RS and director at Frank Bold, one of the leading member organizations in the initiative, explained how his organization's efforts often failed due to clientelism, lack of transparency, and potentially corrupt decision-making of public servants. The initiative was therefore designed to contribute to system change towards more transparency. I will continue to speak of the initiative and the advocated laws as "anti-corruption" to be coherent with RS's own communication and its coverage in the media, but it may be more precise to think about it as an initiative countering state capture. Czechia, of course, is not a fully state-captured country. Its democratic institutions still stand strong, especially compared to other countries in the region. But both the existing literature and the perception of RS's activists indicate that it is a country at risk of state capture, a country where good quality legislation can make the difference between strengthening democracy and slipping into the trap of state capture.

4.2.2 Civil sector in CEE and its advocacy

In contrast to their prior participation in toppling the communist governments in some CEE countries, post-communist civil societies have been labelled as weak. In the 1990s, they underperformed Western and to lesser extent even post-authoritarian democracies in almost every measure of popular participation used for international comparison (Howard, 2002; see also Rose-Ackerman, 2001; Nelson, 1996).

Marc Howard (2002; 2003; 2011) has popularized the explanation of low participation by communist legacy (see also Gliński, 2004), specifically the distrust in public organizing, the importance of hidden private connections (to the detriment of more public-oriented civil society organizations), and general disappointment with the development after the fall of Communism, resulting in apathy (Howard, 2002). Similarly, Henderson (2002) argues that it was the distrust in voluntary organizing and the economic hardship of post-communist societies which made the development of organized civil society in CEE largely dependent on foreign assistance.

Much of the scholarship in early 2000s argued that the dependence on foreign assistance introduced something of a vicious circle, further undermining popular participation. According to this argument, foreign donors have encouraged civil society organizations to professionalize, but disincentivized them from connecting to grassroots. For example, McMahon (2001) analysed the impact of foreign patronage in the case of women's organizations in Hungary, Poland and Russia. Her verdict, based largely on interviews with local activists, was strict when she concluded that "American NGOs have discouraged, rather than encouraged, women's groups in East Central Europe from becoming the voice

of the female population or an integral part of civil society” (2001, p. 48). Similarly, Fagan accused professional organizations of being unrooted from their communities (Fagan, 2004, 2005) and transmitting “the ideology, values and agendas of funding donors into the political sphere rather than channelling societal opinions” (Fagan, 2004, p. 173). On a similar note, other scholars have concluded that Western civil society was a product of long-term development in its specific context and could not be easily exported to CEE without paying special attention to the region's specific problems (e.g. Narozhna, 2004; McMahan, 2001). In brief, this critical account of civil society in CEE emphasizes the risk of neutralizing or co-opting social movements via the process of so-called NGO-ization from the West (see also Waller, 2010; Mendelson & Glenn, 2002).

But this critique did not go unchallenged. Later contributions were contrastingly optimistic about the fitness of civil society in CEE. For example, in defence of NGO-ization, Guenther (2011) argued that feminist organizations in eastern Germany rapidly professionalized and mostly introduced a hierarchical structure, but significant changes in their ideological focus were rare. In fact, she argues that many of the shifts caused by the EU funds and resulting NGO-ization concern framing rather than the “programmatically offering and [organizations’] mission” (Guenther, 2011, p. 880). In addition, some scholars have also pointed at the surprising capacity of civil society in CEE to effectively engage in political activism and advocacy without broad mobilization. This argument emphasizes the conceptual distinction between mass participation and so-called transactional activism as two legitimate alternatives (Petrova & Tarrow, 2007; Císař, 2010; Císař, 2013; Císař & Navrátil, 2015; Korolczuk & Saxonberg, 2015). The term transactional activism refers to “the ties—enduring and temporary—among organized nonstate actors and between them and political parties, power holders, and other institutions” (Petrova & Tarrow, 2007, p. 79). The thrust of the idea can be summarized with the following quote:

a low level of individual civic participation does not necessarily imply a lack of capacity for transactional activism, which may provide incentives for as well as constraints on civic and political elites and their international allies, even in the face of a weak mass participation (Petrova & Tarrow, 2007, p. 87–88).

Understanding the importance of transactional character or, in other words, network-based character of civil society in CEE countries, and in Czechia in particular (see Korolczuk & Saxonberg, 2015), is a key starting point for understanding RS. The initiative was founded as a coalition of 19 NGOs, most of which were small, with only a few members and little or no experience of mass mobilization. Nonetheless, the analysis presented in this paper shows that it was largely due to a shift from the white-collar transactional activism as usual that the initiative was successful. Especially throughout the election

campaign, RS used surprisingly confrontational and controversial forms of activism and focused on mobilizing media and public attention to extent quite atypical of the professionalized transactional activism, now mainstream in CEE. The initiative's leaders also gave up on full control in favour of inviting broader public participation of so-called ambassadors, who helped increase the pressure on politicians, while taking the initiative further away from professionalized white-collar advocacy and towards more social-movement-like character, at least for some periods of the campaign.

4.2.3 Analytical framework

The analytical framework of this paper combines political opportunity structure (POS) theory (e.g. Eisinger, 1973; Tilly, 1978; McAdam, 1996; Meyer, 2004; Meyer & Minkoff, 2004) with a body of literature on strategy in collective action (e.g. Jasper, 2004; 2006; 2011; Downey & Rohlinger, 2008).

Political opportunity structure (or political process) is one of the most frequently used theoretical perspectives in the study of collective action. One of its canonical formulations states that “[w]hen institutional access opens, rifts appear within elites, allies become available, and state capacity for repression declines, challengers see opportunities to advance their claims” (Tarrow, 2011, p. 160).

In addition, some scholars have emphasized the importance of distinguishing between short-run opportunities, which come and go, and long-run opportunities, which result from more lasting features of a given political system (see Jasper, 2012, p. 11). I deem the latter ones are more suitable for comparative research, while the short-run opportunities, also referred to as windows of opportunity, are more helpful for explaining change in single-case studies and I will focus on them in my analysis. A slightly different distinction runs between general openness of the system and issue-specific opportunities (Meyer & Minkoff, 2004). I will also address this distinction in my analysis.

Within the CEE region, POS has inspired research showing how the accession of many CEE countries in the EU has resulted in better opportunities for organized civil society (Císař & Vráblíková, 2010; Roth, 2007; O’Dwyer, 2012). Other works have used the POS perspective to demonstrate how exchange of political elites can open access for some issue-specific social movements (e.g. Fagan, 2004; O’Dwyer, 2012).

While POS has contributed to much of our knowledge about organized civil society in CEE and elsewhere, its main focus is on external rather than internal factors. Jasper (2004; 2006) argues that this has led to neglecting the research of agency and strategic decision-making by social movement actors. Such neglect may have alienated activists from social movement theory altogether (Bevington & Dixon, 2005). In contrast, movement-relevant approach “based on direct, dynamic engagement with

the concerns and questions of movements themselves” (Bevington & Dixon, 2005, p. 203) is suggested as an alternative and guidance for future research.

As I share Bevington’s and Dixon’s concerns, I have visited multiple conferences, workshops and meetings organized by NGOs for NGOs to better understand their needs and concerns. While understanding political context and the threats and opportunities it implies is, indeed, one of their major concerns, by far the biggest attention is usually dedicated to questions of how things should be done to achieve goals. How to approach politicians and gain leverage in the legislation process? How to communicate to the public to advance some agenda and avoid backlash?

Efforts to adequately integrate agenda in social movement scholarship long seemed feeble against the dominant structural approaches. As Jasper puts it, “[p]articipants in social movements make many choices, but you would never know this from the scholarly literature” (Jasper, 2004, p. 2).

Jasper wants to solve this problem by focusing on strategy (Jasper, 2004; 2006; 2011). Strategy can be understood as “the choices made by individuals and organizations in their interactions with other players, especially opponents” (Jasper, 1997, p. 44).

Jasper (2004) suggests multiple dilemmas for analysis of social movements’ strategic choices. For example, there is the organizational dilemma between formal/hierarchic vs. informal/grassroots organizational structure; the extension dilemma of involving either only similar or also diverse people; the shifting goals dilemma of either sticking with original goals or adjusting goals according to current opportunities; the naughty or nice dilemma of choosing the right level of contentiousness; and more. These dilemmas may help us identify key crossroads where activists decide about future success or failure of their efforts. Andrews and Edwards (2004) reviewed scholarship on US advocacy organizations and concluded that the existing scholarship lacked understanding of how advocacy organizations exert influence. Organizations themselves ask the same questions. By focusing on decision crossroads, I try to address such questions in this case study.

4.3 Empirical analysis

4.3.1 Data

First, I conducted face-to-face interviews with ten representatives from nine of the participating NGOs. These took place between 3 April and 11 June 2014. Subsequently, in June 2014, I sent out structured questionnaires to all 19 participating NGOs, 18 of which responded (after two rounds of reminders). In addition, I made a systematic analysis of articles in printed country-level media that mentioned the RS initiative over the period between March 2013 (when the initiative went public) and March 2014. This period covers both the election campaign and the aftermath of the election, i.e. the peak of the

initiative's activity. In addition, and in less systematic manner, I also reviewed the initiative's and political parties' webpages, social network sites and online media outlets to find supportive evidence, which helped me test emerging theories about the causal process as my primary data analysis progressed.

To run a further reality check on my results, I also conducted interviews with four MPs from four different political parties and with various attitudes towards the initiative from supportive to rather hostile.

In addition, I conducted three further interviews with other RS's representatives in May/June 2018 when the electoral period was over, and the results of the campaign had been made clear. This was important to get some hindsight and identify lessons learnt which may be useful for other practitioners. I have also followed the initiative in the media throughout the period of 2013–2017.

4.3.2 Analysis: political opportunities

I begin my analysis by examining the broader social and political context and showing how a concurrence of multiple phenomena created a favourable structure of opportunities. To begin with, perception of corruption as a major problem was peaking in public opinion. In March 2012, a year before RS was publicly announced, the Czech Academy of Sciences' Public Opinion Research Centre (CVVM) reported that 74 % of the Czech adult population thought that over half of all public officials were involved in corruption. This was a substantial increase compared to 61 % in 2008. As a result, corruption easily became one of key issues in the 2013 election campaign.

Second and related to that, there was a swift growth in the number of anti-corruption NGOs shortly before the launch of the campaign. Visiting the webpages of the 19 organizations involved in RS reveals that five of them originated in 2010. Further five organizations originated between 2008 and 2012; i.e. about half of the participating organizations were founded just a few years before RS launched. This was reflected also by the activists themselves:

My personal experience from [a previous anti-corruption initiative between November 2008 and November 2009] is that we were very out. It was not popular to do politics in your free time. (...) The Parliamentary election in 2010 was a gamechanger: (...) several organizations which are now our members were created. Without that, we would not have had the partners to approach. (Jiří Boudal, Frank Bold)

"I don't think Reconstruction of the State would have had such a big chance of succeeding five years ago." (Robert Basch, Open Society Fund)

This shows that from the issue-specific perspective (Meyer & Minkoff, 2004), the window of opportunity was wide open for RS and the anti-corruption agenda. Furthermore, the political situation overall was unusually volatile and turbulent before the election in 2013. In the previous election of 2010, two new parties successfully entered the country-level politics, while the Christian democrats failed to pass the 5 % electoral threshold for the first time since 1990. On top of that, the Civic Democratic Party, the most important right-wing party in Czech post-communist history, was a mere shadow of its former self and heading for what later turned out to be less than 8 % of the vote in the 2013 election, stark contrast to the ca. 30 % gains it used to make in the previous decades. As the Civic Democrats tumbled, other new parties came knocking on Parliament's door in 2013, most importantly ANO, a new central non-ideological party with emphasis on managerial approach to politics which ended up faring extremely well, taking second place in the election, and Úsvit, a far-right party that went on to win almost 7 % of the vote.

In addition, standing of individual politicians within parties was being reshuffled, too, due to a change in voters' behaviour. In Czechia, voters cast party ballots, but they can also give preferential votes to candidates on the party ballot and so potentially overwrite the order of candidates suggested by the party. The use of preferential voting was encouraged by two factors. First, gradual legislation changes made it more effective. Second, civil initiatives encouraged the use of the preferential vote as a tool of getting rid of unpopular politicians in 2010. Morkes (2008) shows that historically in the 1996, 1998, 2002, and 2006 elections preferential voting resulted in a different MP being elected than the candidate suggested by the party in 0, 2, 12, and 6 cases respectively (out of the 200). In 2010, this number rose to 48 (my calculations based on the data of the Czech Statistical Office). This means that almost a quarter of the elected MPs were elected thanks to preferential voting, effectively making preferential voting a truly relevant part of the electoral system for the first time.

In his book, O'Dwyer (2006, p. 58) saw the Czech bipolar party system as comparatively stable within CEE. Yet in 2010 and 2013, after more than two decades dominated by two parties, the left-wing Social Democrats and the right-wing Civic Democrats, the political landscape was changing. A window of opportunity was open not only for corruption (issue-specific), but the general openness of the system was considerable, too, if we accept Tarrow's (2011) assumption that rifts within elites are favourable for successful mobilization.

This context, however, was only a background for the initiative's conscious decision to approach politicians as individuals and pressure them to a public pledge. It was no accident that this pledge was framed in media as a potential guideline for preferential voting in the upcoming election. The remainder of the analysis focuses on deliberate decisions which the initiative's leaders made on the

backdrop of favourable opportunities. I call the key moments decision crossroads to underscore their formative effect on the overall development of the campaign.

4.3.3 Analysis: decision crossroads

I have analysed my interview transcripts, media articles about RS, communication on social networking sites, and other available data to identify key decisions the RS's leaders took throughout the campaign. In this section, I try to empirically substantiate how these decision crossroads have shaped the campaign's trajectory and its ultimate success.

Which nine laws?

The first decision crossroads for the initiative was selecting the laws to advocate. According to interviews with the activists, about thirty ideas were gathered for consideration, often inspired by existing legislation abroad. At a meeting which took place still almost a year before the initiative went public, the final nine laws were selected. The selection process was driven by pragmatism and feasibility. For example, no laws were included among the nine, which would bring additional burden on common people.

The laws only create obligations for people who handle public budgets and administrate this country on our behalf. This was important to me in the selection process. (Pavel Franc, Frank Bold).

While this did not necessarily make all the laws easily relatable for the median voter, it prevented any law from becoming a target of active popular resistance. The importance of this decision is illuminated by a contrasting comparison with the electronic records of sales, a piece of legislation designed to gradually target all legal and natural persons with business activity, introduced in 2016 and completely unrelated to RS. While this bill promised to reduce tax evasion and hence boost public budgets, it provoked sizeable public backlash and was reinterpreted as an assault on small businesses. The legislation was pushed through by Andrej Babiš, the leader of ANO party and the Minister of Finance at that time, and the second wealthiest person in Czechia with a large business empire potentially benefiting from crashing smaller competitors. Passing this bill roughly coincided with a massive shift of ANO's positioning on the electoral market from an alternative to traditional right-wing parties to a party with the strongest support base among people above 55 years of age who previously voted for left wing parties. There is not enough data to make a causal conclusion, but it seems plausible that the electronic records of sales legislation alienated many of ANO's former voters and that, by analogy, advocating any anti-corruption legislation perceived as burden on citizens could have had damaging effects for RS. In their effort to avoid increasing burden on citizens, RS's leaders sidestepped all

legislation concerning everyday common corruption and exclusively focused on issues of high-level corruption and state capture. They did it very much along the lines of increasing administrative independence from political pressure, transparency, and empowering civil society, as suggested in literature (Innes, 2014; Hellman et al., 2000).

Similarly, pragmatism also manifests in the RS's decision to select "proposals [which] are not radically ambitious. They are legitimate. In the debates we have with politicians, they subconsciously feel it." (Pavel Franc, Frank Bold). The initiative also avoided laws which had been revised short before the campaign such as the law about public procurement. While falling short of perfect, it was unlikely to be re-opened any time soon and therefore strategically omitted from the list of nine. Another pragmatic consideration in the selection process concerned public communication which was to become a crucial part of the campaign.

We also wanted to include things which are easy to communicate, such as the registry of governmental contracts. If all the laws were as complex as the law of public administration, for example, people would never have taken ownership of the issues. (Jiří Boudal, Frank Bold).

On the other hand, the selected laws were probably not "too easy" in the sense that they would have been passed without the initiative, too. I will get back to this in more detail later, but this claim is substantiated by the difficulties RS encountered later in the process, and corroborated by an MP interviewed for this study who reflected that:

the topics [individual laws] were well selected. They are important matters and matters that have been discussed here for decades, well, some of them, but nobody had managed to get them passed (Jan Farský, MP).

To sum up, the selection of laws was guided by multiple pragmatic considerations which make logical sense and are in line with existing scholarship on the issue of state-capture. It seems very plausible that these considerations contributed to successful passing of five of the laws.

Shall we endorse the communists (and other political outsiders)?

The second crossroads concerns a folklore of Czech politics, i.e. the cooperation with the Communist party. The Czech Communist party has never substantially reformed after 1989 and remains a socially conservative and economically far-left party. Other political parties long unanimously rejected cooperation with the Communist party, which remained always in opposition and largely isolated in the Parliament, despite its decent electoral gains. On this background, the RS's representatives faced a difficult question. Should their invitation for individual politicians to sign a pledge and be endorsed

by the initiative in the election also apply to the Communists? And how about the newly rising far-right party Úsvit? This is a form of the extension dilemma (Jasper, 2004) distinguishing between involving only people with shared worldview or involving a broader scope of supporters, increasing the sheer numbers at the risk of losing homogeneity, but it was also a very tangible political risk as a non-negligible subset of Czechs seems to be very sensitive to any cooperation with Communists or other extremist parties perceived as threat to democracy.

The initiative's decision was to remain as open as possible and enable every political candidate to take the pledge, disregarding their party membership and even past voting. This spared the initiative the need to explain any barring of individual candidates for whatever reasons and prevented their public communication to go astray by having to explain any such decision. It was also meant to send a message that the initiative is completely non-partisan and only cares about passing of the nine laws. Later, this approach caused difficulties and resulted in a loss of support by part of the public and media, when the issue of democracy and its stability started to raise more concern. We will get back to it later.

Naughty or nice?

The dynamics of civil sector development in CEE described earlier resulted in existence of professional NGOs with a focus on expertise and less interest in contentious action. Despite some internal disagreements, RS's representatives thought that it was time for change. However, RS did not rely on traditional contentious action such as demonstrations, reflecting on low level of popular readiness for mobilization (Howard, 2002). In fact, RS' leaders saw demonstrations as not a very good value for all the effort. They saw an unsuccessful demonstration as a potential source of embarrassment, while the best one can hope for in a successful demonstration is media coverage. But the same media coverage can be won with a small public happening, if it stirs debate.

(...) in my experience, a successful campaign must be controversial. Unless it provokes debates, nobody cares. I always do my best to add controversy to campaigns (Jiří Boudal, Frank Bold).

Most visibly, RS shamed politicians for undermining anti-corruption legislation. Apart from the pre-election "blah-blah" campaign, they publicly awarded a corruption anti-prize to Vít Bárta, the leader of the Public Affairs (Věci veřejné) party. Explaining the anti-prize, RS accused Vít Bárta of voting against anti-corruption laws. The event received substantial media coverage, including in some of the most widely read tabloids (such as novinky.cz and blesk.cz). Later, RS continued to pursue this strategy and put up billboards denouncing politicians who, in RS's view, undermined the advocated anti-corruption bills.

Interviews with the initiative's representatives uncovered that the strategic decision to go "naughty" and exert a lot of pressure at some points of the campaign was not well accepted by all the participating organizations and became source of inner tension.

We also function as the more sceptical voice which says, 'do not fool around so much with activism [as opposed to advocacy]' (...). (David Ondráčka, Transparency International).

The first thing [source of conflict] is the way they [participating organizations] work. Some organizations do not like the fact that RS appears to be too heavily activist. (Robert Basch, Open Society Fund).

Later, Transparency International left the initiative, explaining in a press release that they want to focus on other priorities. It is possible, however, that the initiative's striving for visibility, even at the cost of conflicts and controversy, finally discouraged the more think-tank like Transparency International. These observations show how the confrontational approach was not fully in line with the usual modus operandi of the professionalized Czech NGO sector. Being naughty and exerting strong pressure was an important decision crossroads which marks discontinuity with the previous work by professionalized NGOs (compare e.g. McMahon, 2001; Fagan, 2004, 2005; Waller, 2010).

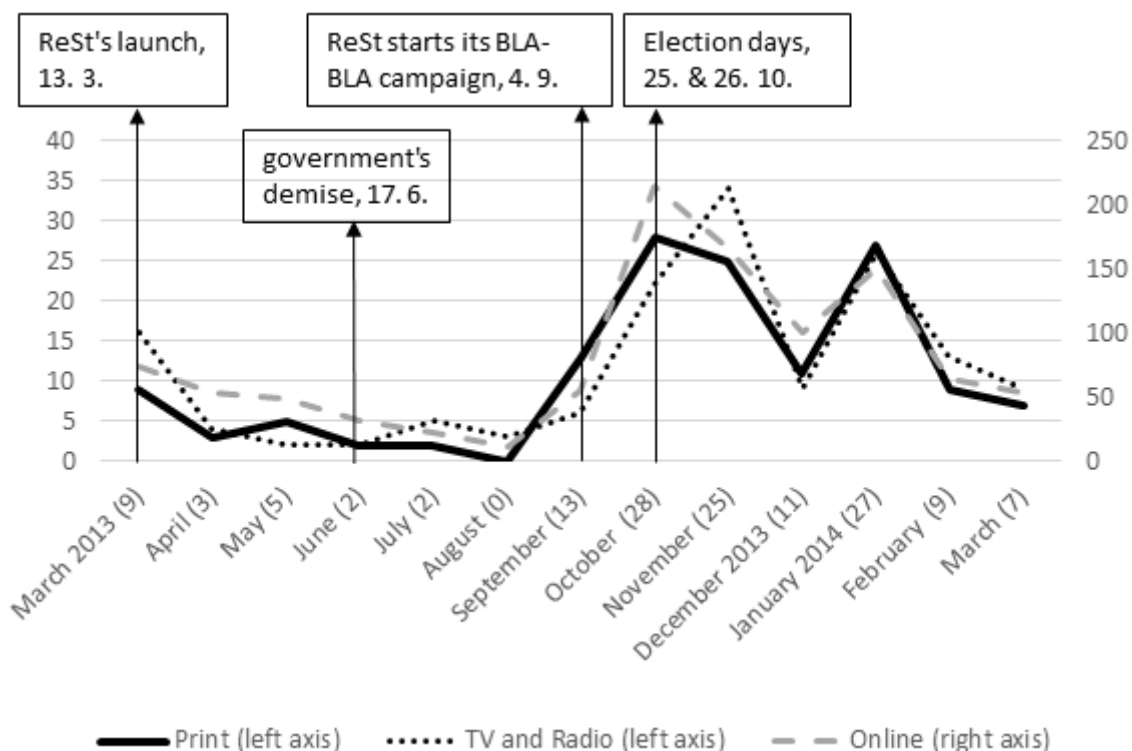
Prioritizing media coverage

RS's campaign before the election was designed around the pressure on political candidates under the threat that people would not vote for those who would not publicly pledge to fight corruption by passing specific anti-corruption laws. For that threat to be taken seriously, media coverage was essential, and confrontation was not the only way to raise it. For example, in June 2013, a large abacus was placed on the façade of a building opposite the Chamber of Deputies showing the number of MPs who had promised to support the law to establish a public online register of governmental contracts. This event received media coverage via multiple large outlets.

The efforts to raise media coverage paid off. Despite a slower take-off caused by the government's crisis and eventual demise in spring 2013 and the need to quickly reinvent the campaign's design, media coverage became substantial in the two months before the election and the first months after it (see Figure 9). Furthermore, the initiative's YouTube channel produced a few successful viral pieces (one which has by now received over 700 000 viewings in a country with 10 million inhabitants; one which has been viewed over 99 000 times).³⁹

³⁹ See Appendix 7 (Příloha 7) for more detail.

Figure 9 Media coverage of the RS campaign in its peak period around the election

Note: The numbers in brackets indicate the number of articles in country-wide printed media (eight outlets, solid line in the chart).⁴⁰

Mobilization was boosted via social networking sites. In April 2016, the RS Facebook page had c. 19,800 likes. To put it in perspective, the number of likes for RS by far exceeds the numbers of likes for the Facebook pages of the best-known organizations in the initiative. In April 2016, Transparency International Czech Republic had ca. 4,300 likes, Frank Bold had ca. 4,900 likes and Oživení had ca.

⁴⁰ I first conducted a more detailed analysis for eight countrywide printed newspapers. These were MF Dnes, Lidove noviny, Halo noviny, Blesk, Hospodarske noviny, Pravo, Aha a Metro. My search covered the time period between 13th March 2013, when the initiative went public, and the end of March 2014. The end point was chosen such that I covered about a year in total, during which the election took place on 25th and 26th October 2013. The search returned 195 articles. I read all of them and eliminated 10 which mention the term “reconstruction of the state” without explicitly referring to the initiative. (The appearance of the term in language independent of any reference to the initiative is interesting, nonetheless, because there was no such appearance before the initiative went public.) I further eliminated all articles that appeared in regional mutations of the papers and hence were not, in fact, countrywide. (I made one exception when the newspaper MF Dnes published regional versions of its article in all regions simultaneously. The article was published on 14th October 2013, short before the election, and featured all candidates who had pledged support for *ReSt* in the respective region. I count this as one article in the quantitative analysis, but its importance is immense: having the *ReSt*-sworn candidates published by name in one of the most widely read state-wide newspapers was a great success for the campaign and gave the campaigners strong leverage over the politicians.) In addition, I also included searches for countrywide TV and radio broadcasting (11 TV channels and 10 radio channels) and online servers (all 547 servers in Newton Media database). This time, I did not read the articles, so the dotted and dashed line in Figure 3 are merely indicative. (I estimate that they are based on numbers including c. 5 % of articles which, in fact, do not refer to the initiative.)

2,800 likes. These were all well-established organizations which originated in the 1990s and played central role in the RS (Mazák, Diviák, 2018). This further shows that the initiative was not just a continuation of the professionalized approach to activism created and sustained by foreign sponsorship, but a campaign full of strategic innovations.

Inviting people to participate

As mentioned earlier, Czech civil sector, just like those in most other CEE countries, suffers from low organizational membership and overall weak connection of NGOs to grassroots. This makes NGOs much more vulnerable to accusations of illegitimacy and puts them in a weak position vis-à-vis politicians. When politicians do not deliver on their promises, organizations without following can do little about it. RS's architects knew about this problem from their own experience and decided to boost the leverage over politicians not only by focusing heavily on media coverage, but also by inviting citizens to participate as ambassadors. Interviews with RS representatives suggest that ambassadors were important especially in the election campaign when they personally contacted political candidates in their regions and tried to convince them to pledge their support for the proposed anti-corruption legislation.

One of the interviewed MPs also confirmed the importance of ambassadors in the campaign:

I think it was a masterstroke to expand the campaign to the regions, so that MPs did not only listen to what was going on in Prague but were also personally visited by ambassadors in the regions. (Jan Farský, MP).

Overall, the initiative made several decisions throughout the campaign which signify discontinuity from how advocacy had been done before. They deliberately stirred controversy, sought media attention and gave up on some of the control over the campaign by inviting active citizens to shape it by their own individual, even if supervised campaigning. However, the campaign was not a case of mass mobilization. In fact, the majority of the general population never became familiar with the name of the initiative. According to a survey using online panel and conducted in December 2015, 82 % of the Czech population aged between 18 and 65 years said that they had not heard of RS, while 12 % said they had heard about it but did not know what the initiative did, and only 5 % claimed they knew what the initiative did.⁴¹ Similarly, in an earlier representative CATI survey in July 2014, 88 % said they did

⁴¹ Survey on an online panel (N = 500, quota-representative of the Czech adult population aged 18 to 65 years according to gender, age, education, region and size of the place of residence) conducted by the Department of Sociology, Faculty of Arts, Charles University in cooperation with NMS Market research agency.

not know RS, while 11 % said they did.⁴² This shows that successful civil society campaigns and tangible policy changes are possible even with limited mobilization and popular support. Engaging the media and a relatively small, active fragment of society may be enough to create a bubble of pressure around politicians and ultimately move them to action. Or reaction.

Action and reaction

The public and media attention exercised pressure to which the politicians had to respond. From the very beginning, some candidates complained that this pressure was unacceptable. Shortly before the election, Jiří Boudal, then a coordinator of RS, published a text claiming that “dozens of candidates turned us down with the explanation that it is 'outrageous pressure' or something like that.”⁴³ Also MP Jan Farský, otherwise supportive of the initiative, saw the RS pre-election campaign not so much as an opportunity for MPs to win voters by making a public promise, but rather an act of pressure: “It was rather perceived the other way around. Not that we could gain credit [by pledging support], but rather that those who failed to sign would be discredited.”

But while at least some politicians felt pressured, surprisingly few of them expressed their indignation publicly before the election. The context of the volatile political situation, and the momentum of the campaign's public and media engagement persuaded most politicians to jump on the bandwagon. While some of them were sincerely in favour of the proposed legislation, others probably just caught a whiff of opportunity and embraced RS as a means of gaining the upper hand over their opponents, or at least not being left behind.

As a result, RS became one of key issues discussed during the so-called pre-election super-debate among the leaders of the strongest political parties on Czech public television, when several leaders including Mr. Sobotka (Social Democratic Party), Mr. Babiš (ANO), and Mr. Bělobrádek (Christian Democrats) said that RS's laws could be the first thing the new government would agree on after the election. Short before the election, one would easily get the impression that the anti-corruption laws would quickly get passed by the future Parliament.

It was only after the election that more of the critical voices raised against RS. The initiative was accused of disrespecting the principle of democratic discussion by exerting too much pressure on politicians. A conservative MP from the right-wing Civic Democratic Party complained about the initiative's lack of willingness for discussion:

⁴² CATI survey, N = 1200, quota-representative of the Czech adult population aged 18+ according to gender, age, education, region and size of the place of residence, data collected by TNS Aisa.

⁴³ Full text available here: <http://blog.aktualne.cz/blogy/jiri-boudal.php?itemid=21437> (access 01.03.2017).

The idea that someone can bring us a “most beautiful law” [this is how RS referred to the proposed introduction of an online register of governmental contracts] (...) and because someone has dubbed it “most beautiful”, we are forbidden from talking about it, raising doubts about it, and even making amendatory proposals, it is hardly legitimate for me. (Marek Benda, MP).

On that note, it should be reminded that RS's proposals for legislation were not full, paragraphed laws, but frameworks with “minimum required parameters”. The bills themselves were still to be drafted by politicians themselves and their teams. Nevertheless, according to MP Jan Farský, who was the actual author of the bill introducing the online register of governmental contracts, some MPs initially thought that the full version of the law had been authored by NGOs which caused resistance. He explains:

Some [MPs'] animosity was huge, but I think that was not so much a sign of reluctance to pass the law, but rather that the MPs wanted to be free and not feel like they were being pushed into it by someone (Jan Farský, MP).

Another MP, Radek Vondráček, explained MPs' frustration in a similar way:

They [RS] are not behind-the-scenes actors, they are transparent, but they go by a roundabout route, they use media pressure a little, they play with public opinion. Many of those affected perceive this negatively (Radek Vondráček, MP).

Also short after the election, an accusation appeared in the media that RS might secretly be a support group of the rising ANO party whose leader, a dollar billionaire Andrej Babiš, was in a spotlight for concentrating huge amount of political, economic and media power. Many people in the civil society and the media increasingly perceived Babiš as a Czech Berlusconi and a threat to democracy and the activists in RS faced a strong demand from these circles to also object against Babiš and his power politics. Yet RS decided to remain silent about all other political issues and focused exclusively on the nine anti-corruption laws, rather than risking losing access to the entire ANO party, and thus undermining chances of the anti-corruption laws for being passed. This approach probably resulted in alienation of some supporters in the civil society and the media.

According to Nikola Hořejš, then the head of communication at RS, it became more difficult to actively manage the media content, which was supposed to be one of the main sources of leverage over politicians after the election. Instead, it was now RS's position which became more reactive such as when they had to deal with accusations of being partisan and secretly supporting Andrej Babiš. This situation effectively put RS at yet another decision crossroads. When the initial efforts after the election to quickly push the legislation through backfired, it was decided to ease up the pressure and

the core of activist work shifted towards less contentious work and regular presence in the Parliament. Such presence enabled quick reactions to any threats to the anti-corruption laws as some of them already progressed through the legislation process. In other words, the work was continued but fueling more controversy was suddenly seen as potentially harmful, so it was deliberately avoided by the initiative. Happenings and efforts to shame unsupportive politicians gradually subsided and almost disappeared.⁴⁴ Instead, RS's advocacy workers focused on understanding the inner dynamics of each party's group of MPs, identifying core influencers for each law and establishing and sustaining relations with them. According to Lukáš Kraus, one of RS's advocacy workers, the key lesson learnt was that politicians often do not have very strong opinions about issues, hence coming early in the process and providing them with well-researched materials can be effective. This is especially true when they can use such input for their own political gain such as improving their standing relative to other politicians or parties. This point was highlighted by the former head of campaign communication Nikola Hořejš, according to whom it is necessary to respect the basic motivation of political parties to defeat their adversary. Motivation by defeating or damaging the political opponent was leveraged in passing two of the anti-corruption laws (bills no. 1 and 2 in note III), the passing of which was largely supported because it was perceived by some parties as potentially damaging to ANO party and its leader Andrej Babiš.

The case of RS shows that the election campaign and the period between elections have dramatically different dynamics which require very different modes of operation. In sharp contrast to the pre-election campaign, when RS managed to come across as a strong actor with power to influence voters and not hesitant to directly attack some of the most visible political figures on the Czech scene, the post-election advocacy was much more adjusted for the subtleties of everyday politics, changing power balance, and changing popular moods and media attention. RS's advocacy workers tried to reposition themselves as useful for the politicians, rather than threatening. They also started putting more emphasis on publicly praising compliant politicians as opposed to shaming those unsupportive of the anti-corruption laws with the insight that public praise is something politicians rarely get and react very positively to it. At the end of the election period, five of the nine advocated laws had been passed.

⁴⁴ There were a few more moments throughout the electoral period of 2013–2017 when *ReSt* invited their ambassadors and the public to participate and even exert some pressure on politicians, such as when the already passed law about the online register of governmental contracts became under siege in the Parliament. The novelization, perceived by *ReSt* as crippling to the law, was finally not carried through, maybe partly due to the renewed public pressure at this carefully selected moment.

4.4 Conclusion

On the one hand, the case of RS shows a strong path-dependency on the development of civil society in CEE over the past thirty years. On the other hand, it also demonstrates that activists have agency and their strategic choices can result in unexpected discontinuities.

First, regarding the path-dependency, the central organizations in the initiative, i.e. Frank Bold, Transparency International and Oživení, had spent ca. two decades to build the capacity, know-how and transactional network important to orchestrate and sustain a large and successful campaign, not to mention approach partners among politicians and donors. These organizations are typical products of the period of foreign influence over the development of civil society in CEE. It was largely Transparency International's credit and their relationships with the political elites that made politicians listen to the initiative in the first place: “[w]e had a big number of meetings and negotiations which they [the executive team] set up by writing that Transparency International and their colleagues would like to meet you” (David Ondráčka, Transparency International). Similarly, it was largely the long-built expertise of the three main organizations that enabled RS to suggest modern pieces of legislation and carefully follow and comment on their development throughout the legislation process. Finally, the close relationship between the Open Society Foundation (OSF) and the core organizations helped RS secure funding for the initial stages of the project and during some bridging periods.

However, based on the evidence presented in this paper, I argue that the campaign cannot be perceived merely as culmination of the professionalization process. On the contrary, the campaign was marked with strategic decisions which deliberately aimed at discontinuing the allegedly ineffective white-collar advocacy or transactional activism. Instead, RS decided to attract the public and the media with public happenings, by targeting individual politicians and even by setting up denouncing billboards when some politicians undermined the anti-corruption legislation. The initiative tried to activate the otherwise not overly politically active public with viral videos and even invite the most engaged citizens to shape the campaign as ambassadors by directly contacting politicians in their regional offices. That may not seem very radical to a reader familiar with the American context, but it is something quite uncommon in CEE countries.

RS's strategic choices often reflected on political context. I call the most important strategic moments decision crossroads to stress their importance for the overall development of the campaign. The first such decision crossroads was choosing laws pragmatically in the sense that they were likely to be adopted by at least some supporters among politicians, did not constitute any radical changes which would require radical change of minds, and did not introduce any additional burden for the citizenry, only the public officials. These pragmatic considerations effectively made the initiative less vulnerable.

The second decision crossroads concerned the extension dilemma in relation to political parties. The initiative decided to remain open to all politicians who wanted to pledge support to the selected anti-corruption laws, including those from parties considered extremist. As critiques pointed out, this resulted in some “good” politicians being labelled “blah-blah” before the election, even though they had had record of supporting anti-corruption legislation but did not like the principle of pledges. On the other hand, some politicians with dubious reputation were endorsed if they had been willing to sign the pledge. The rationale for this decision was to avoid being accused of partisanship or arbitrariness and secure as broad support for the laws as possible.

The third decision crossroads concerned the shift away from behind-the-closed-door white-collar activism towards more contentious campaign with leveraging the media and aggressively targeting individual politicians. This was the most obvious departure from the usual pattern typical of professionalized NGOs in CEE and marks the potential of activists’ agency to induce surprising discontinuity.

Closely related to that was the fourth decision crossroads, when RS decided to give up on full control of the campaign and invite ambassadors from among the public to shape the campaign. While the core organizations coordinated their efforts and provided ambassadors with materials and training, there is at least one recorded case when an ambassador made a public statement in the media which was not in line with RS’ ideals and had to be revoked. While this demonstrates the risks of broadening the base of people who speak on an initiative’s behalf, this shift towards more movement-like operation before the election also contributed to the campaign’s success when the political candidates suddenly heard the name of RS from all directions.

The fifth key crossroads came after the election when the initiative lost the leverage of the upcoming election as well as some support in the media. Some politicians who had previously pledged started to push back against the initiative’s pressure. It was at this moment that RS decided to ease up the pressure and re-focus on more standard professional advocacy and transactional approach.

My analysis of the process and my causal claims, of course, face the counter-factual challenge: we don’t know for sure what would happen in a World without RS. Nonetheless, the various forms of evidence I have brought together and put into context tell a congruent story. RS’s leaders decided for a far more contentious approach to advocacy than the individual member organizations had used (even causing some inner tensions) and deliberately designed actions and events to attract attention, including that of tabloids. In the following months, media informed broadly especially about the initiative’s most contentious and controversial steps. Some of the initiative’s videos became viral, and their Facebook page quickly gained following vastly exceeding that of any of the individual

organizations. Taken together, these facts constitute strong evidence that RS marks a qualitative shift compared to how advocacy had been done in Czechia. In response to the media-amplified pressure and on the background of volatile political context, most politicians jumped on the RS's bandwagon as evidenced by the sheer number of pledges, but also the fact that RS was the most frequently mentioned first-thing-to-do-after-the-election by party leaders in the pre-election super-debate. This constitutes strong evidence that RS's strategy was effective in setting agenda for the then upcoming election. The initiative's contribution to passing the actual anti-corruption laws is somewhat harder to prove. There are interviews with RS's advocacy workers who describe their day-to-day routine of meeting politicians, disseminating information, explaining misconceptions which threatened to kill support for the bills, reminding politicians of their promises (even if increasingly mildly to avoid irritation since pressure did not work as well after the election as before it), and occasionally ringing the alarm bell when the legislation was threatened at any stage of the legislation process. Yet people are not the most reliable informants when evaluating their own impact. To corroborate their perspective, I have conducted interviews with four MPs across the political spectrum. They all asserted that RS helped to keep the nine anti-corruption laws on agenda. At least two of them were then critical of the initiative and it was not at all in their interest to overstate RS's impact. In addition, there is at least one other politician's statement according to which the initiative helped to lubricate the legislation process around the anti-corruption laws. According to an official record from the Senate's meeting on 26th May, 2016, senator Miloš Vystrčil said:⁴⁵

I get informed by a representative of Reconstruction of the State about what Mr. Vondráček thinks and is going to say today in the Chamber of Deputies, instead of us debating it directly. This way, we give the initiative some authority. And possibly rightfully so, when we are not able to communicate by ourselves (Miloš Vystrčil, Senator).

Taken together also with the fact that it was RS in the first place who brought up the nine anti-corruption laws for debate, it seems that there is fairly strong evidence that without the initiative, there would not be five new anti-corruption laws in Czechia.

To sum up, this study utilizes Jasper's strategic approach to collective action by focusing on activists' agency while also paying serious attention to the changing political context. I showed how the dilemmas theorized by Jasper can be useful for describing activists' decision-making in a real campaign

⁴⁵ Full text available here:

https://www.senat.cz/xqw/xervlet/pssenat/vystoupeni?PID=243&ORG=Sen%E1t&O=10&id_organ=60& (access 12.10.2018)

and I used the term decision crossroads to mark the decisions which impacted the unfolding of the campaign especially strongly. Adopting processual perspective, I argued that Jasper's (2004) idea to simply code different civil movements' or initiatives' decisions as variables to be used in comparative research has limitations. The case of RS demonstrates that the decisions may be changeable. Indeed, Downey (2006, p. 351) argued that social movements' leaders "link together strategies with different levels of contentiousness in a variety of ways". The processual perspective is more sensitive to activists' reactions to changing political circumstance and enables us to see a campaign as a chain of actions and reactions by multiple actors such as when the RS decided to ease up their pressure when facing backlash after the election. I believe that the processual perspective can also be more relatable to practitioners who look for ways to exert influence. The case of RS can teach lessons about the importance of coming to politicians early in the process and with well-researched materials. It can inspire other initiatives to play hard and require concrete promises before elections, but also understand the different dynamics of the after-election period, which still requires assertiveness, but perhaps less contention and controversy and some appeasing. Other initiatives may be inspired by the idea of identifying key influencers for particular topics within each party and creating bubbles of pressure around individual politicians at key moments, without necessarily having to mobilize constantly and across-the-board. However, the most important lesson is that advocacy is a process with different stages in which many actors mingle. To maximize chances of success, advocacy organizations need to continuously analyse the changing circumstances, learn, and adjust their strategies.

5 Auto*mat: různé roviny profesionalizace⁴⁶

Cílem této případové studie je analyzovat fenomén profesionalizace v pražské neziskové organizaci Auto*mat, jejímž hlavním cílem je rozvoj alternativ k automobilové dopravě. Jak se uvádí na webu organizace, „Auto*Mat vznikl v roce 2003 jako neformální platforma, která se v roce 2007 transformovala do občanského sdružení.“⁴⁷ Od té doby ale Auto*mat urazil dlouhou cestu směrem k profesionalizaci a v současné době představuje poměrně umírněně vystupující a široce rozkročenou organizaci, jejíž tým tvoří podle webových stránek asi 15 lidí plus externisté,⁴⁸ jen v několika případech se ale jedná o plné úvazky, většina zaměstnanců má částečný úvazek. Mezi aktivity Auto*matu patří především následující:

- Watchdogová činnost zaměřená na diskusi, kontrolu a připomínkování aktivit města ovlivňujících pražskou dopravu. Mezi důležitá témata Auto*matu patří v tomto bodě např. tunel Blanka, magistrála a obecně především všechny aktivity města ovlivňující možnosti cyklistické dopravy.
- Spoluorganizace pouličních slavností Zažít město jinak.
- Organizace projektu Do práce na kole, který motivuje firmy a jejich zaměstnance k dojíždění do práce na kole.
- Servis pro cyklisty a další lidi v Praze v podobě projektů Prahou na kole, Zelená mapa či Cyklisté sobě.
- Vzdělávání na školách o udržitelné dopravě a cyklistice
- Pomoc s koordinací cyklojízdy

Tato případová studie je založena na rozhovorech se sedmi současnými nebo bývalými zástupci organizace Auto*mat z přelomu roku 2015 a 2016 doplněných o některá data z dotazníkového šetření na kvótně reprezentativním vzorku české populace ve věku od 18 do 65 let. Citaci z rozhovorů jsou uvedeny v anonymizované formě. Z celkových sedmi rozhovorů byly čtyři se současnými pracovníky Auto*matu a tři s bývalými pracovníky. Celkem se jednalo o čtyři muže a tři ženy. V rámci studie je analyzován fenomén profesionalizace pro tři dimenze, kterými jsou financování, personální politika,

⁴⁶ Tato kapitola čerpá z empirického materiálu, diskusí a analýz, které vznikly v rámci předmětu „Výzkumný projekt“, který jsem vyučoval v akademickém roce 2015/2016 na Katedře sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Konkrétně na výzkumu organizace Auto*mat se podílela skupina studentů v následujícím složení: Kateřina Barešová, Matouš Holada, Adéla Javůrková, Martin Knápek a Anna Poppová. Všem těmto studentům děkuji. Bylo mi potěšením s nimi spolupracovat v procesu vzájemného učení a tato kapitola se významně opírá o jejich příspěvky, především o výzkumné rozhovory, které realizovali. Studenti byli od začátku upozorněni, že empirický materiál shromážděný v kurzu bude použit i pro účely dizertační práce vyučujícího. Zároveň dostali veškerý materiál k dispozici pro případnou vlastní publikační činnost.

⁴⁷ Auto*mat (undated).

⁴⁸ V roce 2015 činily dle výroční zprávy osobní náklady celkem 1 805 tisíc Kč (Auto*mat, 2016).

a komunikační strategie. V souvislosti s tím je také diskutován proces posílení expertních a advokačních aktivit organizace.

5.1 Financování

Důležitým faktorem pro všechny dále popsané změny v organizaci Auto*mat bylo měnící se financování. Na začátku organizace fungovala jako skupina nadšenců s minimálními náklady, které byly hrazeny z vlastních peněz členů. Jak popisuje jeden z bývalých pracovníků Auto*matu,

*„[p]rostě jsem chtěl něco udělat, tak jsem vytáhl peníze z peněženky a zaplatil plakáty na cyklojízdy. Takže začínali jsme úplně bez grantů.“ (bývalý pracovník Auto*matu, resp. č. 1)*

Období bez grantových peněz ale netrvalo dlouho. Skupina začala získávat první grantové prostředky ještě předtím, než se v roce 2007 stala samostatným spolkem (tehdy občanským sdružením). To bylo možné díky fungování v rámci organizace Oživení, ze které se, *de facto*, Auto*mat později vyčlenil. První grant získal Auto*mat v roce 2005 a v letech následujících se grantové financování stalo převažující. Grantové prostředky otevřely dveře k profesionalizaci v podobě placené práce a najímání expertů, ale také k rozšíření portfolia činnosti:

*„Na základě grantů jsme se začali věnovat věcem, které jsme do té doby vůbec nedělali, jednalo se o “Zelenou mapu“, vzdělávací program a „Do práce na kole“, tedy tři velké projekty, kterým jsme se věnovali minimálně dva tři roky nebo je zajišťujeme doteď, takže se to díky grantům dost nakoplo a rozjelo“ (pracovnice Auto*matu, resp. č. 2).*

Grantové financování však v organizaci není vnímáno neproblematicky. Je totiž zpravidla nárazové a tím pádem spojené s nejistotou. Dalším problémem je svázanost grantu s určitým projektem, resp. určitými aktivitami. Nejedná se většinou o volné prostředky, které by mohla organizace využívat zcela dle vlastního uvážení. Ve výsledku tak sice organizace rozšiřuje své portfolio aktivit, ale zároveň může být odkláněna od svého původního poslání či od svých priorit:

*„Ale několikrát se nám stalo, že jsme získali grant, ale pak jsme na to neměli lidské zdroje. Proto si to hodně hlídáme a víme přesně, co chceme dělat, a už se nevrháme na něco jenom proto, že na to jsou zrovna peníze“ (pracovnice Auto*matu, resp. č. 2).*

Odklon od prioritních aktivit se může týkat především advokačních aktivit, na které je zpravidla obtížné získat grantové financování. Proto Auto*mat založil Klub přátel, na jehož rozvoj se intenzivně zaměřuje.

Výroční zpráva Auto*matu uvádí, že v roce 2015 pravidelně přispívalo na činnost organizace 525 lidí (Auto*mat, 2016).

Prostředky získané od dárců nejsou navázané na konkrétní aktivity a umožňují tak větší volnost plánování, ale i pružnější reagování. Organizace navíc reflektuje, že „[s]tovky platících členů Klubu jsou (...) hlavně významným zdrojem legitimacy pro (...) jednání s politiky i další aktivity.“⁴⁹ Dalším zdrojem volných finančních prostředků mohou být dary firem, které se např. nejvíce podílejí na projektu „Do práce na kole“. Současné financování Auto*matu se tak podle slov jeho ředitelky Hany Škodové (respondent č. 4) skládá ze tří přibližně vyrovnaných zdrojů, tedy cca z jedné třetiny z grantů, z jedné třetiny z příspěvků od drobných soukromých dárců a z jedné třetiny z darů firem. Dalo by se říct, grantové prostředky v případě Auto*matu umožnily nejprve se zviditelnit zajímavými projekty a díky tomu následně rozšířit portfolio finančních zdrojů o drobné přispěvatele i dary od firem. Přestože v určitých fázích bylo v organizaci pociťováno svým způsobem ohrožení kooptací (práce na tématech, na kterých ve skutečnosti tolik pracovat nechtěli), celkové dopad grantového financování byl rozvoj organizace spojený s postupným zmenšováním závislosti na grantech a souběžným zvyšováním rozpočtu organizace díky jiným zdrojům. Jak ukazuje následující kapitola, nárůst rozpočtu šel ruku v ruce s proměnou personální politiky.

5.2 Personální politika

Z hlediska personální politiky je příběh Auto*matu typickým příběhem profesionalizace. Organizace začínala jako skupina dobrovolníků s vazbou na organizaci Oživení. Jak skupina získávala první granty, otevíral se prostor pro placené úvazky. Role dobrovolnictví ale zůstávala pro Auto*mat podle našich respondentů ještě poměrně dlouho významná, a i dnes se organizace především při pořádání větších akcí obrací na dobrovolníky. V seznamu dobrovolníků, na které se organizace může obrátit, je asi 30 až 50 takových, kteří jsou ochotní se občas zapojit (uvedla pracovnice Auto*matu, resp. č. 2). Navíc první zaměstnanci se rekrutovali z řad neaktivnějších dobrovolníků, čímž byla zajištěna kontinuita. Později ale došlo k posunu a v současnosti jsou již některé pozice v organizaci obsazovány pomocí otevřených výběrových řízení, která mohou zajistit, že se do organizace dostanou i odborníci, kteří by na pozicích dobrovolníků nepůsobili. Vývoj personální politiky Auto*matu vysvětluje jedna bývalá pracovnice:

„Dřív to bylo tak, že ta struktura Automatu nebyla formální. Nebylo jasně oddělené, kdo je oficiální člen a kdo jsou ti pomáhající dobrovolníci anebo naopak... V úplném začátku to prostě byl okruh lidí, kteří si mezi sebou rozdělovali ty činnosti, co bylo potřeba. A ti, co tomu obětovali větší část svého úvazku, tak když byl nějaký grant,

⁴⁹ Výroční zpráva organizace Auto*mat za rok 2015, str. 21, dostupné online: http://www.auto-mat.cz/wp-content/uploads/rocenka_final.pdf (přístup 12. 12. 2016).

*tak z toho grantu byli placeni. (...) Ted' se dělají oficiální výběrová řízení. Ale občas i ted' se nějaký dobrovolník změní v pracovníka.“ (bývalá pracovnice Auto*matu, resp. č. 3)*

Původními členy Auto*matu mohla být tato změna personální politiky vnímána problematicky. Například když v roce 2005 získal Auto*mat svůj první grant, který potom běžel od začátku roku 2006, formálně ještě administrovaný Oživením, zemřel při nehodě Jan Bouchal, který měl podle pamětníka a bývalého pracovníka Auto*matu grant vést (rozhovor s bývalým pracovníkem Auto*matu, resp. č. 1). Na jeho místo byla najata externistka, která z pohledu respondenta neměla s projektem moc společného. Ta si přivedla svého člověka, který se začal podílet na organizaci cyklojízdy, což naším respondentem nebylo vnímáno dobře:

*„Já jsem jezdil na cyklojízdy od začátku, takže jsem všechny znal jménem, věděl, kolik mají děti. Takže ted'ka se tam někdo zjevil a začal mi vysvětlovat, jak mám dělat cyklojízdu. Tak jako zhruba tenhle pocit...“ (bývalý pracovník Auto*matu, resp. č. 1)*

Struktura organizace se od vzniku Auto*matu významně proměnila, mimo jiné jako odpověď na narůstající škálu aktivit: „Řekla bych, že taková krize byla tak... 2011 nebo 2012, kdy se začalo ukazovat, že při tak velkém týmu a objemu aktivit už není možné to uřídit tím nehierarchickým systémem“ (bývalá pracovnice Auto*matu, resp. č. 3). Struktura organizace kopíruje dnes již běžnou strukturu profesionálních neziskových organizací převzatou z komerčního sektoru. Základním orgánem je Valná hromada, kterou na rozdíl od komerčního sektoru netvoří podílníci firmy, ale všichni členové organizace. K účelu řízení operativy v minulosti sloužila Výkonná rada, nicméně od září roku 2015 je organizační struktura doplněna o post ředitelky, kterou se stala Hana Škodová. Ta převzala operativu organizace a Výkonná rada se podle jejích slov posunula spíše směrem k dozorčímu orgánu. Teprve na pozadí proměn financování a s tím úzce související proměny personální politiky je možné pochopit proměnu komunikační strategie organizace, ale i její silné zaměření na advokační činnost.

5.3 Komunikační strategie

Původní komunikační strategie organizace byla poměrně radikální. Její členové se nebáli ani kontroverzních typů přímé akce, například když se s transparenty v ruce snažili zastavovat dopravu na pražské magistrále, jak to ukazuje dokumentární film Auto*mat.⁵⁰ Podobné konfrontační strategie dnes ale patří spíše do historie organizace. Dnes se Auto*mat snaží mnohem více profilovat jako partner, který je připravený hledat kompromisy a který chce působit sympaticky a nekontroverzně:

⁵⁰ Více o filmu zde: <http://www.automatfilm.cz/> (přístup 14. 12. 2016).

*„No určitě jsme se posunuli, například jsme ze začátku používali samolepku, na které byl symbol autíčka s lebkou. Už nechceme používat jako komunikační nástroj „auta fuj!“. Je nám jasné, že bychom měli proti sobě spoustu lidí, kteří by nás nesnášeli“ (pracovnice Auto*matu, resp. č. 2).*

*„..., dříve to bylo spíše hnutí pro mladé skoro až revolucionáře. (...), teď chceme být seriózními partnery v diskusi s městem, s politiky a podobně vlivnými skupinami, aby to, co děláme, mělo pak skutečný vliv na to, co se skutečně děje. Samozřejmě to neznamená, že nechceme i nadále oslovovat mladé a že nechceme působit akčně a kreativně, ale už to má své limity ohledně radikálnosti“ (pracovnice Auto*matu, resp. č. 2).*

Autíčko s lebkou, resp. smrtkou (Obrázek 10) poukazuje na komunikační styl na počátku fungování organizace, nicméně dnes už na webu organizace nalézt nelze. Změnu komunikační strategie Auto*matu však nelze vnímat jen jako izolované strategické rozhodnutí. Naopak je odrazem celkové postupné proměny organizace včetně výběru pracovníků:

*„A pak když [jméno spolupracovníka] odešel, tak pak už tam takhle výrazný aktivistický moment nikdo takto nepropagoval. Pak jsme měli zase člověka, který byl z úplně jiného prostředí. Ten už byl více do té odbornosti a do toho srovnávání se zahraničními příklady. Takže to bylo takhle hodně modelované osobnostmi, které tam byly“ (bývalá pracovnice Auto*matu, resp. č. 3).*

Figure 10 (Obrázek 10) Visual material used by Auto*mat at its beginning stages

Zdroj obrázku: <http://detizeme.cz/zprava.shtml?x=179850> (2004)

De-radikalizace komunikační strategie souvisela také s uvědoměním si, že automobil představuje pro řadu lidí důležitý symbol svobody, takže útoky na automobilismus vyvolávají u velké části populace negativní reakce. S tím souvisí posun v komunikační strategii, který je patrný už ze druhé věty v sekci

„Kdo jsme“ na webu organizace: „Podporujeme veřejnou, pěší a cyklistickou dopravu i rozumné používání aut“ (Auto*mat, undated). Jak uvedla jedna z dotazovaných pracovnic organizace, lidé v Auto*matu se dnes snaží „*pozitivně mluvit o tom, co chceme, spíše než o tom, co nechceme*“ (pracovnice Auto*matu, resp. č. 2).

De-radikalizace však může být některými lidmi, kteří stáli v počátcích iniciativy, vnímána jako problematická. Jeden z dotazovaných k tomu uvedl:

*„Já to teda pozoruji spíš na cyklojízdech. Jako už nemám věk na to, abych byl ten nejdrsnější a nejzlejší cyklo-terorista a cyklo-aktivista, ale jsem. (...) Teď třeba jezdím na cyklojízdy s [jméno kolegy] a ten se vyhýbá jakémukoli kontroverznímu jednání jako čert kříži, což mě připadá ve chvíli, kdy se snažím vystupovat proti autům, (...), tak tohle je špatně. (...) To je jako kdybys řekl katolíkov: a teďka z tebe bude ateista, a nebýt přitom kontroverzní, to mi přijde na hlavu“ (bývalý pracovník Auto*matu, resp. č. 1).*

Stejný respondent se kriticky vyjádřil také k přesunu cyklojízdy ze čtvrtka na sobotu s tím, že v sobotu nebude cyklojízda tolik překážet autům, takže bude méně kontroverzní: „[p]ro mě jsou ty argumenty nijaký... já prostě jedu z práce ve čtvrtek odpoledne, tak chci jezdit na kole ve čtvrtek odpoledne“.

5.4 Advokační činnost

Posun v komunikaci souvisí i s rostoucím zaměřením na expertní a advokační činnosti: „*Ze začátku jsme jeli hodně happeningy, audiovizuální a tak. Teď se soustřeďujeme spíše na expertní práci*“ (pracovník Auto*matu, resp. č. 5). Aby si mohla organizace vybudovat a udržet nejen expertizu, ale i pověst experta, je potřeba tomu přizpůsobit i komunikační strategii: „*Takže máme tuhle váhu [expertní] a vlastně ji se snažíme využívat. Což také znamená, že naše stanoviska nemohou být extrémní. (...) Naše strategie je, že když něco kritizujeme, musíme aspoň zhruba vědět, jakým způsobem to můžeme udělat jinak*“ (pracovník Auto*matu, resp. č. 5).

Jedním z pilířů práce organizace a srdcem advokačních aktivit je spolupráce a vyjednávání s řadou pražských institucí, jejichž činnost či rozhodovací pravomoci se dotýkají dopravy v Praze. Patří mezi ně Policie ČR, Ministerstvo životního prostředí, rady jednotlivých městských částí i Rada hl. města Prahy (dále jen Rady HMP) a také různé odbory, např. odbor dopravních agend Magistrátu HMP. Auto*mat dále jedná s relevantními příspěvkovými organizacemi HMP, především s Institutem plánování a rozvoje (IPR), který je hlavním koncepčním pracovištěm v oblasti urbanismu, architektury a rozvoje Prahy, a s Technickou správou komunikací (TSK), která zajišťuje údržbu, evidenci a další každodenní operativu spojenou s dopravními komunikacemi v Praze.

Zástupci Auto*matu jsou též zváni do různých poradních orgánů. Podle výroční zprávy Auto*matu za rok 2015 se zapojili např. do práce Komise Rady HMP pro cyklistickou dopravu a účastnili se zasedání Metropolitní ozvučné desky, která funguje jako odborný poradní orgán Rady HMP. Podle stejného dokumentu se Auto*mat stal členem expertní skupiny ROPID, příspěvkové organizace HMP. Úkolem ROPID (Regionální organizátor pražské integrované dopravy) jsou odborné a kontrolní činnosti při zajišťování pražské integrované dopravy. Právě toto zapojení a s ním související přehled o různých tělesech, která v různých fázích ovlivňují rozhodování o pražské dopravě, je jednou z hlavních devíz Auto*matu, který tak včas může vstupovat do jednání o důležitých rozhodnutích týkajících se dopravy v Praze. Částečně se přitom organizace spoléhá i na insidery, tedy lidi z různých organizací, se kterými má nadstandardní vztahy a od kterých může včas zjistit, co se děje. Krajina politických příležitostí je ale proměnlivá:

*„(...) cesta, která funguje teď – nevím, jestli bude fungovat za měsíc, nevím, kdo tam bude nový radní – je jednání přes městské části“ (pracovník Auto*matu, resp. č. 5).*

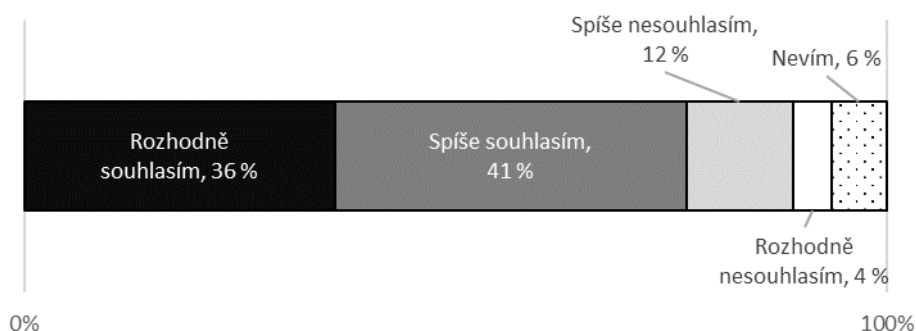
Vzhledem k omezené kapacitě Auto*matu věnovat se časově a odborně náročné advokační činnosti se organizace strategicky rozhoduje o tom, kam napřít svoji energii. Dochází zde k vědomé práci s konceptem, který zná výzkum sociálních hnutí jako strukturu politických příležitostí (viz sekce 2.4.4). Auto*mat, resp. jeho pracovníci věnující se advokačním činnostem a lobbingu v rámci systému identifikují městské části a konkrétní politiky a úředníky, kteří jsou činnosti Auto*matu nejvíce nakloněni. Potom se snaží spolupracovat především s nimi. Jak vyplývá z rozhovorů, otevřenost městských částí je často odvislá od složení politických koalic, které jsou u moci. Celkově však dotazovaný pracovník zaměřený na jednání s politiky uvedl, že v čase dochází k větší otevřenosti městských částí k jednání s Auto*matem, což může souviset jak s obměnou politiků, tak proměnou image organizace.

Rostoucí otevřenost vůči Auto*matu může souviset také s jeho narůstající mediální přítomností. K té přispěly jednak chytré mediální kroky, např. sázka s bývalým primátorem Pavlem Bémem o konečnou cenu Blanky, které se údajně chytla řada novinářů (bývalá pracovníce Auto*matu, resp. č. 3), jednak schopnost poskytovat odborná stanoviska a alternativy k oficiální dopravní politice města. V tomto smyslu si Auto*mat vytvořil symbiotický vztah s novináři, kteří se na Auto*mat obracejí s žádostmi o vyjádření, ale i o nasměrování na ty správné politiky nebo úředníky, kteří se mohou vyjádřit k záležitosti, která je předmětem novinářského zájmu. Jeden z dotazovaných pracovníků Auto*matu se domnívá, že protože mainstreamová média už s Auto*matem počítají, politici musí také (pracovník Auto*matu, resp. č. 5).

Kromě poměrně dobré a dlouhodobě rostoucí mediální pozornosti se Automat může opřít také o až překvapivě jednoznačné veřejné mínění ve vztahu ke zkrocení automobilismu ve městech. Celých 77 % respondentů se věku 18 až 65 let uvedlo, že rozhodně nebo spíše souhlasí s podporou cyklistické a hromadné dopravy ve městech na úkor dopravy automobilové (Obrázek 11). Nejzajímavější na tom je, že se od sebe příliš neliší řidiči a ne-řidiči. Pokud srovnáme jedince, kteří řídí auto alespoň třikrát týdně, ostatní řidiče a ne-řidiče, neukazuje se v jejich odpovědích na tuto otázku statisticky významný rozdíl, byť je naznačen očekávaný vztah, a sice že částí řidiči ve 21 % případů uvádí, že spíše nebo rozhodně nesouhlasí, zatímco pro občasně řidiče je stejné číslo 14 % a pro ne-řidiče 16 %.

Figure 11 (Obrázek 1) Degree of agreement/disagreement with support of cycling and public transport over cars in cities

„Souhlasíte, nebo nesouhlasíte s myšlenkou, aby se ve městech podporovala cyklistická doprava a hromadná doprava na úkor automobilové?“ (n = 501)

Poznámka: Data pro Katedru sociologie FF UK sebrala agentura NMS Market Research. Data byla sebrána v prosinci 2015 na vzorku 501 respondentů z online panelu agentury. Vzorek je kvótně reprezentativní pro populaci ČR 18–65 let podle pohlaví a věku (provázaná kvóta), vzdělání, kraje, velikosti místa bydliště, ovšem s tím omezením, že reálně se do vzorku mohou dostat pouze lidé používající internet. Obecně je předpoklad reprezentativity u online panelů problematický, proto je čísla v grafu potřeba vnímat spíše indikativně.

5.5 Diskuse

Tato případová studie ukazuje proces profesionalizace na několika úrovních: na úrovni financování, personální politiky a komunikační strategie. S tím souvisí také příklon organizace Auto*mat k expertní a advokační činnosti. Případ Auto*matu ukazuje na některé typické rysy procesu profesionalizace, ale i na některé momenty, které standardně v literatuře s profesionalizací spojovány nejsou. Mezi typické rysy patří především posun od dobrovolnické organizace k organizaci založené primárně na práci zaměstnanců a dále posun od nábory zaměstnanců z řad dobrovolníků směrem k otevřeným výběrovým řízením. Typickým rysem je také určitá de-radikalizace a snaha o více konsensuální vystupování. Naopak rysem, který se v literatuře o profesionalizaci příliš neobjevuje, je snaha o odklon od grantů ve prospěch financování od drobných dárců, které organizaci zaručuje větší flexibilitu a také

legitimitu. V další diskusi se zaměřím na otázku různého pohledu na profesionalizaci a otázku dopadů de-radikalizace.

Mnoho odstínů profesionalizace

Na profesionalizaci lze nahlížet jako na proces, kdy se dobrovolnická organizace mění v organizaci zaměstnanců. Druhou variantou je vnímat ji jako proces, kdy nehierarchickou a nestrukturovanou organizaci nahrazuje model jasné dělby práce mezi profesionály z oblasti práva, financí, PR a případně dalších oborů specifických pro činnost dané organizace, případně doplněný vertikální strukturací firmy (hierarchizace pracovních pozic). V rámci profesionalizace pak dochází k reflektovanému a poučenému přístupu k PR, organizování, strategickému plánování, vykazování a dalším specializovaným činnostem. Například v Auto*matu je nastaveno strategické plánování na tříleté úseky, přičemž každý rok se koná zasedání na specifikaci strategického plánu pro daný rok (pracovnice Auto*matu, resp. č. 4).

Mohli bychom ale problém profesionalizace nahlédnout i tak, že profesionální organizaci definuje její znalost prostředí a integrace do systému, která umožňuje včas se dostat k potřebným informacím, v pravou chvíli oslovit ty pravé lidi a být na správném místě. Příběh Auto*matu je také příběhem budování této strategické pozice s přístupem na důležitá místa. Právě zde dochází k překryvu představ o profesionalizaci s konceptem transakčního aktivismu (viz sekce 1.2.4). Na cestě k této pozici ale musel Auto*mat přetvořit svou image z obrazu radikální, pro některé lidi až cyklo-teroristické organizace do podoby spolehlivého expertního partnera. Tuto změnu image spojenou se změnou komunikační strategie, ale možná i celkového vnímání problematiky městské cyklistiky uvnitř Auto*matu lze interpretovat jako de-radikalizaci organizace.

Dopad de-radikalizace

Důležitou teoretickou otázkou je, zda de-radikalizace zvyšuje nebo snižuje potenciál dosahovat reálných politických změn. Tato otázka souvisí s pojmem kooptace, která je nejčastěji chápána ve smyslu odklonění se od původního směřování. Konkrétně to u občanské iniciativy může znamenat ztrátu originální transformativní dynamiky a začlenění do šedivosti institucionalizované politiky. Přiblížení se institucionální politice sice může znamenat větší blízkost reálnému rozhodování, ale nese s sebou riziko opuštění původních cílů. Otázku dopadů de-radikalizace ale není jednoduché definitivně zodpovědět ani v případě jedné konkrétní organizace. Jeden z bývalých pracovníků Auto*matu profesionalizaci organizace spojenou s přijetím méně konfrontačního stylu komunikace kritizoval s tím, že organizace se ve svém důsledku spokojuje s drobečkovou politickou, ale nemůže docílit radikální změny.

Takový postoj není v občanských organizacích výjimečný. Spíše se zdá, že se objevuje takřka periodicky a mnohdy ústí v odštěpování radikálnějších frakcí či tvorbu nových, více grassrootsových organizací. Tento proces může být pro neziskový sektor v jistém smyslu ozdravný, protože připomíná původní cíle, přináší originální podněty a prozkoumává spektrum možných postojů ve společnosti do větší šíře. Podle jednoho z respondentů by dokonce mělo být rolí nevládních organizací být dobrovolně v trochu extrémní pozici a vytvářet tak prostor pro někoho jiného, kdo se tak bude moci profilovat dostatečně radikálně, ale přitom nebude představovat extrém. Je podle něj špatně, když nevládní organizace nahrazuje činnost státní správy nebo samosprávy, což podle něj do značné míry odpovídá současné situaci v Auto*matu (bývalý pracovník Auto*matu, resp. č. 1).

Nebylo by ale přesné se domnívat, že současní zaměstnanci riziko kooptace nevnímají. Spíše se snaží koordinovat svoji práci a proplouvat mezi pomyslnou Charybdou a Skyllou. Pokud Charybda představuje natolik radikální pozici, že výsledkem je odmítnutí iniciativy veřejností, médií i politiky a její marginalizace, pak Skylla představuje kooptaci, kdy iniciativa ztratí v důsledku přílišné ochoty ke kompromisům svoji potenci. Tyto úvahy a snaha o navigaci mezi těmito nebezpečími jsou ale v organizaci přítomny, např. jeden advokační pracovník při diskusi o roli Auto*matu v konkrétních projektech poznamenal:

*„My jsme vlastně hodně ustoupili z pozic, jak jsme hledali nějaký kompromis. A když to skončí tak, že ani ten poslední kompromis není přijat pozitivně, tak si člověk říká – co už byste vlastně chtěli? (...) myslím si, že u těch lidí, kteří se dopravou v Praze zabývají, tak jsme si vybudovali takový kredit nějakého racionálního vyjednavče. (...) Ale může to být současně i taktika – tím, že mě zapojí, mi obrousí ty hrany, což chápu“ (pracovník Auto*matu, resp. č. 5).*

Uvědomění si rizika kooptace samo o sobě problém neodstraňuje. Umožňuje mu možná více věnovat pozornost, ale organizace nikdy nepřestává hledat cestu mezi tím, co je ještě přijatelný kompromis, který může přispět k dosažení hodnotných cílů, a co už je jen drobečková politika. Advokační pracovníci Auto*matu také řeší, jak mít s politiky dobré vztahy a zároveň mít v ruce i nástroj, kterým by mohli demonstrovat sílu. V tuto chvíli plní tuto úlohu pro Auto*mat částečně cyklojízdy, které demonstrují podporu mezi lidmi. Dotazovaný advokační pracovník nicméně připustil, že někdy lituje, že Auto*mat nepoužívá i další tvrdší nástroje, například žaloby, které by v některých chvílích mohli posílit dopady činnosti organizace.

6 Metodologický exkurz: Process tracing aneb Kauzalita v případových studiích

Dovolil bych si tvrdit, že většina kvalitativních případových studií v sociologii vychází z interpretativního poznávacího rámce. To znamená, že jejich cílem je porozumět zkušenostem a perspektivám zkoumaných aktérů. V rámci práce na kapitole 4 o Rekonstrukci státu jsem ale potřeboval metodu nikoliv interpretativní, nýbrž takovou, která by umožnila co možná nejobjektivnějším způsobem zachytit a popsat kauzální proces včetně mechanismů změny. Cílem kapitoly totiž nebylo v první řadě porozumět aktérům v iniciativě Rekonstrukce státu, ale způsobu, jakým mohou občanské iniciativy vstupovat do politického procesu a mít reálný dopad na jeho výsledky. Pro tyto účely jsem nakonec jako vhodnou identifikoval metodu označovanou jako *process tracing* (Collier, 2011; Beach & Pedersen, 2013; Bennett & Checkel, 2014a; Beach & Pedersen, 2016). Zatímco metoda se těší poměrně velkému zájmu v zahraničí, především v politologii a ve výzkumu mezinárodních vztahů, do sociologie zatím příliš nepronikla. Navíc v době psaní této kapitoly neexistoval žádný český ani slovenský text, který by se metodě věnoval dostatečně podrobně, aby umožnil jasnou představu o tom, o jaké koncepty se metoda opírá, jak se používá, s jakými daty pracuje a jaké metodologické debaty v souvislosti s metodou aktuálně ve světě probíhají. Rozhodl jsem proto pokusit se vyplnit toto bílé místo a představit metodu *process tracing* (dále jen PT) české odborné veřejnosti. Protože jde o pojednání celé problematiky poměrně zešíroka, rozhodl jsem zařadit v své dizertační práci tuto kapitolu až před závěr a vyjmout ji tak trochu ze zbytku textu také tím, že jsem ji označil za metodologický exkurz. Tato kapitola představuje mírně upravenou formu textu, který byl vydán také jako samostatný článek s recenzovaném časopise Sociológia (Mazák, 2017).

6.1 Představení metody process tracing

Odborná diskuse o PT v sobě soustředí soubor užitečných a logicky provázaných instrukcí pro provádění případových studií. Nepředstavuje však jen bohatý informační zdroj pro kvalitativně orientované výzkumníky, nýbrž významně obohacuje a strukturuje přemýšlení o výzkumu a empirické evidenci obecně. PT také proniká do povědomí analytiků, kteří se věnují vyhodnocování dopadu legislativních a administrativních nástrojů státní správy či obecně veřejných politik. Tím se PT stává metodou se zajímavým aplikačním potenciálem také mimo akademickou praxi. Protože v kontextu metody PT je kauzalita chápána odlišně než v dominantních, kvantitativních přístupech, jejichž těžištěm je analýza kovariance a experimentální logika, věnuji se dále krátce otázce kauzality ve vědě obecně a poté konkrétněji otázce kauzality v kontextu PT.

6.1.1 Kauzalita ve vědě

Moderní teorie kauzality se často vrací až k Humeově definici, podle které „[m]ůžeme definovat příčinu jako událost následovanou jinou událostí, kde všechny události podobné té první jsou následovány událostí podobnou té druhé. Nebo, jinými slovy, kde pokud by první událost nenastala, nenastala by ani ta druhá“ (Hume, 2004/1748, sekce 7).

Humova definice v sobě obsahuje minimálně dva problémy. Zaprvé, Hume mluví o „všech událostech“, tedy o tom, že abychom mohli událost A považovat za příčinu události B, musí událost B vždy následovat po události A. Na první pohled je zřejmé, že takto deterministické pojetí není vždy praktické. Jak uvádí Hesslow (1976), např. příušnice mohou způsobit neplodnost, ale pravděpodobnost toho je velmi nízká. Hesslow nabízí dvě řešení tohoto problému. V tom prvním můžeme zůstat deterministy, ale potom je třeba připustit, že událost A se může skládat z množiny prvků (A_1, A_2, \dots, A_n), které jsou všechny potřeba k tomu, aby došlo k události B. Například tedy nestačí příušnice, ale je potřeba souběh určitých okolností.⁵¹ Druhé řešení tohoto problému spočívá v opuštění determinismu a přihlášení se k probabilistickému přístupu. Podle toho stačí, aby událost A zvyšovala pravděpodobnost události B.

Druhý problém Humeovy definice spočívá v tom, že Hume prezentuje dvě formulace definice kauzality, jako kdyby byly vzájemně zaměnitelné, přestože pozdější autoři ukázali, že jde o dva odlišné přístupy ke kauzalitě. První část Humeovy definice hovoří o pravidelnosti (ať již ji chápeme deterministicky, nebo probabilisticky; viz také Psillos (2009), zatímco ta druhá, ta po obratu „jinými slovy“, označuje to, co bylo později pojmenováno jako kontra-faktuální teorie kauzality.

Za první opravdu vlivnou formulaci kontra-faktuální teorie kauzality lze podle Stanfordské encyklopedie filosofie (Menzies, 2014) považovat Lewisovu formulaci ze 70. let (Lewis, 1973). Jeho přístup podle Menziese dobře vyjadřuje věta, že „O příčině přemýšlíme jako o něčem, co způsobuje rozdíl („*makes a difference*“), a tímto rozdílem musí být rozdíl ve srovnání s tím, co by se stalo bez této příčiny (Lewis, 1973, s. 557).“ Základem kontra-faktuální teorie kauzality je tedy předpoklad, že pokud by se nestalo A, nestalo by se ani B, tedy druhá část Humovy definice.⁵² Hlavní rozdíl mezi oběma přístupy je pro nás v tuto chvíli ten, že přístup založený na pravidelnosti předpokládá pozorování většího množství událostí dané kategorie, přičemž závěr o kauzalitě má generalizující charakter. Naopak kontra-faktuální analýza připouští také zkoumání kauzality v jednotlivých případech.

Matoucí může být, že aplikaci ve společenskovední praxi nelze jednoduše spárovat s výše popsanými koncepty filosofie vědy. Například experiment (ve smyslu „*randomized controlled trial*“), který bývá

⁵¹ Protože nemám v dané oblasti žádnou expertízu, mohu se spíše jen domnívat, že jde např. o konkrétní mutaci viru, genetickou výbavu, věk, pohlaví či zdravotní stav pacienta apod.

⁵² Pro podrobnější přehled diskuse o kontra-faktuální teorii kauzality viz Paul (2009) nebo Menzies (2014).

považován za zlatý standard pro vyvozování kauzality, je dobře slučitelný s „pravidelnostním“ přístupem, protože zkoumáme, zda vystavení experimentální proměnné zvyšuje pravděpodobnost nějaké návazné události. Zároveň si ale neodporuje ani s kontra-faktuálním přístupem, protože zapojením kontrolní skupiny se snaží napodobit situaci, ve které zkoumáme alternativní svět, v němž k příčinné události vůbec nedošlo. Vždyť podstatou experimentu je získat to, co Beach a Pedersen (2016, kap. 6) označují jako tzv. „*difference-making evidence*“, což jasně rezonuje s Lewisovou formulací. Neexperimentální přístupy založené na kontrole potenciálních intervenujících proměnných, ať už na základě kontroly kovariance, nebo pomocí tzv. „*matchingu*“ (Ho, Imai, King, & Stuart, 2007), jsou v tomto smyslu pouze druhým nejlepším možným řešením, pokud experiment není k dispozici, ale jsou vedeny podobnou logickou úvahou jako experiment.

Celkově je pojetí kauzality, se kterým se setkáváme v experimentálním designu a které je založené na zkoumání kovariancí mezi proměnnými u většího množství pozorovaných objektů, označované jako frekvenční (Beach & Pedersen, 2016) či neopozitivistické (Jackson, 2010) a ve společenských vědách se stalo dominantním. Dokonce natolik, že někteří autoři postulovali v nějaké podobě tvrzení, že bez variance nelze kauzality vůbec zkoumat (Gerring, 2005, p. 187; King, Keohane, & Verba, 1994, p. 192). To by víceméně znamenalo, že studie jednoho případu by si nikdy nemohla nárokovat prostor pro silné závěry o kauzalitě, protože jeden případ nenabízí varianci.

Kromě experimentálního přístupu a odvozeného přístupu statistického modelování lze ale ve vědní praxi rozlišit ještě minimálně dva přístupy ke zkoumání kauzality. První je založený na simulaci, v dnešní době často na počítačové simulaci. Sem patří např. multiagentní modelování („*agent-based modelling*“, např. Elsenbroich (2012)). Druhý je přístup, na kterém je založený PT a který bude rozpracován v následující sekci. Oba tyto přístupy mohou být vhodnější než frekvenční přístup v identifikaci kauzálních mechanismů, které spojení mezi příčinou a následkem způsobují.

6.1.2 Kauzalita optikou metody process tracing

PT neusiluje pouze o *kauzální inferenci*, tedy vyvození toho, *zda* určitá událost vede k určitému následku, ale usiluje o kauzální vysvětlení, tj. odpověď na otázku, *jakým způsobem* příčina vyvolává svůj následek. Odpovědí na toto „*jakým způsobem*“ je detailní popis tzv. kauzálního mechanismu a přesvědčivé empirické doložení, že daný mechanismus je opravdu přítomen. Cílem tedy není zjistit, že např. určité strategie, sociální politiky, výukové metody atd. fungují, resp. v konkrétním případě fungovaly, ale doložit, jakým způsobem či proč fungovaly.

Tím, že PT se zaměřuje na mapování kauzálního procesu v rámci jednoho případu, nepotřebuje nutně varianci. V souvislosti s PT je často používána metafora detektivního vyšetřování: Detektiv nezkoumá primárně korelace proměnných v mnoha případech, přestože zkušenost z jiných případů může být

užitečná, ale zaměřuje se na přesné zmapování kriminálního případu včetně identifikace podezřelých, zkoumání jejich motivů a hledání a vyhodnocování důkazů v kontextu daného případu. Stejně tak výzkumník používající PT identifikuje možná teoretická vysvětlení (tzv. kauzální mechanismy) a zkoumá jejich přijatelnost tak, že hledá a vyhodnocuje empirickou evidenci.

Kauzální mechanismus představuje pro výzkumníka teorii, resp. určitou formu hypotézy, kterou dále dokládá či testuje za použití empirické evidence. Princip testování v rámci PT je založen na odlišném principu, než jaký je využíván ve statistickém testování, a vychází z úvah o tom, zda je určitá empirická evidence nutným, resp. dostačujícím projevem navrženého kauzálního mechanismu (Goertz & Mahoney, 2012, kap. 1 a 2). V praxi je hodnocení empirického materiálu složitější a nikdy ne zcela definitivní ve vztahu k navrženému mechanismu. Ten rovnou nezamítáme ani nepřijímáme, ale tváří v tvář empirické evidenci aktualizujeme pravděpodobnost toho, že navržený mechanismus skutečně působí zkoumanou změnu. K tomu PT využívá způsob myšlení rozvinutý v rámci tzv. bayesovského uvažování.

Cílem PT je tedy vysvětlení kauzality na základě identifikace a empirického doložení kauzálního mechanismu. Použití PT může být ale v různých situacích odlišné, což je patrné i z toho, že literatura rozlišuje, zda se jedná o PT směřující k budování teorie, nebo zda je PT použit na testování teorie již existující (Beach & Pedersen, 2016, kap. 9; Bennett & Checkel, 2014b). Samotná tato skutečnost, tedy přihlédneme-li k tomu, že PT bývá zpravidla řazen mezi kvalitativní přístupy, nabourává představu, že kvalitativní výzkum slouží pouze k budování teorie, zatímco pro testování teorie je potřeba sáhnout po kvantitativních technikách.

Tento článek se kromě tohoto úvodu skládá ze dvou hlavních částí. V první se věnuji základním konceptům metody PT, které představují jakousi kostru metody. Těmi jsou pojem kauzální mechanismus; problematika testování evidence; vztah k bayesovskému uvažování; diagnostika spolehlivosti či přesnosti evidence; a rozlišení mezi budováním teorie a testováním teorie pomocí PT. Ve druhé části se věnuji vybraným výzvám, kterým čelí aplikovaný PT. V tomto kontextu se věnuji jednak formulujícím se standardům dobré praxe a jednak vybraným diskusím o aplikaci metody.

6.2 Process tracing – základní koncepty metody

Tato podkapitola přibližuje metodu process tracing skrze hlavní koncepty či pilíře metody, za které považují kauzální mechanismus, typologii vědecké evidence a bayesovské uvažování. Jsou zde použity příklady, které dokreslují možnosti využití metody v praxi.

6.2.1 Kauzální mechanismus

Kauzální mechanismus představuje ve své podstatě podrobné vysvětlení toho, *jak* určitá příčina vede k určitému následku. Je zvykem ho postulovat podobně jako vědeckou hypotézu, pro kterou je následně potřeba získat argumenty v podobě empirické evidence. Specifikace a empirické doložení kauzálního mechanismu vede k hlubšímu pochopení kauzálního působení a představuje ochranu před pastí nepravé korelace (Mahoney, 2000, s. 412).

Debata o tom, jak nejlépe kauzální mechanismy koncepčně uchopit, není ovšem uzavřena (Glennan, 2002; Mayntz, 2004) a chápání kauzálních mechanismů tedy není jednotné (Gerring, 2010). Např. v Glennanově (2002, s. 344) pojetí je mechanismus komplexní, ale robustní systém skládající se zpravidla z mnoha interagujících částí. Pokud jsou všechny části přítomny, vede mechanismus k jednoznačnému, nevariabilnímu výsledku. Jiný přístup k mechanismu nabízejí George & Bennett (2005, s. 141), kteří mechanismus v podstatě ztotožňují s identifikací mezikroků mezi příčinou a následkem: namísto statické korelace (pokud X, tak Y) podle nich kauzální mechanismus představuje proces (X vede k Y skrze mezikroky A, B a C). Podobně také Mayntz (2004, s. 241) uvádí, že „specifikace kauzálních řetězců je to, co odlišuje propozice o mechanismech od propozic korelačních.“

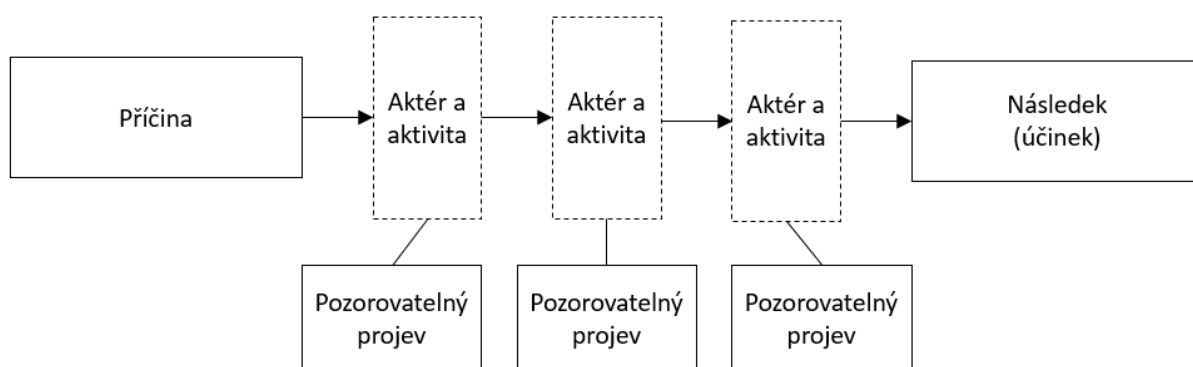
Samotná debata o kauzálních mechanismech je poměrně komplexní (např. Glennan, 2002; Mahoney, 2003; Mayntz, 2004; Norkus, 2005; Gerring, 2010; Waldner, 2010; Hedström & Ylikoski, 2010; Hedström & Bearman, 2011). Pro účely tohoto článku se pro ilustraci zaměřím raději na konkrétní příklady kauzálních mechanismů ve společenských vědách. Například Brast (2015) se zaměřuje na mezinárodní intervence usilující o budování státu v případě rozpadlých či nefunkčních států, ve kterých chybí dominantní autorita s monopolem na výkon násilí, např. jako následek dlouhé občanské války. Kauzální mechanismus, který popisuje, nazývá regionální kooperací: „monopolizace (...) násilí v rámci intervencí za účelem obnovení státu úspěje, pokud klíčoví aktéři v regionu intervenci podpoří“ (s. 87). Celý kauzální mechanismus pak podle Brasta funguje tak, že podpora intervence regionálními aktéry umožní uzavření hranic, což vede k odříznutí ozbrojených skupin odboje, takže není možný ani ústup přes hranice, ani vstup na mezinárodní trhy. To má za následek odzbrojení, ať už v podobě přímé porážky, nebo postupného vyčerpání ozbrojených skupin, které jsou tak přinuceny zasednout za jednací stůl. Nově nastolený režim dále s externí pomocí vybuduje ekonomicky udržitelné a politicky kontrolovatelné ozbrojené složky dostatečné pro zajištění monopolu násilí na území státu. Brast dále za využití empirické evidence demonstruje, že tento kauzální mechanismus byl přítomen a fungoval v případě intervence a budování státu v Sierra Leone.

Jiný často citovaný kauzální mechanismus předkládá Tannenwald (1999) v článku, který se snaží zodpovědět otázku, proč od roku 1945 nebyly použity jaderné zbraně, přestože byla jasně

demonstrována jejich efektivita. Hlavním argumentem Tannenwald je, že nevyužití jaderných zbraní od roku 1945 nelze uspokojivě vysvětlit pouze na základě obav z odplaty, protože jaderné zbraně nebyly použity ani v mnohých konfliktech, kdy odplata nebyla možná. Autorka proto navrhuje kauzální mechanismus založený na vzniku normativního tabu, který poté dokládá pomocí historické evidence.

Brast (2015) využívá PT zcela explicitně. Oproti tomu Tannenwald (1999) sice také zakládá svoji studii na identifikaci kauzálního mechanismu (normativní tabu), který se snaží empiricky doložit, ale podle Beache a Pedersena (2016, kap. 3) není dostatečně explicitní v „rozbalení“ a empirickém doložení všech částí navrhovaného kauzálního mechanismu. Právě dostatečná důslednost v „rozbalení“ kauzálního mechanismu a doložení každé jeho jednotlivé části empirickou evidencí je podle autorů důležitým rysem dobrého PT. Proto navrhují formalizaci kauzálního mechanismu, kdy autor explicitně pojmenuje příčinu, následek i všechny jednotlivé části kauzálního mechanismu či procesu. Každá část kauzálního mechanismu by přitom měla pojmenovat konkrétního aktéra a konkrétní činnost a měla by být doložena empirickou evidencí, jak to schematicky ukazuje Obrázek 12.⁵³

Figure 12 (Obrázek 12) Causal mechanism in process tracing – a basic scheme

Zdroj: adaptováno z obr. 8.1 v Beach, Pedersen (2016)

Výše uvedené příklady (Tannenwald, 1999; Brast, 2015) dobře ilustrují, že PT se nejvíce rozvíjí na poli politologie a mezinárodních vztahů, kde se často pracuje s případovými studiemi a kauzální vysvětlení je důležitým cílem výzkumu. Další oblastí, která klade důraz na přístup ke kauzalitě založený na kauzálních mechanismech a potažmo PT, je výzkum politik⁵⁴ (Kay & Baker, 2015). Například Fairfield (2013) ve své studii identifikuje dva mechanismy, které mohou působit v politikách zaměřených na zefektivnění výběru daní od ekonomických elit v rozvíjejících se demokraciích. V ostatních společenských vědách k explicitnímu použití PT zatím příliš často nedochází. Důvodem může být to, že

⁵³ Viz také Machamer (2004) pro filosofické pojetí mechanismů jako komplexů skládajících se z entit a aktivit.

⁵⁴ Ve smyslu anglického slova policy.

zatím nedošlo k dostatečné diseminaci metody, ale také to, že výzkumníci nejsou přesvědčeni o inovativnosti a tím pádem přidáné hodnotě metody.

Jak např. připomíná Gerring (2010), specifikace toho, jak ke kauzálnímu působení mezi příčinou a následkem dochází, není ve společenských vědách nová. Například kauzální mechanismy jako transakční náklady, princip černého pasažera, princip nápodoby či zrcadlového já v socializaci nebo tzv. *path dependence* byly ve společenských vědách vyvinuty dlouho předtím, než se objevila současná vlna literatury, která se kauzálním mechanismům věnuje explicitně. Gerring (2010, s. 1504) tedy celou debatu o kauzálních mechanismech trochu relativizuje: „Zdá se nepravděpodobné, že někdy někdo v nějaké disciplíně publikoval článek nebo knihu, která pouze prohlásí výsledky korelační analýzy za kauzální působení, aniž by diskutovala možné kauzální mechanismy.“ Toto ale ve skutečnosti není argument proti PT. Je samozřejmě možné, že autor korelační analýzy spekuluje o možných kauzálních mechanismech, nicméně v tomto smyslu je PT pro kvantitativní korelační přístup komplementární, protože umožňuje takové spekulace testovat proti empirické evidenci v konkrétním případě nebo v omezeném množství konkrétních případů. Kvalitativní zkoumání konkrétních případů v návaznosti na zjištěné pravidelnosti pomocí korelačních analýz představuje důležitý inovativní rys metody PT.

6.2.2 Evidence a její testování

PT je metoda, která věnuje mnoho pozornosti standardům práce s empirickou evidencí (Bennett & Checkel, 2014b; Beach & Pedersen, 2016, kap. 6). Evidence slouží k testování kauzálního mechanismu, který v tomto smyslu představuje teorii o tom, jak určitá příčina vedla k určitému následku. Úkolem výzkumníka je tedy ověřit, zda uvažovaný kauzální mechanismus vysvětluje zkoumaný případ. Pro tento účel je nejprve možné deduktivně identifikovat pozorovatelné stopy, o kterých lze předpokládat, že by je uvažovaný mechanismus zanechal v empirické realitě, pokud opravdu způsobil zkoumaný efekt. Beach & Pedersen (2016, kap. 5) doporučují začít identifikaci takových empirických otisků kreativním brainstormingem, ale inspiraci lze hledat také v literatuře. Opět lze evokovat metaforu uvažování detektiva: Pokud je podezřelý pachatelem, jaké možné důkazy za sebou mohl zanechat?

Dalším krokem je výběr nejvhodnějších stop, jejichž existenci na základě testovaného kauzálního mechanismu předpokládáme, a jejich operacionalizace, která umožňuje empiricky určit, zda daná stopa je, nebo není pozorovaná. Důležitým krokem je rozhodnutí, zda je přítomnost každé jednotlivé stopy nezbytným projevem daného kauzálního mechanismu (nebo jeho části) a také zda je její přítomnost dostačujícím potvrzením existence navrženého kauzálního mechanismu.

V literatuře o PT se prosazují také pojmy teoretická unikátnost (*theoretical uniqueness*) a teoretická jistota (*theoretical certainty*), které v tomto kontextu zavedl Van Evera (1997). Teoretická unikátnost

je v podstatě ekvivalentní s tzv. dostačující podmínkou. Pokud je určitá evidence teoreticky unikátní, znamená to, že nemohla vzniknout žádným jiným způsobem než uvažovaným kauzálním mechanismem. Nalezení této evidence je tedy dostačující podmínkou pro prokázání kauzálního mechanismu nebo jeho části. Teoretická jistota je ekvivalentní s tzv. nutnou podmínkou. Pokud je určitá evidence teoreticky jistá, znamená to, že její absence vyvrací uvažovaný kauzální mechanismus. Z těchto úvah vychází typologie čtyř empirických testů, které jsou v rámci PT používány jako vodítko pro práci s empirickou evidencí, viz Obrázek 13.

Figure 13 (Obrázek 13) Causal tests typology used in process tracing

Je přítomnost dané empirické stopy...		... dostačující pro potvrzení kauzálního mechanismu?	
		NE	ANO
... nezbytná pro potvrzení kauzálního mechanismu ?	NE	<p>(I) Stéblo ve větru</p> <p>Přítomnost stopy zpravidla mírně upevňuje význam hypotézy, ale nepotvrzuje ji.</p> <p>Absence stopy zpravidla mírně oslabuje hypotézu, ale nevyvrací ji.</p>	<p>(III) Kouřící hlaveň</p> <p>Přítomnost stopy potvrzuje hypotézu.</p> <p>Absence stopy zpravidla mírně oslabuje hypotézu, ale nevyvrací ji.</p>
	ANO	<p>(II) Proskok kruhem</p> <p>Přítomnost stopy zpravidla mírně upevňuje význam hypotézy, ale nepotvrzuje ji.</p> <p>Absence stopy vyvrací hypotézu.</p>	<p>(IV) Oboustranně rozhodný test</p> <p>Přítomnost stopy potvrzuje hypotézu.</p> <p>Absence stopy vyvrací hypotézu.</p>

Zdroj: Tabulka je s úpravami převzata z Collier (2011), který se odvolává na práci Van Evera (1997, s. 31–32) a Bennetta (2010, s. 210). Původní anglické názvy testů jsou (I) straw-in-the-wind, (II) hoop-test, (III) smoking gun, (IV) doubly decisive test.

Pokud předpokládaná empirická stopa není ani nezbytným projevem uvažovaného mechanismu, ani dostatečným důkazem jeho přítomnosti, hodnotíme ji optikou testu „stéblo ve větru“. To znamená, že pokud empirickou stopu nalezneme, relevance hypotézy (resp. kauzálního mechanismu) se zpravidla mírně zvyšuje (ale ne nutně, viz Bennett, 2014, s. 291) v tom smyslu, že existuje evidence, která je

v souladu s uvažovaným kauzálním mechanismem. Na druhou stranu není vyloučeno, že evidenci mohl způsobit i jiný kauzální mechanismus (tj. jiné vysvětlení). Pokud naopak evidence neexistuje, hypotéza je sice zpravidla mírně oslabena, ale není to důvod k jejímu úplnému odmítnutí. Test tohoto typu tedy naše poznání příliš neposune.

Na druhé straně stojí oboustranně rozhodný test. Aplikujeme ho v případě, že předpokládaná empirická stopa je nezbytným a zároveň dostačujícím kritériem pro potvrzení či zamítnutí hypotézy. Pokud evidence existuje, hypotéza je potvrzena. Pokud nikoliv, hypotézu zamítáme. Pouze jednostranně rozhodným testem je „kouřící hlaveň“. Test funguje podobně jako nalezení vražedné zbraně v ruce podezřelého. Pokud se tak stane, hypotézu o jeho vině lze v podstatě potvrdit. Pokud ale podezřelý při zatýkání vražednou zbraň v ruce nesvíral, rozhodně to nemusí znamenat, že je nevinný. Posledním testem je „proskok kruhem“, který je zrcadlový k testu „kouřící hlaveň“ a slouží k eliminaci hypotéz, které nedokážou proskočit alegorickým kruhem: Pokud uvažovaná evidence existuje (proskočí kruhem), příliš mnoho to znamenat nemusí, relevance hypotézy zpravidla pouze mírně roste. Pokud evidence neexistuje, hypotéza neproskočí kruhem a lze ji považovat za vyvrácenou. Shrnuto, zatímco teoretická unikátnost (resp. logika dostačující podmínky) slouží k dokazování hypotézy, teoretická jistota (resp. logika nutné podmínky) slouží k její falzifikaci. V tomto kontextu je důležité upozornit, že skutečnost, že evidenci nepozorujeme, nemusí nutně znamenat, že evidence neexistuje.⁵⁵

Nabízí se otázka, proč design výzkumu vždy nenavrhnout tak, abychom hledali empirickou stopu, která má velkou teoretickou unikátnost i velkou teoretickou jistotu (nutná a dostačující podmínka), tj. empirickou stopu, jejíž prošetření bude oboustranně rozhodné. V takovém případě bychom totiž vždy mohli naši hypotézu buď zamítnout, nebo potvrdit, a jednoznačně se tak posunout v našem poznání. Odpověď je, že jednotlivé čtyři typy testů jsou ideální typy, ale v empirickém světě sociálních věd nejsou jen dvě úrovně teoretické unikátnosti a teoretické jistoty, resp. nejsou jen podmínky dostačující a nutné. Lépe by dokonce bylo říct, že v kontextu společenských věd není žádná evidence teoreticky zcela unikátní ani zcela jistá, protože určitá míra pochybností zůstává vždy přítomna. Lepší je dívat se na oba koncepty jako na kontinua. To znamená, že nejsou jen čtyři testy, ale pro každou navrženou empirickou stopu je třeba rozhodnout, do jaké míry je teoreticky unikátní a teoreticky jistá, čímž je určena síla testu. Posouzení síly testu je tedy úkolem výzkumníka a je do značné míry subjektivní. Pokud je ale provedeno explicitně, je pro další výzkumníky jednoduché sílu testu případně přehodnotit

⁵⁵ V literatuře je tato poznámka formulována okřídlenou větou, že „absence of evidence is not evidence of absence.“ V některých případech můžeme s poměrně velkou jistotou usuzovat na to, že pokud určitou evidenci nepozorujeme, evidence neexistuje. V jiných případech je ale pouze možné, že naše výzkumné nástroje jsou nepřesné nebo že před námi někdo evidenci úmyslně schovává.

a vyvozené závěry tak zpochybnit. Cenná je především formalizace, která diskusi o relevanci jednotlivé evidence ukotvuje.

Logika testování v rámci PT by měla vést k tomu, že výzkumník je nucen přemýšlet o významu různých empirických stop a explicitně tento význam obhájit. Nelze tedy jen sčítat evidenci „pro“ na jedné straně a evidenci „proti“ na straně druhé a nelze ani tvrdit, že nějaká evidence má určitou váhu, aniž by tato váha nebyla dostatečně podložena argumenty. Pokud výzkumník přijme určitou hypotézu na základě tvrzení, že nalezená evidence představuje „kouřící hlavěň“, a zároveň toto tvrzení explicitně zdůvodní, může tento závěr jiný výzkumník nepřijmout s vysvětlením, proč je zdůvodnění neplatné a proč daná evidence není teoreticky unikátní, ale mohla vzniknout i působením zcela odlišného kauzálního mechanismu. V tomto smyslu by vědecká práce měla kritiku nejen předpokládat, ale být formulována tak, aby byla kritice co nejpřístupnější.

6.2.3 Typy empirické evidence

Beach a Pedersen (2016, kap. 6) rozlišují evidenci podle toho, jestli je použita za účelem dokázání rozdílu v závislé proměnné při různých hodnotách nezávislé proměnné („*difference-making evidence*“), nebo jestli představuje pozorovatelnou stopu uvažovaného kauzálního mechanismu („*mechanistic evidence*“). Toto rozlišení se shoduje s odlišením frekvenčního přístupu ke kauzalitě a mechanistického přístupu ke kauzalitě, jak byly popsány v úvodu. Metoda PT je tedy založena na druhém jmenovaném způsobu práce s evidencí.

Důležité je si uvědomit, že mechanistický přístup k evidenci nevylučuje užití kvantitativních dat v rámci PT. Nicméně zatímco ve frekvenčním přístupu ke kauzalitě je více či méně sofistikovaná statistická analýza vztahů často pilířem celého kauzálního argumentu, v PT je na výsledek kovarianční analýzy pohlíženo spíše jen jako na test plauzibility určité teorie.

Užitečnou typologii evidence využívané v PT uvádějí Beach a Pedersen (2016, kap. 6), když rozlišují evidenci strukturní (*pattern evidence*), sekvenční (*sequence evidence*), evidenci v podobě záznamu (*account evidence*) a evidenci stopovou (*trace evidence*). *Strukturní evidence* představuje statistické vztahy, které jsou předpovězené naší teorií, tedy v podstatě výše zmíněný kvantitativní prvek v PT. Pokud bychom např. sledovali diskusi na online profilu vybrané politické strany a zjistili významnou převahu mužských diskutujících oproti ženám, mohli bychom navrhnout hypotézu, že sledovaný nepoměr je způsoben tím, že daná politická strana má mnohem více mužských voličů. Test „proskokem kruhem“ pro takovou situaci by mohla být strukturní (statistická) evidence o tom, že danou stranu v průzkumech podporuje významně více mužů. Pokud bychom evidenci nenašli, tzn., že strana by např. měla podobné množství voličů a voliček, nebo dokonce více voliček, mohli bychom hypotézu zamítnout a bylo by potřeba hledat jiné vysvětlení.

Sekvenční evidence je založena na požadavku, že evidence o chronologické posloupnosti zkoumané události musí odpovídat teorii. Představme si hypotetickou situaci, kdy jedna teorie postuluje, že příliv zahraničního financování pro neziskové organizace vedl k jejich profesionalizaci, zatímco konkurenční teorie postuluje, že profesionalizace neziskových organizací vedla k přilákání zahraničních donorů. V rámci testu používajícího sekvenční evidenci bychom nejprve operacionalizovali profesionalizaci neziskových organizací a poté bychom empiricky zjišťovali, jestli k ní došlo před nebo až po zvýšení přílivu zahraničního financování. Sekvenční evidence by v tomto případě představovala pravděpodobně opět jen „proskok kruhem“, což znamená, že by potenciálně mohla vést k odmítnutí té teorie, jejíž chronologické vylíčení by neodpovídalo zjištěné evidenci, ale zpravidla nelze přesvědčivě postavit kauzální tvrzení jen na základě časové posloupnosti.

Evidenci v podobě záznamu je myšlen empirický materiál, který představuje záznam o události. Může to být rozhovor, zápis z jednání, novinový článek o události apod. Posledním typem evidence je *evidence stopová*, jejíž samotná existence představuje potřebný důkaz.

Pokračujme ve výše uvedeném příkladu o vztahu mezi zahraničním financováním a profesionalizací neziskových organizací. Představme si, že pomocí sekvenčního testu zjistíme, že nejprve se objevili zahraniční donoři a teprve poté se začaly objevovat známky profesionalizace. Víme tedy, která teorie neplatí, ale potřebujeme specifičtější vysvětlení vlivu financování na profesionalizaci. Lze např. formulovat hypotézu, že kauzálním mechanismem bylo postupné podmiňování udělení grantových prostředků profesionalizací žádajících organizací. (Šlo by formulovat i jinou hypotézu, např. že samotné finanční prostředky vytvořily pro organizace prostor pro profesionalizaci a organizace tento prostor využily z vlastní vůle, protože se profesionalizovat chtěly.) Následně lze navrhnout sérii empirických testů využívajících jako záznam zkoumaného vývoje např. rozhovory s představiteli neziskových organizací doplněné o tzv. stopovou evidenci v podobě grantových výzev donorů.

Předpokládejme, že bychom na základě tohoto empirického materiálu vysledovali, že v grantových výzvách se často objevují podmínky udělení grantu, které přímo souvisejí s profesionalizací (např. podmínka vedení transparentního účetnictví, sepisování podrobných výročních zpráv, spolupráce se zahraničními organizacemi apod.), případně by grantové výzvy upřednostňovaly činnosti, které z podstaty věci vyžadují profesionálnější přístup, např. právní poradny nebo odborné analýzy. Dále předpokládejme, že z rozhovorů se samotnými představiteli neziskových organizací by vyplynulo, že organizace vnímaly tlak zahraničních donorů k profesionalizaci. Pokud by oba zdroje (grantové výzvy a rozhovory) ukazovaly tímto směrem, bylo by možné tvrdit, že tato evidence představuje velmi silnou evidenci („kouřící hlaveň“) a uzavřít, že profesionalizace následovala příchod zahraničních donorů a byla způsobena kauzálním mechanismem v podobě podmiňování udělení grantových prostředků

profesionalizací.⁵⁶ Prakticky každý závěr ve vědě je ale nutné chápat jako prozatímní. Posouzení významu evidence je totiž vždy do značné míry subjektivní a navíc je provedeno na omezeném empirickém materiálu a na pozadí určitých úvah o alternativních vysvětleních. Někdy nás ale „správné“ alternativní vysvětlení prostě jen nenapadne (srovnej s Gerring, 2010, s. 1508–1512). Nicméně pokud jsou naše úvahy transparentně popsány, nic nebrání tomu, aby jiný výzkumník naše závěry zpochybnil.

6.2.4 Inspirace v bayesovském uvažování

Testování evidence v PT je často navazováno na bayesovské uvažování o pravděpodobnosti, které je založeno na tom, že evidence nemá být nikdy posuzována sama o sobě, ale vždy vzhledem k předchozí míře pravděpodobnosti, že teorie je správná.

Tato centrální myšlenka bayesovského uvažování bývá ilustrována následujícím příkladem.⁵⁷ Předpokládejme, že ve sledované populaci žen ve věku 40 let, které se účastní preventivního mamografického vyšetření, má 1 % rakovinu prsu. Z nich pro 80 % bude mamografické vyšetření pozitivní, tzn., že rakovinu objeví. Dále 9,6 % žen bez rakoviny rovněž dostane pozitivní výsledek. Jaká je pravděpodobnost, že žena na preventivním rutinním vyšetření, která dostane pozitivní výsledek, má opravdu rakovinu? Správná odpověď je, že tato pravděpodobnost je pouhých 7,8 %, přičemž logika výpočtu je taková, že podíl žen s rakovinou a pozitivním testem ($0,01 \cdot 0,8$) vydělíme podílem všech žen s pozitivním testem ($0,01 \cdot 0,8 + 0,99 \cdot 0,096$). Drtivá většina pozitivních výsledků tedy v uvažovaném scénáři představuje falešný poplach, protože apriorní pravděpodobnost výskytu rakoviny v uvažované populaci je nízká (pouze 1 %).

Co to znamená pro práci s evidencí ve společenskovědním výzkumu? I pokud objevíme evidenci, která poukazuje na určitou teorii, je potřeba zvážit, jak pravděpodobná byla daná teorie před objevením evidence. Pokud byla málo pravděpodobná, je snadno možné, že soulad mezi našimi daty a teorií je spíše dílem náhody. Čím více jsou vědecké objevy překvapivé v tom smyslu, že jsou kontra-intuitivní a neodpovídají našemu předchozímu poznání, tím pravděpodobnější je, že tyto objevy jsou chyby. Jinými slovy, skutečnost, že evidence ukazuje určitým směrem, pouze zvyšuje pravděpodobnost teorie, ale neříká mnoho o tom, s jakou pravděpodobností je teorie pravdivá, pokud nezohledníme, jak byla pravděpodobná před vyhodnocením evidence.

Pokud se tedy např. teorie těší silné opoře v existující evidenci, setkání s novou, byť třeba velmi silnou evidencí, která je v rozporu s teorií, neznamená v bayesovském modelu uvažování falsifikaci teorie,

⁵⁶ Inspirací pro tento příklad byla práce Ondřeje Císaře a jeho kolegů, kteří se zabývali problematikou dopadu zahraničního financování na sociální hnutí v Česku (Císař, 2010; Císař, 2013; Císař & Vráblíková, 2013; Císař & Navrátil, 2015).

⁵⁷ Často citovaný příklad převzat z Yudkowsky (undated), kde je důkladněji rozebrán včetně podrobného výpočtu. Viz také Bonilla (2009 May 1) pro vizuální rozbor příkladu.

jako je tomu v popperovské tradici, ale pouze oslabení teorie. Jedinou výjimkou by byla situace, ve které by určitá evidence byla teoreticky zcela unikátní nebo teoreticky zcela jistá. Přítomnost 100% teoreticky unikátní evidence by znamenala bezpodmínečné přijetí teorie, absence 100% teoreticky jisté evidence zase bezpodmínečné odmítnutí teorie. Věda by ale měla být vždy otevřena pochybnostem, takže úvahy o 100% jistotě by neměly patřit do jejího slovníku.

Jak ale ve společenských vědách stanovit naši předchozí jistotu v teorii? Zpravidla na základě existujícího výzkumu. Kvalitativní výzkumníci bývají poměrně skeptičtí k průřezovým kvantitativním studiím založeným na kovariančních analýzách. Beach a Pedersen (2016, kap. 6) např. doporučují považovat kovarianční evidenci o souvislosti mezi příčinou a následkem za pouze slabou oporu hypotézy o kauzálním působení, takže naše předchozí jistota je v takovém případě nízká. Design případové studie by se v takovém případě měl zaměřit na evidenci, která může hypotézu o kauzalitě podpořit, což z hlediska výběru případu zpravidla znamená zaměřit se na takový případ, kde očekáváme kauzální mechanismus s největší pravděpodobností (viz Gerring, 2007; 2010). Naopak pokud již existuje silná mechanistická evidence podporující hypotézu o určitém kauzálním mechanismu, často je užitečné zaměřit se na hledání evidence proti uvažovanému kauzálnímu mechanismu. Z hlediska volby případu to znamená naopak zaměřit se na případ, kde je přítomnost kauzálního mechanismu nejméně pravděpodobná (tamtéž). Pokud i v takovém případě evidenci o uvažovaném kauzálním mechanismu objevíme, zvyšuje to robustnost, případně obecnost teorie. Pokud ne, přispívá studie k vytyčení hranic platnosti teorie, resp. ukazuje, kde už teorie přestává platit.

V literatuře se objevují dva přístupy k bayesovskému uvažování při práci s evidencí. Jeden z nich je spíše intuitivní či neformální a jeho cílem je upozornit na výzvy, které by měl výzkumník při práci s evidencí v rámci PT promýšlet. Tento přístup je skeptický vůči kvantifikaci pravděpodobností a upřednostňuje koncepční úvahy (např. Beach & Pedersen, 2016). To je i přístup tohoto článku. Druhý přístup je více matematický a nabízí formální nástroje pro úvahy o pravděpodobnostech, případně i jejich přesné vyčíslení (Humphreys, Jacobs, 2015; Bennett, 2014).

6.2.5 Diagnostika spolehlivosti evidence

Kritická práce s evidencí by měla být postavena na dvou pilířích. Jedním z nich jsou úvahy o teoretickém významu evidence (teoretická unikátnost a teoretická jistota), tj. o tom, do jaké míry je daná evidence v souladu s teorií. Tyto úvahy zachycuje Tabulka 1 a text výše. Druhým pilířem jsou úvahy o chybách měření či spolehlivosti získané evidence. V praxi kvalitativního společenskovědního výzkumu to na prvním místě znamená, že výpovědi respondentů, dokumenty a další materiály, které jako výzkumníci používáme, jsou často poskytnuty lidmi, kteří nejsou ve vztahu k tématu, které zkoumáme, neutrální, nýbrž sledují vlastní zájem nebo jsou s tématem emocionálně spojeni nebo z jiného důvodu mohou

poskytovat zkreslené informace. Literatura o PT klade velký důraz na nutnost explicitního vypořádání se se zkresleními, která lze v datech očekávat (Beach & Pedersen, 2016, kap. 6). Lze načrtnout paralelu s policejním vyšetřováním: výpověď očitého svědka má jinou hodnotu podle toho, jestli měl svědek možnost si pachatele dobře prohlédnout, nebo ho jen letmo zahlédl, podle toho, jestli je svědek bezúhonný občan, nebo několikanásobně trestaný zločinec, případně jestli má svědek na případu nějaký osobní zájem.

Beach & Pedersen (2016, kap. 6) tyto úvahy formalizují následovně:

*Váha empirické evidence = teoretická důležitost * přesnost,*

kde teoretická důležitost představuje teoretickou unikátnost nebo jistotu (viz výše), a přesnost (či spolehlivost) je spojena s diagnostikou evidence z hlediska možných zkreslení měření či získávání dat. Například z hlediska potenciálu evidence zvýšit naši jistotu v teorii je tedy důležitý vztah mezi teoretickou unikátností evidence (úvaha o tom, zda existují věrohodná alternativní vysvětlení pro nalezenou evidenci) a přesností evidence (úvaha o tom, zda je možné, že naše evidence je zmanipulovaná nebo z jiného důvodu nepřesná).

6.2.6 Budování vs. testování teorie

V literatuře se často objevuje rozlišení mezi použitím PT za účelem budování teorie a za účelem testování teorie (Bennett & Checkel, 2014b, s. 7, 18; Punton & Welle, 2015; Beach & Pedersen, 2016, kap. 9). Oba přístupy se od sebe liší především v tom, jak na sebe navazují jednotlivé kroky provádění PT.

Testování teorie postupuje deduktivně od již existujícího teoretického vysvětlení, na které navazuje operacionalizace kauzálního mechanismu, tj. stanovení pozorovatelných projevů, které lze v případě působení kauzálního mechanismu očekávat. Na operacionalizaci navazuje sběr dat, tj. zjišťování, jestli existuje evidence o uvažovaných pozorovatelných projevech. Vyhodnocování evidence je potom předmětem logiky popsané výše. V případě designu testování teorie, alespoň v jeho čisté formě, probíhá tedy specifikace pozorovatelných implikací testovaného kauzálního mechanismu před samotným sběrem dat (Checkel, 2014, s. 75)

Budování teorie se liší tím, že na začátku neexistuje příliš jasná představa o kauzálním mechanismu. Víme, jakou událost chceme vysvětlovat a můžeme mít i hypotézu o tom, co je příčinou, ale přesnější představa kauzálního mechanismu ještě neexistuje (Punton & Welle, 2015). Prvním krokem je v tomto případě sběr dat o zkoumaném případě, postup PT je tedy v tomto případě induktivní. Na základě dat je potom hledáno nejlepší možné vysvětlení toho, jak uvažovaná příčina vedla ke sledovanému efektu, případně i toho, co vůbec mohlo být příčinou.

Pro některé přístupy je rozlišení mezi budováním teorie a testováním teorie zásadní. Např. Schimmelfennig (2014) představuje koncept efektivního PT. Cílem efektivního PT je vypořádat se s problémem velké náročnosti PT co do investovaného času a zdrojů. Výchozím bodem Schimmelfennigova efektivního PT je identifikace alternativních teorií. Pro každou teorii je poté učiněna předpověď o pozorovatelných projevech, které teorie očekává v empirické realitě. Následné zkoumání empirické evidence se zaměřuje jen na ty předpovědi, ve kterých si jednotlivé teorie odporují.⁵⁸ Je zřejmé, že tato strategie může ušetřit čas ve srovnání s PT zkoumajícím všechny části kauzálního mechanismu. Na druhou stranu je tento přístup pevně spojen s deduktivním postupem, který předpokládá východisko v existujících teoretických vysvětleních, která jsou testována. Explorativní potenciál je v případě tzv. efektivního PT značně omezen.

Představa alternativních soupeřících teorií navíc nemusí být vždy užitečná. Jak upozorňují Beach a Pedersen (2016, kap. 8), různá teoretická vysvětlení si málokdy odporují zároveň na teoretické i empirické úrovni, takže empirická podpora jednoho vysvětlení nemusí znamenat oslabení jiného vysvětlení. Rohlfing (2014) dokonce argumentuje, že klasickou typologii testování (Tabulka 1) je vhodné doplnit o třetí dimenzi, která by rozlišila vzájemnou výlučnost alternativních vysvětlení. Zjednodušeně řečeno, to, že určitá evidence představuje „kouřící hlaveň“ pro jedno vysvětlení, může nebo nemusí znamenat vyvrácení jiného vysvětlení v závislosti na tom, zda se daná vysvětlení vzájemně vylučují. Alegoricky řečeno, usvědčení jednoho pachatele neznamena, že neměl spolupachatele.

Beach a Pedersen (2016, kap. 6) také upozorňují na to, že ostré rozlišování mezi deduktivním a induktivním postupem neodpovídá běžné výzkumné praxi, ve které se fáze sběru dat a formulování teorie zpravidla prolínají, takže se jedná spíše o iterativní proces než plynule na sebe navazující kroky. Představu, že reálná věda zpravidla probíhá v jasně oddělených krocích od teorie přes operacionalizaci až po sběr a vyhodnocení empirické evidence, považují za deduktivní mýtus, který je ovlivněn více prezentací dat než reálnou praxí. Smíšené praxe, ve které výzkumník neustále kombinuje dedukci s indukcí, se zastávají jako legitimní. Zároveň ale sami autoři v téže knize na jiném místě nabízejí ještě detailnější rozčlenění PT na čtyři typy (Beach & Pedersen, 2016, kap. 9).⁵⁹ Tato typologie obsahuje oproti odlišení budování a testování teorie ještě dvě inovace. Jednak je to vymezení PT zaměřeného na vysvětlení významné historické události s ambicí na pouze idiografické vysvětlení příliš nezakořeněné v teorii (tzv. *explaining outcome*) a jednak je to vymezení specifík PT pro vymykající se

⁵⁸ Schimmelfennig doslova píše: „Rather than wasting resources and space in a full, uninterrupted narrative from cause to outcome, we can focus on a number of crucial steps in the process that are worth exploring“ (2014, s. 107). To je poměrně radikální výzva v kontextu toho, že autoři PT jinak kladou velký důraz právě na kompletnost vysvětlení (např. Waldner, 2014, s. 128).

⁵⁹ Rozlišují „explaining outcome“, „theory-building“, „theory-testing“ a „theory-refining“.

případy, ve kterých přítomnost typické příčiny nevede k očekávanému výstupu (tzv. *theory-refining PT*). Podrobné pojednání o různých typech PT překračuje rámec tohoto článku, ale pro zjednodušené pojetí viz např. text od Punton & Welle (2015).

6.3 Process tracing – „state of art“

V této podkapitole nejprve shrnu zásady provádění dobrého PT, jak je formulovali Bennett a Checkel (2014b), a poté se pokusím postihnout aktuální diskuse o PT, které jsou důležité pro aplikaci metody.

6.3.1 Standardy dobrého PT

Dosavadní text si kladl za cíl nejen popsat základní stavební kameny PT, ale implicitně také naznačit, jak by měl vypadat dobrý PT. Na tomto místě nabízím standardy dobrého PT, jak je ve své vlivné práci formulovali Bennett a Checkel (2014b, s. 21):

1. Zamyslet se nad co největším spektrem alternativních vysvětlení. Toto doporučení vychází z myšlenky, že mezi jednou příčinou a jedním následkem může v různých kontextech působit různý kauzální mechanismus, tj. jsou možná různá vysvětlení (tzv. problém ekvifinality, viz také Checkel (2014, s. 74-75). PT by měl určit, které z možných vysvětlení je platné pro daný případ. Za tím účelem je potřeba nejen ukázat, že je dané vysvětlení v souladu s daty, ale že je jimi podpořeno lépe než vysvětlení alternativní. Je ale třeba zopakovat trefnou poznámku (Beach & Pedersen, 2016, kap. 8), že ne vždy se musí různá teoretická vysvětlení vzájemně vylučovat.
2. Ke všem alternativním vysvětlením přistupovat stejně přísně. Jak upozorňují Kay a Baker (2015, s. 11), tento požadavek nemusí být snadné uspokojit, protože samotný sběr dat je veden teorií a výzkumník má většinou svoji oblíbenou. Samotní Bennett a Checkel (2014b, s. 24) vyzdvihují strategie, které od začátku pracují rovnocenně s několika možnými vysvětleními, viz také Checkel. (2014, s. 90)
3. Zvážit zkreslení zdrojů dat. Viz pojednání o diagnostice spolehlivosti evidence výše.
4. Reflektovat, zda analyzovaný případ představuje nejvíce či nejméně pravděpodobný případ pro různá alternativní vysvětlení. Toto doporučení vychází z metodologické tradice případových studií, která káže jasně vymezit charakter analyzovaného případu ve vztahu k teorii (Gerring, 2007)
5. Udělat zdůvodnitelné rozhodnutí o tom, v jakém bodě PT začít. Jinými slovy, ne vždy je jednoduché rozhodnout, kdy daný proces začíná. Je potřeba zvolit a obhájit moment, ve kterém začíná analýza.

6. Být vytrvalý v získávání rozmanité a relevantní evidence, ale udělat odůvodněné rozhodnutí o tom, kdy je sběr evidence dokončený. Důležitou myšlenkou přitom je, že ne všechna evidence je stejně hodnotná. Malou sílu evidence lze částečně nahradit jejím větším množstvím, pokud jsou jednotlivé empirické stopy navzájem nezávislé, podobně jako lze usvědčit zločince sérií nepřímých důkazů. Vědomé zaměření na relevantní evidenci detailně diskutuje Schimmelfennig ve své koncepci efektivního PT (2014).

7. Kombinovat PT se srovnávacím designem, pokud je to proveditelné a užitečné pro výzkumný cíl. Přestože PT je založen na přístupu ke kauzalitě, který nevyžaduje varianci, ale detailní porozumění procesu, možnost srovnání s jinými případovými studii může zlepšit naše poznání, případně zdůraznit jeho relevanci.

8. Být otevřený induktivnímu vhledu. Jinými slovy, nezapomínat na princip serendipity ve výzkumu, tj. možnost příjemného překvapení v podobě objevu něčeho nečekaného, ale výzkumně relevantního.

9. Používat dedukci a ptát se: „pokud je moje vysvětlení správné, jaký bude specifický proces vedoucí k vysvětlovanému stavu?“ Cílem je identifikovat co nejvíce pozorovatelných projevů uvažovaného mechanismu, o kterých lze následně sbírat evidenci. PT může být velmi kreativní z hlediska kombinování různých datových zdrojů.

10. Pamatovat, že konklusivní PT je dobrý, ale ne všechny dobrý PT je konklusivní. To např. znamená, že někdy ani po usilovném sběru dat nejsme schopni rozhodnout, které z konkurenčních vysvětlení je správné, protože dostupná data jsou srovnatelně kompatibilní s více vysvětleními.

Jako každá živá metoda, také PT se v probíhajících vědeckých diskusích vyvíjí. Vybrané diskuse představuji na tomto místě. První se týká potenciálu zobecňovat závěry PT a druhá se zaměřuje na téma smíšených metod a roli PT v nich.

6.3.2 Zobecňování závěrů process tracingu

Protože je PT metodou případových studií, je zpravidla používán v rámci jednoho případu a nepracuje s reprezentativitou, jak ji chápe kvantitativní metodologická tradice. S tím souvisí omezené možnosti zobecňovat závěry. Schimmelfennig (2014, s. 103–104) rámuje tento problém jako trade-off mezi interní a externí validitou. Interní validita zkoumaného případu by měla být v rámci PT maximalizována. To znamená, že výzkum by měl vést k co nejpřesnějšímu pochopení daného případu. Naopak PT si nemůže snadno nárokovat externí validitu. To znamená, že závěry získané v rámci jednoho případu nelze jednoduše přenášet na jiné případy. Také Checkel (2006, s. 367) upozorňuje na to, že PT má

omezenou schopnost produkovat parsimonické a zobecnitelné teorie. Vysvětlení, která generuje, mají často naopak tendenci být specifická pro daný případ.

Je třeba připustit, že problematika zobecňování není v PT tak přímočará, jako je tomu v kvantitativních statistických studiích, a sám o sobě je PT především nástrojem pro provedení dobré případové studie orientované na kauzální vysvětlení. Příspěvek k teoretickému poznání je proto pro studie metodologicky postavené na PT velkou výzvou (Checkel, 2014, s. 82). Je ovšem možný v několikerém smyslu. V první řadě může PT produkovat teoretické poznání, pokud je napojen na existující teorii, kterou může obohatit o popis konkrétních mechanismů, které spojují příčiny a následky uvažované teorií. Tím může PT podpořit vznik ucelenějších teorií, které nebudou jen postulovat příčiny a následky, ale mnohem detailněji se zaměří na specifikaci toho, co probíhá mezi příčinou a následkem, a sice v takové formě, kterou bude možné operacionalizovat a podrobit testování pomocí PT.

Vedle toho existuje v kvalitativní výzkumné tradici přístup k zobecňování, který není založen na statistické významnosti naměřených kovariancí, ale úvaze o optimálnosti podmínek ve zkoumaném případě (Kofroň, 2012). V této tradici je kladen důraz na to, že případová studie musí umět odpovědět na otázku: „případ čeho?“ a zařadit tak analyzovaný případ do širší skupiny jevů (Gerring, 2004; Gerring, 2007). V dalším kroku je potom třeba určit, do jaké míry jsou v analyzovaném případě přítomny podmínky postulované teorií. Pokud teorie ještě nemá příliš silnou empirickou oporu, je zpravidla k analýze vybírán případ, který co nejlépe splňuje předpoklady teorie. Taková analýza je určitým testem plauzibility teorie. Pokud totiž teorie má nějakou hodnotu, měla by určitě platit v případě, který nejlépe odpovídá jejím předpokladům. Je ale možné vybrat také případ, který nesplňuje podmínky postulované teorií příliš dobře. Pokud teorie přesto nalezne v analyzovaném případě oporu, posiluje se pozice teorie a vzniká důvodný předpoklad, že teorie tím spíše bude platná v případech, které lépe splňují její předpoklady. Problematiku přehledově zpracoval Kofroň (2012).⁶⁰

Existuje ovšem metodologická tradice, která nahlíží problém zobecňování ještě odlišně a která též může být inspirativní pro výzkumníky používající PT. Jde o weberovskou tradici ideálních typů. Podle Webera (1999, s. 191) představují ideální typy analytické konstrukty, jejichž hodnota nespočívá v tom, že by představovaly co nejpřesnější obraz reality, ale v tom, že jednostranně akcentují některé významné rysy, se kterými se v empirické realitě setkáváme.

⁶⁰ Na tomto místě jsme se problému jen letmo dotkli. V literatuře ale existuje rozsáhlá debata o výběru zkoumaných případů. Pro PT doporučuji především text Schneidera a Rohlfinga (2013), ve kterém zkoumají výběr případu pro PT v návaznosti na QCA (*qualitative comparative analysis*). Pro PT by podle nich měl vybrán buď typický příklad, pokud je cílem „rozbalit“ a detailně popsat kauzální mechanismus, nebo deviantní příklad, kdy je cílem studie zjistit, proč v daném deviantním případě nevede příčina k očekávanému následku. Ambicí tohoto druhého přístupu je modifikace teorie tak, aby vysvětlovala i deviantní případy.

Ideální typy tedy představují zobecnění ve smyslu analytického nástroje, který může cestovat mezi jednotlivými případy, ale pro každý případ je potřeba ukázat, do jaké míry odpovídá nebo neodpovídá ideálnímu typu, viz také Jackson (2010, s. 142–143). V podobném smyslu lze pohlížet i na kauzální mechanismy identifikované v rámci PT: Kromě toho, že vysvětlují kauzalitu v konkrétním případě, lze je považovat za analyticky užitečné nástroje, které mohou inspirovat poznání kauzality v dalších případech, např. princip černého pasažéra není uplatnitelný jen v ekonomii veřejných statků, ale může být poučný také pro týmovou práci, apod. Nicméně zobecnění neprobíhá jakoby „automaticky“ ze vzorku na populaci, ale je potřeba pro každý případ doložit nárok, že v něm daný kauzální mechanismus působí. V podobném smyslu Checkel (2014, s. 93) formuluje doporučení, aby se PT zaměřoval na generování typologií. V podobném smyslu lze také vnímat Mertonův koncept „teorie středního dosahu“ (Merton, 1968, s. 39–72), od kterého se odráží současná analytická sociologie ve svém úsilí „vysvětlit specifické sociální jevy na základě explicitně formulovaných teorií akce a interakce“ (Hedstrom, 2005, s. 9), tedy v podstatě generativních či kauzálních mechanismů.⁶¹

Pokusím se tyto různé pohledy shrnout. Společenské vědy tradičně přikládají velký význam budování teoretického poznání na rozdíl od pouhé deskripce, která je někdy pohrdlivě označována jako „*story-telling*“. Proto je diskuse o zobecňování poznatků získaných pomocí PT zvláště důležitá.⁶² Ačkoliv je tedy PT nástroj pro detailní analýzu konkrétního případu, lze v něm pozorovat určité ambice přispívat k teoretickému poznání, které jsou trojího typu. První ambice je spojována s tím, že PT dokáže obohatit existující teorie o popis konkrétních kauzálních mechanismů a tím je učinit užitečnější, např. v tom smyslu, že taková teorie dokáže lépe informovat politické rozhodování či jiné intervence. Druhá ambice na obohacení teoretického poznání není vlastní samotné metodě, ale vychází spíše z diskuse o problematice výběru případu pro analýzu (Gerring, 2004; Gerring, 2007; Gerring, 2008). Míra zobecnění je poté vedena úvahou, nakolik typický je analyzovaný případ z hlediska zkoumané teorie. Třetí ambice zobecňování vychází z metodologického konceptu ideálních typů. Zobecnění zde nespočívá v tom, že by poznatky z jednoho případu byly automaticky považovány za platné také pro další případy splňující určitá kritéria, ale v tom, že pomocí PT lze vytvářet ideální typy, případně formulovat typologie či teoretické koncepty středního dosahu, které představují užitečný analytický nástroj pro další empirické zkoumání.

6.3.3 Process tracing ve smíšených metodách

Druhou diskusí, kterou bych chtěl na tomto místě zmínit, je diskuse o smíšených metodách (*mixed methods*), tedy o kombinaci kvalitativních a kvantitativních metod v jednom výzkumném designu,

⁶¹ Ovšem analytická sociologie je metodologicky spíše spjata s multiagentním modelováním než s PT.

⁶² V kontextu historických věd by diskusi o zobecnitelnosti poznatků byla pravděpodobně věnována mnohem menší pozornost.

případně v návaznosti na sebe. Z mé zkušenosti z kontextu české sociologie se zdá, že řada sociologů vnímá obecný vztah mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem jako jednosměrný: kvalitativní výzkum předchází kvantitativnímu. Tato představa je asi posilována Dismanovým (2002) stěžejním textem pro výuku metodologie v Česku, *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Autor v knize jasně rozlišuje, že zatímco kvalitativní výzkum postupuje induktivně a slouží k formulaci teorií, kvantitativní výzkum postupuje deduktivně a slouží k testování existujících teorií. Podle této představy tedy kvalitativní výzkum připravuje půdu kvantitativnímu.

Z mého článku by mělo být jasné, že tato představa nemůže být univerzální, protože existuje i kvalitativní výzkum, a není to jen PT,⁶³ který může postupovat deduktivně a testovat existující teorie. Návaznost kvalitativního a kvantitativního výzkumu může ve skutečnosti fungovat v obou směrech (Small, 2011; Goertz & Mahoney, 2012, s. 48; Mahoney, 2010) a to se týká i PT: ten může opravdu pomoci formulovat nové teorie, které je pak možné zkoumat kvantitativně za účelem odhadu průměrného efektu nezávisle proměnných ve větší populaci, ale stejně tak může PT navazovat na kvantitativní výzkum a jeho poznatky zpřesňovat.

Design, ve kterém PT jako kvalitativní metoda navazuje na kvantitativní výzkum, se často opírá o Liebermanovy (2005) úvahy o tzv. *nested-analysis*. Podle Liebermana kvantitativní model umožňuje informovaný výběr případů pro kvalitativní analýzu (viz také Bennett & Checkel, 2014b, s. 20) – lze vybrat případ nebo několik případů s malou hodnotou rezidua v kvantitativním modelu a pomocí PT specifikovat, jaký mechanismus je odpovědný za modelovaný vztah. Podobně lze na základě statistického modelu vybrat odlehlá pozorování, tj. případy s velkou hodnotou rezidua, a následně kvalitativně zkoumat, proč modelovaný vztah není v těchto případech realizován. PT ale nemusí navazovat jen na statistické modelování. Také v případě identifikace podmínek potřebných pro realizaci určité události pomocí kvalitativní komparativní analýzy (Ragin, 1987; 2008; Rihoux & Ragin, 2009) je možné navázat zkoumáním konkrétních kauzálních mechanismů (Schimmelfennig, 2014).

Je zřejmé, že tyto úvahy o využitelnosti PT jako návazného kroku za účelem zpřesnění kvantitativní analýzy nebo jiné analýzy pracující s větším množstvím případů mají smysl jen tehdy, pokud nejsou jednotlivé případy či pozorování anonymní, nýbrž lze zpětně vyhledat pro analýzu. Zpravidla tedy tento postup není dostupný pro studie, ve kterých jednotlivá pozorování představují jednotlivci, ale spíše se hodí pro navázání na studie, ve kterých jednotlivé případy představují státy, volební systémy, kampaně, politické strany, neziskové organizace, veřejné politiky apod. To je zřejmě také důvod, proč

⁶³ Deduktivně lze používat např. také kvalitativní srovnávací analýzu neboli „qualitative comparative analysis“ (QCA), která je na rozdíl od PT používána v případě, že studujeme více případů, zpravidla méně ve srovnání se standardním kvantitativním výzkumem, např. desítky jednotek.

mezi sociology, kteří přece jen o něco častěji pracují s daty na úrovni jednotlivců, není tento postup zatím příliš využíván.

6.4 Process tracing – shrnutí

Cílem tohoto textu bylo představit metodu *process tracing*, která se v posledních letech etablovala především v politologii a nabízí cenné podněty také pro ostatní společenské vědy. Zároveň jsem se snažil překročit encyklopedické představení metody a nabídnout několik ilustrativních příkladů a nahlédnutí do probíhajících diskusí o *process tracingu*.

Jádrem metody je představa, že zatímco experiment je vhodným nástrojem pro kauzální inferenci, PT může poskytnout kauzální vysvětlení, které je od kauzální inference kvalitativně odlišné. Zatímco inference usiluje o stanovení, *zda* příčina vede k následku, vysvětlení hledá odpověď na otázku, *jakým způsobem* příčina vyvolává svůj následek. Lze říct, že tento přístup ke kauzalitě je založen na ambici otevřít černou skříňku mezi příčinou a následkem a porozumět tomu, jak dochází k přenosu kauzálního působení. Jinými slovy, výzkumník používající *process tracing* se snaží nahradit černou skříňku mezi příčinou a následkem popisem kauzálního mechanismu, jehož existenci opírá o empirickou evidenci, kterou lze považovat za pozorovatelný projev daného mechanismu. Rigorózní empirické doložení konkrétního kauzálního mechanismu by mělo působit jako ochrana před pastí nepravé korelace.

Protože váha různé evidence je různá, rozvíjí se v rámci *process tracingu* typologie empirických testů. Tyto testy nabízejí především koncepční rámec pro práci s evidencí, která se tak má stát více uvědomělou, explicitní a transparentní. Testování evidence v *process tracingu* je založeno na logice nutných a dostačujících podmínek. Tato logika nachází vyjádření také v pojmech teoretická jistota a teoretická unikátnost. Řada autorů rozvíjejících *process tracing* nachází pro metodu inspiraci v bayesovském uvažování, především v argumentu, že novou evidenci je vždy potřeba posuzovat ve světle dosavadní míry jistoty, že teorie je pravdivá. V rámci metody je také kladen důraz na diagnostiku spolehlivosti evidence, která často pochází z rozhovorů nebo jinak zprostředkovaných zdrojů.

Přestože *process tracing* je považován za kvalitativní metodu, nebrání se ani používání kvantitativních dat, pokud představují relevantní evidenci pro postulovaný kauzální mechanismus. Výzkumný design *process tracingu* může být vystaven jak induktivně (budování teorie), tak deduktivně (testování teorie), i když je otázka, do jaké míry se od sebe oba přístupy liší ve výzkumné praxi. O metodě zároveň probíhají živé diskuse, např. o schopnosti metody vytvářet zobecnitelné závěry, které by obohacovaly teorii, nebo o roli *process tracingu* ve smíšených metodách. *Process tracing* sice může předcházet kvantitativnímu výzkumu, pro který formuluje teorie a hypotézy, ale stejně tak může na kvantitativní výzkum navazovat a doplňovat ho o lepší pochopení kauzálních mechanismů.

Někteří budou *process tracing* považovat za novou metodu a jeho rostoucí popularitu za revoluci v kvalitativní metodologické tradici. Jiní budou zdůrazňovat jeho kontinuitu se staršími zásadami zkoumání ve společenských vědách. I kdyby však v celém *process tracingu* šlo „jen“ o systematické rozpracovávání starších metodologických východisek a formalizací práce s evidencí v případových studiích, jedná se o důležitou metodologickou inovaci, která má potenciál zvýšit kvalitu případových studií usilujících o kauzální analýzu. Navíc v době, kdy ani stále sofistikovanější statistické modely neumožňují překonat nedostatky běžně dostupných kvantitativních dat, takže o kauzalitě toho mohou společenské vědy říct často jen velmi málo, může být zaměření na kauzální mechanismy určitým východiskem. *Process tracing* zatím slaví úspěchy především v politologii a výzkumu mezinárodních vztahů, ale ostatní společenské vědy by měly zvednout hozenou rukavici a prozkoumat, co metoda nabízí a umožňuje.

7 Závěrečné shrnutí a diskuse

Cílem předložené práce je přispět k odborné diskusi o vývoji a stavu občanské společnosti se zaměřením na ty její aktéry, kteří vstupují do politického procesu. V úvodní kapitole jsem se věnoval vymezení občanské společnosti, a především shrnutí výzkumu, který politické aktivity aktérů občanské společnosti mapuje a analyzuje. Těžištěm úvodní kapitoly byla formulace a rozbor pěti klíčových tezí, které z tohoto výzkumu plynou.

V sekci 1.2.1 jsem vyšel z teze o slabosti občanské společnosti a dědictví komunismu z pera Marca Howarda, kterou jsem podrobil konfrontaci jednak s novějšími empirickými daty a jednak s dalšími autory. Na originální analýze dat z EVS 2008–2010 a WVS 2010–2014 jsem demonstroval především dvě skutečnosti. Zaprvé, i nadále platí, že míra organizačního členství jako jednoho z možných indikátorů síly občanské společnosti je v evropských postkomunistických zemích výrazně nižší než v západních demokraciích. Zadruhé, a poněkud překvapivěji, ačkoliv se často objevují zobecňující teze o poklesu zájmu o veřejný život, srovnání dat dvou vln WVS (1994–1998 vs. 2010–2014) ukazuje, že zatímco v západních demokraciích došlo k mírnému propadu míry organizačního členství, v zemích postkomunistické Evropy tento trend (s výjimkou odborových organizací) v analyzovaných datech nepozorujeme. Vedle toho některé novější analýzy naznačují, že pokud je dnes v post-komunistických zemích míra participace relativně nízká, není to ani tak tím, že by lidé v těchto zemích byli socializováni k nízké participaci v důsledku osobní zkušenosti s komunismem, ale spíše tím, že instituce v těchto zemích nefungují (ještě) příliš dobře a míra vnímané korupce je vysoká, což může lidi od zapojení do věcí veřejných odrážet. Na druhou stranu je potřeba brát v potaz také skutečnost, že formy politické participace se v čase mění. Z toho vyplývá, že není jednoduché zvolit dobré indikátory kvantitativní proměny celkové míry participace, neboť řada indikátorů včetně volební účasti může vypovídat spíše o kvalitativní proměně přístupu k participaci.

V literatuře dále existuje komplexní debata o vlivu zahraničního patronátu na rozvoj občanských společností v zemích SVE za situace slabé podpory rozvoje občanské společnosti od domácích struktur (sekce 1.2.2 až 1.2.5). Především je nápadné, že se různí autoři rozcházejí v normativním hodnocení toho, jak se patronát zahraničních nadací, organizací i evropských agentur podepsal na schopnosti aktivistů a neziskových organizací efektivně vstupovat do politického procesu. Zatímco jedna vlna literatury, spadající převážně do prvních let 21. století, akcentuje především negativní dopady zahraničního financování, pozdější vlna literatury (kolem roku 2010) tuto perspektivu zpochybňuje a v návaznosti na formulaci teze o transakčním aktivismu nachází spíše evidenci proto, že zahraniční financování umožnilo občanským organizacím zůstat efektivním nástrojem kontroly politických elit navzdory slabé míře zapojení veřejnosti do politiky mimo volby. Tento rozpor v hodnocení si žádá pozornost. Přestože

ho není možné snadno a definitivně vyřešit, pokusil jsem se alespoň formulovat možná vysvětlení toho, jak vznikl.

Zprvce se ukazuje, že obě vlny literatury spoléhaly převážně na odlišnou metodologii. Zatímco závěry první vlny byly především postaveny na kvalitativních rozhovorech se zástupci organizací, druhá vlna se mnohem více opírá o kvantitativní data z dotazníkových šetření mezi organizacemi. Je možné, že část rozdílů v hodnocení je způsobena touto skutečností. V kvalitativních rozhovorech bylo jednodušší identifikovat, jaké různé negativní vlivy může zahraniční financování na rozvoj jednotlivých organizací mít, ale nebylo už možné posoudit, jestli negativa převažují nad pozitivy, či je tomu naopak. Tomu se více přiblížil pozdější kvantitativní výzkum, který doložil, že organizace s velkým podílem zahraničního financování jsou v průměru lépe napojené na ostatní organizace, častěji spolupracují s jinými organizacemi, ale také dokážou efektivněji pronikat na mezinárodní scénu a tím českou občanskou společnost internacionalizovat. Jde však pouze o průřezové studie, neexistují žádné longitudinální nebo experimentální výzkumy, které by přesvědčivě ukázaly, zda mají popsané korelace kauzální charakter. Jinými slovy, směr kauzality je u výše popsaných vztahů neprozkoumaný a ponechává prostor spekulacím. Teoreticky je možný i pesimistický scénář, že aktivnější a lépe napojené organizace jsou úspěšnější při získávání zahraničního či grantového financování, které pak na ně sice má celkově negativní dopad, nicméně tyto organizace jsou tak dobré, že si navzdory tomuto negativnímu dopadu udržují před organizacemi, které granty tolik podpořeny nejsou, náskok.

Zadruhé je potřeba podotknout, že obě vlny literatury popisovaly trochu odlišné období. Zatímco první vlna se opírala o data z 90. let, druhá o data v průměru o dekádu mladší. Realita se v čase mohla změnit. Pokud tak například dárcovské organizace reflektovaly kritiku, že jejich grantové výzvy vytvářejí mezi neziskovými organizacemi konkurenční vztahy, mohly zareagovat tím, že jako podmínku udělení grantu požadovaly po organizaci spolupráci s dalšími organizacemi. To je ostatně mechanismus, kterým vyšší míru spolupráce u takto podporovaných organizací vysvětlují Císař a Navrátil (2015) a ke kterému se ještě vrátíme dále v této kapitole.

Zatřetí, z analýzy existující literatury se také zdá, že obě vlny vycházely ve svých hodnoceních do určité míry z odlišných normativních pozic. První vlna odvozovala legitimitu neziskových organizací do značné míry od jejich schopnosti mobilizovat veřejnost, jejíž hlas měly organizace zprostředkovávat. Pokud pak z výzkumu vyplývalo, že napojení organizací na veřejnost je velmi slabé, promítlo se to i do negativního hodnocení vlivu zahraničního financování, které umožňovalo existenci nezávisle na přímé podpoře občanů. Oproti tomu druhá vlna odvozuje legitimitu neziskových organizací více od jejich schopnosti kontrolovat činnost politických elit a přinášet do veřejného prostoru důležitá témata, která politici, ale třeba i veřejnost opomíjejí, například lidská práva či otázky životního prostředí. V tomto

zarámování není podpora široké veřejnosti nezbytně nutná, počítá se spíše dopad činnosti organizací vzhledem k určitým pozitivně vnímaným hodnotám, kterými jsou pro výzkumníky, byť třeba implicitně, nejčastěji hodnoty liberální demokracie s důrazem na práva menšin a ekologickou udržitelnost.

Na základě této diskuse jsem v úvodní kapitole formuloval hlavní výzkumné otázky této dizertační práce. Odpovědi na tyto otázky mají pomoci zaplnit bílá místa v existujícím výzkumu a přispět k diskusi problémů, které byly zatím nedostatečně popsány.

První výzkumná otázka navazuje na tezi o transakčním aktivismu. Ta je v literatuře zpracována více na úrovni koncepce než operacionalizace, což ponechává velký prostor pro velmi různé přístupy k měření transakčního aktivismu. Právě snahou o podrobnější promyšlení konceptualizace a návrhem konkrétní operacionalizace se snažím vytvořit prostor pro lepší ukotvení celé diskuse.

První výzkumná otázka proto zní: **Jak můžeme v návaznosti na existující literaturu jasněji konceptualizovat a následně operacionalizovat problematiku spolupráce mezi neziskovými organizacemi, které vstupují do politického procesu?**

K této výzkumné otázce se vztahuje především kapitola 3, ve které se spoluautorem Tomášem Diviákem navrhujeme rozlišovat na jedné straně mezi asociativními (*associative*) transakčními vazbami, které operacionalizujeme jako jakkoliv volnou formu spolupráce, případně i jen jako komunikaci mezi organizacemi, a spojujícími (*interlocking*) transakčními vazbami na straně druhé. Spojující transakční vazby operacionalizujeme jako dělbu práce mezi organizacemi. Dělbou práce přitom nemáme na mysli specializaci v rámci určitého odvětví, kdy například jedna environmentální organizace se zaměřuje na problematiku dopravy a jiná na nakládání s odpadem, nýbrž dělbu práce ve smyslu rozdělení rolí v rámci práce na konkrétním projektu či cíli, kdy se jedna organizace může spoléhat na výstupy práce organizace jiné, jako se například jedno oddělení ve velké firmě spoléhá na výstupy práce jiného oddělení. Tato konceptualizace byla motivována potřebou najít mechanismus, který by doložil, jak transakční aktivismus posiluje kapacitu neziskového sektoru. Tento problém je totiž v literatuře opomíjen. Existující studie pouze předpokládají, že pokud má organizace více nejasně definovaných vazeb na jiné organizace a zároveň může prokázat více dopadů své činnosti, je to evidence ve prospěch toho, že transakce zvyšují kapacitu organizací zasahovat do politického procesu. Směr kauzality přitom ale není zřejmý. Hledání mechanismu či mechanismů, jak konkrétně spolupráce zvyšuje kapacitu neziskových organizací, je tak vlastně snahou zjistit, zda popsaná asociace je skutečně kauzální, nebo jde spíše jen o nepravou korelaci. V naší analýze si vybíráme iniciativu Rekonstrukce státu jako nejpravděpodobnější případ takové iniciativy, kde by případně k dělbě práce ve výše popsaném smyslu mělo docházet. Iniciativa se totiž od začátku prezentovala jako uskupení asi dvaceti nevládních organizací, které společnými silami chtějí dosáhnout systémové změny. V kapitole však

ukazujeme, že navzdory své sebe-prezentaci bylo jádro Rekonstrukce státu tvořeno prací jen několika málo klíčových organizací, primárně dokonce jen prací jedné z nich. Úroveň dělby práce byla spíše nízká, většina organizací svou účastí v iniciativě spíše než cokoliv jiného demonstrovala svoji podporu projektu a při nejlepším se tak podílela na šíření povědomí o iniciativě. Pro naši hypotézu o tom, že transakční aktivismus funguje díky dělbě práce, se tak na základě případu Rekonstrukce státu nepodařilo získat empirickou oporu. Naše analýza však přesvědčivě ukazuje, že je důležité zohledňovat ve výzkumu spolupráce a propojenosti neziskových organizací typ jejich spolupráce. Většina dosavadních prací zkoumá spolupráci jen na úrovni vzájemné komunikace. To má za následek, že výzkumníci reportují vysokou míru propojenosti občanského sektoru, kterou interpretují jako vysokou míru transakční kapacity. Tento optimismus v našich závěrech korigujeme. Pokud totiž místo komunikace začneme zkoumat dělbu práce a potažmo příspěvek jednotlivých organizací ke společnému dílu, může se ukázat, že transakční kapacita organizací je poměrně omezená a že za každým projektem stojí primárně jen jedna, případně v nejlepším několik málo organizací, jako se to ukázalo v případě Rekonstrukce státu. Cesty pro další výzkum jsou tak především dvě. Buď je třeba identifikovat a doložit jiné mechanismy, díky kterým se propojené organizace stávají efektivnějšími, nebo je možné hledat důvody toho, že se některým neziskovým organizacím daří mít reálný dopad na politický proces, primárně někde jinde než v propojenosti mezi organizacemi. Touto cestou se ubírám u druhé výzkumné otázky této dizertační práce.

Druhá otázka této dizertační práce zní: **Jaké strategie a postupy mohou občanské iniciativy používat k tomu, aby prosadily své cíle u politických elit, a jak můžeme tyto strategie a postupy zkoumat?**

Této výzkumné otázce se věnuji především v kapitole 4, ve které se více explorativním způsobem snažím doložit, jaké příčiny stojí za úspěchem iniciativy Rekonstrukce státu. Jestliže třetí kapitola vychází z konkrétní hypotézy o tom, jaký mechanismus by mohl vést k tomu, že propojenost organizací vede k efektivnějšímu zapojení do politického procesu, čtvrtá kapitola se snaží rozhodit sítě do všech stran a možné mechanismy teprve hledat. Kapitola se proto opírá o kapitolu 2, ve které shrnuji vybrané teorie sociálních hnutí, a kapitolu 6, ve které formou metodologického exkurzu představuji metodu *process tracing*, na jejíž základech je vystavěna moje metodologie. Těžištěm kapitoly 4 je proto shromáždění a zkombinování rozmanitého empirického materiálu. Ukazuji, že iniciativa operovala ve velmi specifickém politickém kontextu, který byl důležitým předpokladem jejího úspěchu. V tomto bodě se ale se strukturálním přístupem analýzy politických příležitostí loučím a těžiště kapitoly přesouvám k iniciativě Rekonstrukce státu jakožto aktivnímu aktérovi. Tím navazuji na Jaspersovu kritiku převážné většiny výzkumu sociálních hnutí a politicky zaměřených občanských iniciativ, podle které je ve výzkumu opomíjen právě aspekt aktivního aktérství a strategických rozhodnutí, která aktéři v občanském sektoru na pozadí existující struktury dělají. Těžištěm kapitoly je tedy analýza klíčových

strategických rozhodnutí zástupců iniciativy a jejich dopadu na výsledek kampaně. Ukazují, jak rekonstrukční aktivisté uvažovali o výběru protikorupčních zákonů, které se rozhodli prosazovat, jak oslovovali veřejnost i média, aby vytvořili v klíčových momentech tlak na politiky, ale také jak svoji strategii pečlivě navigovali mezi odvážně konfrontačním přístupem a umírněnějšími formami aktivismu podle měnících se okolností v průběhu politického procesu. Závěr kapitoly proto lze shrnout jako tvrzení, že klíčovým mechanismem úspěchu iniciativy bylo vystoupení z rutiny a aktivní řízení kampaně skrze strategická rozhodnutí reagující na měnící se kontext. Takový přístup byl podmíněn tím, že vůdčí osobnosti iniciativy se shodli na potřebě vysoce pragmatického přístupu, kdy svá rozhodnutí podřizovali úzce vymezeným cílům, kterých chtěli dosáhnout.

Třetí výzkumná otázka této dizertační práce zní: **Jaké roviny profesionalizace lze uvnitř organizace rozlišit a jak spolu tyto roviny navzájem souvisí a jak se ovlivňují?**

S touto výzkumnou otázkou se vypořádávám v kapitole 5, ve které se opírám o empirický materiál o fungování občanské iniciativy Auto*mat. Ta podporuje rozvoj cyklistické, hromadné a pěší dopravy a udržitelnější přístup k dopravě automobilové. Ve své analýze identifikuji v návaznosti na literaturu tři úrovně profesionalizace organizace, a sice úroveň financování organizace, personální politiky a komunikační strategie, a soustředím se na analýzu jejich provázanosti. Celý proces profesionalizace umožnily organizaci Auto*mat zahájit první získané granty. Díky tomu mohla organizace postupně měnit i svoji personální politiku a proměňovat se z dobrovolnické skupiny v organizaci s placenými úvazky. Ty nejprve získávali nejvíce zapojení dobrovolníci, kteří ovšem začali být postupně doplňováni lidmi zvenku, kteří se do Auto*matu dostali skrze otevřená výběrová řízení. Jak se částečně měnili lidé uvnitř Auto*matu, měnila se také komunikační strategie, která přímo navazovala na postoje lidí uvnitř organizace: Stala se méně radikální a organizace se snažila prezentovat jako důvěryhodný partner disponující expertízou a ochotný ke kompromisům. Auto*mat si v návaznosti na to začal budovat poměrně silnou advokační pozici. Na advokační činnost se však těžko získávaly granty, takže fundraising organizace se zaměřil na budování Klubu přátel, tedy *de facto* získávání peněz od drobných dárců. Změna financování směrem ke grantovému financování tedy odstartovala další změny uvnitř organizace, které časem vyústily až v další revizi strategie financování. Organizace začala v té souvislosti klást důraz na vlastní legitimizaci skrze dárcovskou podporu. V příběhu Auto*matu tak kromě úzké propojenosti různých rovin profesionalizace nacházíme také příklad toho, jak může být občanský sektor proměnlivý. Pokud by konkrétně organizaci Auto*mat analyzovali kritici závislosti na grantovém financování třeba před deseti lety, možná by dospěli k závěru, že pozornost organizace byla grantovým financováním odvedena mimo původní záměry a že organizace ztratila kus ze své „grassrootové“ podstaty. Současné zhodnocení ale vede k závěrům, že šlo jen o určitou fázi, která byla

uvnitř organizace reflektována a vyústila k podniknutí kroků, skrze které se organizace stala opět velmi silně napojenou na své podporovatele, z nichž několik stovek dnes organizaci pravidelně posílá peníze.

Právě problematika toho, jak samotní aktéři občanského sektoru reflektují svoji práci a vývoj svojí činnosti je tématem, které opakovaně vystupuje napovrch napříč touto dizertační prací. Přestože můj výzkum nebyl na tuto reflexi primárně zaměřen, chtěl bych zbytek této závěrečné kapitoly věnovat právě diskusi toho, jaký trend se zdá být v rámci sebe-reflexe organizací občanské společnosti nejvýraznější.

7.1 Občanský sektor v sebereflexi

Reflexe vlastní činnosti je důležitou činností, kterou aktéři občanského sektoru provádějí, i když odborná literatura tomu věnuje poměrně omezenou pozornost (srov. Jasper, 2004). Sám jsem se jako pozorovatel zúčastnil v uplynulých letech několika konferencí, workshopů a podobných událostí organizovaných neziskovým sektorem pro neziskový sektor. Mezi takto navštívené akce patří například programová konference zeleného hnutí Nadechnutí uspořádaná v září 2014, setkání iniciované nadací Open Society Fund Praha a organizací Ashoka za účelem ustanovení advokačního fóra pro podporu advokačních aktivit uvnitř občanského sektoru v listopadu 2016, neformální setkání zástupců občanských iniciativ za účelem diskuse možností boje proti polarizaci společnosti v listopadu 2017 nebo workshop k tématu budování okruhu podporovatelů (*constituency building*) pro pozvané zástupce občanského sektoru ze zemí Visegrádské čtyřky v dubnu 2018.

Všemi těmito setkáními s účastí zástupců rozmanitých organizací občanské společnosti se jako červená nit táhlo téma posilování vazeb na širší veřejnost a zlepšování obrazu o neziskových organizacích v očích veřejnosti. V poslední době je tato reflexe o to intenzivnější, že legitimita neziskových organizací je v mnoha postkomunistických zemích zpochybňována. Výrok prezidenta Miloše Zemana o neziskových organizacích jako pijavicích přisátých na státní rozpočet⁶⁴ je jen špičkou ledovce. Navzdory absenci konkrétních analýz lze vyslovit velmi pravděpodobnou hypotézu, že útoky na neziskové organizace se začaly množit na platformách sociálních médií v souvislosti s uprchlickou krizí v roce 2015. Zhoršující se obraz neziskových organizací ve veřejném prostoru reflektují také výsledky veřejného mínění. Podle časových řad (CVVM, nedatováno) vyjadřovalo důvěru neziskovým organizacím několik let před rokem 2015 stabilně asi 45 % obyvatel, zatímco nedůvěru kolem 40 %. Ostatní nedokázali na otázku odpovědět. V roce 2015 ale důvěra neziskovým organizacím skokově poklesla a dodnes zůstávají její hodnoty kolem 35 %, zatímco nedůvěra se pohybuje kolem 50 %.

⁶⁴ Rozhovor Miloše Zemana pro deník Blesk 6. června 2016.

Neziskové organizace si tuto situaci uvědomují a snaží se na ni reagovat tím, že hledají cesty, jak u veřejnosti svůj obraz zlepšit, a především jak přizvat veřejnost k participaci. Je třeba zdůraznit, že tato teze vyplývá z mého ponoření do tématu občanského sektoru, ale nebyla z mé strany podrobena systematickému ověřování srovnatelnému s výzkumem provedeným v rámci výše popsaných případových studií. Tuto tezi (a celou tuto podkapitulu) je proto potřeba chápat jako hypotézu, která vyplynula jaksí na pozadí mé práce na tomto textu. Nicméně už na tomto místě bych ji chtěl podpořit vybranou dílčí evidencí.

Situace v Maďarsku, kde se profesionalizované organizace staly terčem politických útoků vládnoucí strany a jejího lídra Viktora Orbána, dokládá, jak důležitá je pro organizace podpora od veřejnosti a jak potenciálně zranitelné mohou být profesionální organizace, za kterými nestojí přesvědčení podporovatelé z širší veřejnosti. Je proto potřeba cíleně budovat vazby na okruh podporovatelů a umožňovat jim aktivně se zapojovat, a to ne nutně jen v rámci již probíhající práce organizací, ale i vlastními způsoby, které jsou v souladu se společnými cíli.

Tato reflexe se dnes v různých podobách zhusta objevuje mezi lídry organizací. Například Jan Rovenský z české organizace Greenpeace k tomu v rámci mini-studie environmentální organizací, kterou jsem realizoval se svými studenty v rámci předmětu Výzkumný projekt na Katedře sociologie FF UK v akademickém roce 2015/2016 uvedl:

„asi už nechceme být vnímání jako hrdinové, kteří zachraňují planetu za ty lidi, ale spíš jako podpůrný tým, který těm lidem pomáhá, aby tu planetu zachraňovali sami. (...) Z pozice hrdinů se přesouváme nebo se chceme přesunout do pozice vychovatelů hrdinů. Ale to samozřejmě neznamená, že se některých našich tradičních věcí vzdáme. Třeba jako nepřestaneme asi dělat přímý akce, ale možná je budeme dělat tak, aby se na nich mohla víc podílet veřejnost.“

Snaha o zapojení větší části veřejnosti je pak patrná také z pohledu na vývoj grantových výzev nadace Open Society Fund v Praze (OSF) a z rozhovoru s jejím ředitelem Robertem Baschem. V 90. letech minulého století a v prvním desetiletí současného století kladla nadace velký důraz na rozvoj profesionálních expertních organizací, jako jsou česká pobočka Transparency International, Ekologický právní servis (dnes přejmenovaný na Frank Bold) či Oživení. V roce 2009 a 2010 nadace zveřejnila nový typ grantové výzvy, která byla zaměřena na malé organizace a lokální iniciativy včetně různých místních watchdogových projektů a také digitálních platforem. Mezi tehdy podpořené digitální platformy patří pro ilustraci například KohoVolit.eu, organizace, která zveřejňuje množství analýz o stavu a vývoji zastupitelské politiky v Česku a realizuje volební kalkulačku jako doplňkový nástroj pro volební rozhodování. Jinými podpořenými projekty je platforma NasiPolitici.cz, která sleduje a zveřejňuje

politické kariéry českých politiků včetně jejich napojení na zájmové skupiny, nebo aplikace zIndex, která analyzuje veřejné zakázky.

Další inovace grantových výzev této nadace přišla v roce 2011, kdy vznikla grantová výzva na podporu spolupráce mezi velkou, zaběhnutou organizací a malou, novější organizací. Tato výzva měla pomoci lépe propojit organizace občanské společnosti a přispět k přenosu zkušeností. Jiná grantová výzva z roku 2014 pak adresovala samotné aktivní jedince bez nutnosti zázemí v neziskové organizaci. V roce 2015 pak nadace OSF vydala první grantovou výzvu založenou na podmínce veřejné sbírky (crowdfundingu), jejíž výtěžek byl pak nadací tzv. „matchován“, tedy nadace přidala organizaci ekvivalent vybrané částky (až do určité výše). Toto grantové schéma je založeno na představě, že organizace by měla být schopna se svým programem oslovit širší veřejnost, a to takovým způsobem, že jsou lidé ochotni přispět na činnost organizace z vlastní kapsy. Nejúspěšnější podpořenou organizací této první vlny výzvy byla organizace Auto*mat, jejíž příklon k financování od drobných dárců popisuje kapitola 5. Schéma se v nadaci OSF udrželo a je dnes využíváno také dalšími nadacemi, které chtějí stimulovat posilování vazeb mezi organizacemi a jejich okruhem podporovatelů, například nadací VIA.

Popisovaný proces přizvání veřejnosti k participaci nelze interpretovat přímo jako de-elitizaci, neboť neznamena odklon od módu profesionálních organizací, které mají placené zaměstnance a kontinuálně budují své know-how. Tento mód zůstává u organizací, které se snaží vstupovat do politického procesu, dominantní. Místo toho spočívá popisovaný proces v doplňování tohoto módu o mnohem větší důraz na zapojování veřejnosti. Ostatně stejné téma se objevilo i v případových studiích o Rekonstrukci státu (kapitoly 3 a 4), kde přizvání ambasadorů z širší veřejnosti bylo podle několika představitelů iniciativy klíčovým momentem předvolební kampaně, přestože dlouhodobá udržitelnost celé iniciativy byla odvislá od kapacity profesionalizovaných organizací.

Otázkou je, zda se z pokusů o přizvání veřejnosti k participaci stane udržitelný trend, který promění podobu občanského sektoru v Česku a ostatních post-komunistických zemích. Setkání zástupců desítek organizací ze zemí Visegrádské čtyřky v dubnu 2018 v Praze k tématu budování okruhu podporovatelů je dokladem toho, že téma je mezi nevládními organizacemi vnímáno jako důležité. Jak mi sdělila koordinátorka tohoto setkání, uvědomění si významu budování okruhu podporovatelů je patrné především v Maďarsku a Polsku, kde organizace intenzivněji pociťují útoky ze strany politických elit. Dovolím si nyní, v samotném závěru práce, spekulovat, že zásadní budou v tomto vývoji dvě věci. Zaprvé, zda organizace dokážou správně vyhodnotit, co jsou pro veřejnost důležité a zajímavá témata a jestli budou schopny v těchto tématech najít s poptávkou veřejnosti průsečík. Není totiž tajemstvím, že v neziskových organizacích pracují často lidé s odlišnými politickými inklinacemi, než které nacházíme u většiny veřejnosti. Zadruhé, pokud se takové průsečíky objeví, je otázka, zda organizace

dokážou oslovit veřejnost s nabídkou takových forem možné participace, které budou odpovídat současnému životnímu stylu v poměrně individualizované společnosti s malou touhou obyvatel po dlouhodobém organizačním členství (Bennett & Segerberg 2013).

Jinými slovy, neziskové organizace dnes stojí před dvojitou výzvou. V první výzvě se kruhem vracíme k otázce samotné definice role neziskových organizací ve společnosti. Ukazuje se totiž, že model, kdy se organizace snaží být především svědomím společnosti, přinášet do veřejného prostoru opomíjená témata a poukazovat na nelegitimní nerovnosti a další morální selhání společnosti, má jednu velkou slabinu: Takové organizace se snadno stávají cílem populistických útoků, založených na polaritě mezi obyčejnými lidmi a moralizujícími elitami. Podobné populistické útoky pravděpodobně výrazně přispěly k současné pošramocené pověsti neziskových organizací snad ve všech zemích Visegrádské čtyřky. To nutně neznamena, že by měly neziskové organizace rezignovat na svoji roli svědomí společnosti. Nicméně mohly by prozkoumat, jak tuto roli lépe vyvážit se svojí druhou historickou rolí, a sice bytím hlasem veřejnosti, který kontinuálně připomíná politickým elitám, odkud pochází jejich moc. Zcela konkrétně, neziskové organizace jsou dnes možná často vnímány především jako obhájci etnických, sexuálních, národnostních a jiných menšin. Tyto menšiny mají všechny společné to, že často vstupují do populistických narativů jako ti, koho elity protežují na úkor většinové společnosti. Neziskové organizace by však mohly svůj veřejný obraz budovat také více ve spojení s tématy, která jsou přímo relevantní pro mnohem širší segmenty veřejnosti. Takovými tématy mohou být v Česku například pomalu rostoucí mzdy, neefektivní výběr daní (vysoké daňové úniky), vysoká administrativní zátěž při podnikání, oživování místních komunit nebo třeba dnes již hodně tematizované exekuce. Je však možné, že receptem k lepšímu napojení neziskových organizací na širší veřejnost není ani tak výběr věcných témat, ale spíše schopnost uspokojovat nenaplněné psychologické potřeby smyslu života a přináležení do komunity. Rychlý růst členů organizace Junák čili české větve mezinárodní organizace Skaut v posledních letech (Skaut, 2018) naznačuje, že právě nabídka komunitního zážitku může být receptem na oslovení veřejnosti v hyper-individualizované době.

S tím úzce souvisí druhá výzva, a sice schopnost nabídnout veřejnosti takové formy participace, skrze které si lidé najdou k veřejným otázkám cestu a dospějí třeba i k tomu, že chtějí vybrané organizaci pravidelně přispívat, ať už časem, penězi nebo jinak. Že to není jednoduché, o tom by mohly vyprávět zástupci stovek organizací z celého Česka. Není to ale ani nemožné, jak ukazuje případová studie organizace Auto*mat (kapitola 5), která díky pořádání sousedských slavností získala několik set pravidelných dárců. Inspirativní je v tomto smyslu také případová studie iniciativy Rekonstrukce státu (kapitoly 3 a 4). Ta nabídla lidem z veřejnosti možnost zapojit se coby ambasadoři iniciativy a přímo kontaktovat politiky. Možnost takové zkušenosti přilákala desítky aktivních občanů, kteří dopomohli nejen větší mediální viditelnosti kampaně (o ambasadorech Rekonstrukce státu se několikrát psalo

v médiích), ale také vytvořili komunitu, která dodnes sleduje a podporuje aktivity Rekonstrukce státu skrze sociální média (facebooková skupina Ambasadoři Rekonstrukce státu má 719 členů k 6. 3. 2019). Příklad Rekonstrukce státu zároveň ukazuje, že efektivní podpora veřejnosti nemusí znamenat podporu masovou. Stačí, když za organizací nebo iniciativou stojí několik tisíc relativně pasivních podporovatelů a pár desítek podporovatelů aktivních a z obhajované záležitosti se může stát celonárodní téma volební kampaně s reálnými dopady na legislativu.

Seznam literatury (References)

- Amenta, E., & Halfmann, D. (2012). Opportunity Knocks: The Trouble with Political Opportunity and What You Can Do about It. In J. Goodwin & J. M. Jasper (Eds.), *Contention in Context: Political Opportunities and the Emergence of Protest* (1st ed., pp. 227–239). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Andrews, K. T., & Edwards, B. (2004). Advocacy Organizations in the U.S. Political Process. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 479–506. doi: 10.1146/annurev.soc.30.012703.110542.
- Auto*mat. (2016). *Výroční zpráva 2015*. Retrieved on 12 December 2016 from http://www.auto-mat.cz/wp-content/uploads/rocenka_final.pdf.
- Auto*mat. (undated). *Kdo jsme*. Retrieved on 12 December 2016 from <http://www.auto-mat.cz/onas/kdo-jsme/>.
- Baldassarri, D., & Diani, M. (2007). The Integrative Power of Civic Networks. *American Journal of Sociology*, 113(3), 735–780. doi: 10.1086/521839.
- Barnes, S. H. (2006). The Changing Political Participation of Postcommunist Citizens. *International Journal of Sociology*, 36(2), 76–98. doi: 10.2753/IJS0020-7659360203.
- Barša, P., & Císař, O. (2004). *Levice v postrevoluční době: Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. Brno, Czechia: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Batory, A. (2012). Why do anti-corruption laws fail in Central Eastern Europe? A target compliance perspective. *Regulation & Governance*, 6(1), 66–82. doi: 10.1111/j.1748-5991.2011.01125.x.
- Beach, D., & Pedersen, R. B. (2013). *Process-Tracing Methods: Foundations and Guidelines*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Beach, D., & Pedersen, R. B. (2016). *Causal case study methods: foundations and guidelines for comparing, matching and tracing*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Bellotti, E. (2014). *Qualitative Networks*. London: Routledge.
- Benford, R. D. (1997). An Insider's Critique of the Social Movement Framing Perspective. *Sociological Inquiry*, 67(4), 409–430. doi: 10.1111/j.1475-682X.1997.tb00445.x.
- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 611–639. doi: 10.1146/annurev.soc.26.1.611.

- Bennett, A. (2010). Process Tracing and Causal Inference. In H. E. Brady and D. Collier (eds.), *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*, 2nd ed., Lanham MD: Rowman and Littlefield: 207–2019.
- Bennett, A. (2014). Appendix: Disciplining our conjectures: Systematizing process tracing with Bayesian analysis. In A. Bennett and J. T. Checkel (eds.), *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge; New York: Cambridge University Press: 276–298.
- Bennett, A., & Checkel, J. T. (Eds.). (2014a). *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Bennett, A., & Checkel, J. T. (2014b). Process tracing: From philosophical roots to best practices. In A. Bennett and J. T. Checkel (eds.), *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge; New York: Cambridge University Press: 3–37.
- Bennett, P. W. L., & Segerberg, D. A. (2013). *The Logic of Connective Action: Digital Media and the Personalization of Contentious Politics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bernhagen, P., & Marsh, M. (2007). Voting and Protesting: Explaining Citizen Participation in Old and New European Democracies. *Democratization*, 14(1), 44–72. doi: 10.1080/13510340601024298.
- Bernhard, M. (1993). Civil Society and Democratic Transition in East Central Europe. *Political Science Quarterly*, 108(2), 307–326. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2152014>
- Bevington, D., & Dixon, C. (2005). Movement-relevant Theory: Rethinking Social Movement Scholarship and Activism. *Social Movement Studies*, 4(3), 185–208. doi: 10.1080/14742830500329838.
- Bob, C. (2005). *The Marketing of Rebellion: Insurgents, Media, and International Activism*. Cambridge, UK; New York, NY: Cambridge University Press.
- Bonilla, O. (2009 May 1). *Visualizing Bayes Theorem*. Retrieved on 17 March 2016 from <https://oscarbonilla.com/2009/05/visualizing-bayes-theorem/>
- Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Johnson, J. C. (2013). *Analyzing Social Networks*. London: SAGE publications.
- Brast, B. (2015). The Regional Dimension of Statebuilding Interventions. *International Peacekeeping*, 22(1), 81–99. doi: 10.1080/13533312.2014.995904.
- Bruszt, L., & Vedres, B. (2013). Associating, mobilizing, politicizing: local developmental agency from without. *Theory and Society*, 42(1), 1–23. doi: 10.1007/s11186-012-9183-7.

- Buechler, S. M. (1995). New Social Movement Theories. *The Sociological Quarterly*, 36(3), 441–464. doi: 10.1111/j.1533-8525.1995.tb00447.x.
- Burrage, M., & Torstendahl, R. (1990). *Professions in theory and history: rethinking the study of the professions*. London; Newbury Park: Sage Publications.
- Castells, M. (2012). *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*. Cambridge, UK; Malden, MA: Polity.
- Punton, M., & Welle, K. (2015). *Applying Process Tracing in Five Steps*. Centre for Development Impact (CDI): Practice Paper Annex. Copyright by Institute for Development Studies. ISSN: 2053-0536
- Císař, O. (2008). *Politický aktivismus v České republice: Sociální hnutí a občanská společnost v období transformace a evropeizace* [z anglického originálu Political Activism in the Czech Republic]. Brno, Czechia: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK).
- Císař, O. (2010). Externally sponsored contention: the channelling of environmental movement organisations in the Czech Republic after the fall of Communism. *Environmental Politics*, 19(5), 736–755. doi: 10.1080/09644016.2010.508305.
- Císař, O. (2013). The diffusion of public interest mobilisation: a historical sociology perspective on advocates without members in the post-communist Czech Republic. *East European Politics*, 29(1), 69–82. doi: 10.1080/21599165.2013.766171.
- Císař, O., & Koubek, M. (2012). Include 'em all?: Culture, politics and a local hardcore/punk scene in the Czech Republic. *Poetics*, 40(1), 1–21. doi: 10.1016/j.poetic.2011.12.002.
- Císař, O., & Navrátil, J. (2015). Promoting competition or cooperation? The impact of EU funding on Czech advocacy organizations. *Democratization*, 22(3), 536–559. doi: 10.1080/13510347.2013.869742
- Císař, O., & Vráblíková, K. (2013). Transnational Activism of Social Movement Organizations: The Effect of European Union Funding on Local Groups in the Czech Republic. *European Union Politics*, 14(1), 140–160. doi: 10.1177/1465116512456311.
- Císař, O., & Vráblíková, K. (2010). The Europeanization of social movements in the Czech Republic: The EU and local women's groups. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(2), 209–219. doi: 10.1016/j.postcomstud.2010.03.003.
- Collier, D. (2011). Understanding Process Tracing. *Political Science & Politics*, 44(4), 823–830. doi: 10.1017/S1049096511001429.

- Costain, P. A. N. (1994). *Inviting Women's Rebellion: A Political Interpretation of the Women's Movement*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Cotgrove, S., & Duff, A. (1980). Environmentalism, middle-class radicalism and politics. *Sociological Review*, 28(2), 333–351. doi: 10.1111/j.1467-954X.1980.tb00368.x.
- CVVM. (undated). *Časové řady vybraných otázek z výzkumu naše společnost*. Retrieved on February 2, 2019 from <http://cvvmapp.soc.cas.cz/#question24>.
- D'Emilio, J. (2009). The Gay Liberation Movement (from Sexual Politics, Sexual Communities). In J. Goodwin & J. M. Jasper (Eds.), *The Social Movements Reader: Cases and Concepts* (2nd ed., pp. 75–83). Chichester, UK; Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Davies, S. (1999). From Moral Duty to Cultural Rights: A Case Study of Political Framing in Education. *Sociology of Education*, 72(1), 1–21. ISSN: ISSN-0038-0407.
- Della Porta, D., & Diani, M. (2006). *Social movements: an introduction* (2nd ed). Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Diani, M. (1992). The concept of social movement. *The Sociological Review*, 40(1), 1–25. doi: 10.1111/j.1467-954X.1992.tb02943.x.
- Disman, M. (2002). *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 8024601397
- Domínguez, S., & Hollstein, B. (2014). *Mixed Methods Social Networks Research*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Downey, D. J., & Rohlinger, D. A. (2008). Linking strategic choice with macro-organizational dynamics: strategy and social movement articulation. In P. G. Coy (Ed.) *Research in Social Movements, Conflicts and Change* (Vol. 28, pp. 3–38). Emerald Group Publishing Limited.
- Düvell, F., & Lapshyna, I. (2015). The EuroMaidan Protests, Corruption, and War in Ukraine: Migration Trends and Ambitions. *Migration Information Source: The Online Journal of The Migration Policy Institute*. Available online: <https://www.migrationpolicy.org/article/euromaidan-protests-corruption-and-war-ukraine-migration-trends-and-ambitions>.
- Edwards, G. (2014). Infectious Innovations? The Diffusion of Tactical Innovation in Social Movement Networks, the Case of Suffragette Militancy. *Social Movement Studies*, 13(1), 48–69. doi: 10.1080/14742837.2013.834251.

- Eisinger, P. K. (1973). The Conditions of Protest Behavior in American Cities. *The American Political Science Review*, 67(1), 11–28. doi: 10.2307/1958525.
- Elsenbroich, C. (2012). Explanation in agent-based modelling: Functions, causality or mechanisms? *JASSS*, 15(3). doi: 10.18564/jasss.1958.
- Eltantawy, N., & Wiest, J. B. (2011). The Arab Spring| Social Media in the Egyptian Revolution: Reconsidering Resource Mobilization Theory. *International Journal of Communication* 5, 1207–1224. ISSN: 1932-8036.
- European Commission. (2014). *Corruption: Report, Special Eurobarometer 397*. Available online: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_397_en.pdf.
- Evera, S. V. (1997). *Guide to Methods for Students of Political Science*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Ez a minimum. (undated). *Ez a minimum*. Retrieved August 2, 2016 from <http://ezaminimum.hu/>.
- Fagan, A. (2004). *Environment and Democracy in the Czech Republic: The Environmental Movement in the Transition Process*. Cheltenham, United Kingdom; Northampton, MA: Edward Elgar.
- Fagan, A. (2005). Taking stock of civil-society development in post-communist Europe: Evidence from the Czech Republic. *Democratization*, 12(4), 528–547. doi: 10.1080/13510340500226077.
- Fairfield, T. (2013). Going where the money is: strategies for taxing economic elites in unequal democracies. *World Development*, 47, 42–57. doi: 10.1016/j.worlddev.2013.02.011.
- Falkner, G., & Treib, O. (2008). Three Worlds of Compliance or Four? The EU-15 Compared to New Member States. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 46(2), 293–313. doi: 10.1111/j.1468-5965.2007.00777.x
- Fazekas, M., & Tóth, I. J. (2016). From Corruption to State Capture: A New Analytical Framework with Empirical Applications from Hungary. *Political Research Quarterly*, 69(2), 320–334. doi: 10.1177/1065912916639137
- Foa, R. S., & Ekiert, G. (2017). The weakness of postcommunist civil society reassessed. *European Journal of Political Research*, 56(2), 419–439. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12182>
- Ferree, M. M., & Miller, F. D. (1985). Mobilization and Meaning: Toward an Integration of Social Psychological and Resource Perspectives on Social Movements. *Sociological Inquiry*, 55(1), 38–61. doi: 10.1111/j.1475-682X.1985.tb00850.x.

- Fortin, J. (2012). Is There a Necessary Condition for Democracy? The Role of State Capacity in Postcommunist Countries. *Comparative Political Studies*, 45(7), 903–930. doi: 10.1177/0010414011428587
- Freeman, J. (1973). The Origins of the Women's Liberation Movement. *American Journal of Sociology*, 78(4), 792–811. doi: 10.1086/225403
- Frič, P. (2016). *Občanský sektor v ohrožení?* Praha: SLON.
- Gahan, P. G., & Pekarek, A. H. (2008). From Resource Mobilization to Strategic Capacity: Reconceptualizing Resources and Capabilities in Social Movement Theory. *WERRC: Research Report 07/08 September 2008*.
- Gamson, W. A., & Meyer, D. S. (1996) Framing political opportunity. In D. McAdam, J. D. McCarthy & M. N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (1st ed., pp. 275–290). New York, NY: Cambridge University Press.
- George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Gerring, J. (2004). What Is a Case Study and What Is It Good for? *The American Political Science Review*, 98(2), 341–354. Stable link: <https://www.jstor.org/stable/4145316>.
- Gerring, J. (2005). Causation: A Unified Framework for the Social Sciences. *Journal of Theoretical Politics*, 17(2), 163–198. doi: doi.org/10.1177/0951629805050859.
- Gerring, J. (2007). *Case Study Research: Principles and Practices*. New York: Cambridge University Press.
- Gerring, J. (2008). Case Selection for Case-Study Analysis: Qualitative and Quantitative Techniques. In J. M. Box-Steffensmeier, H. E. Brady, & D. Collier (eds.) *The Oxford Handbook of Political Methodology*. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199286546.003.0028.
- Gerring, J. (2010). Causal Mechanisms: Yes, But.... *Comparative Political Studies*, 43(11), 1499–1526. doi: 10.1177/0010414010376911.
- Giugni, M. (2009). Political Opportunities: From Tilly to Tilly. *Swiss Political Science Review*, 15(2), 361–367. doi: 10.1002/j.1662-6370.2009.tb00136.x.
- Gladwell, M. (2010, October 4). Small Change: Why the revolution will not be tweeted. *The New Yorker*. Retrieved on August 2, 2016 from <http://www.newyorker.com/magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell>.

- Glennan, S. (2002). Rethinking Mechanistic Explanation. *Proceedings of the Philosophy of Science Association*, 2002(3), 342–353.
- Gliński, P. (2004). How Active Are the Social Actors? Deficient Citizenship Versus Day-To-Day Resourcefulness in Poland. *Polish Sociological Review*, (148), 429–450. Stable link: <https://www.jstor.org/stable/41274903>.
- Goertz, G., & Mahoney, J. (2012). *A Tale of Two Cultures: Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- Goldstone, J. A., & Tilly, C. (2001). Threat (and Opportunity): Popular Action and State Response in the Dynamics of Contentious Action. In R. Aminzade (Ed.), *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics* (1st ed., pp. 179–194). Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Goodwin, J., & Jasper, J. M. (1999). Caught in a Winding, Snarling Vine: The Structural Bias of Political Process Theory. *Sociological Forum*, 14(1), 27–54. doi: 10.1023/A:1021684610881.
- Goodwin, J., & Jasper, J. M. (Eds.). (2009). *The Social Movements Reader: Cases and Concepts* (2nd ed.). Chichester, United Kingdom; Malden, MA; Oxford, United Kingdom: Blackwell Publishing.
- Guenther, K. M. (2011). The Possibilities and Pitfalls of NGO Feminism: Insights from Postsocialist Eastern Europe. *Signs*, 36(4), 863–887. doi: 10.1086/658504.
- Hanneman, R., & Riddle, M. (2005). *Introduction to Social Network Methods*. Riverside, CA: University of California, Riverside. Retrieved from <http://faculty.ucr.edu/~hanneman/>.
- Heaney, M. T. (2014). Multiplex networks and interest group influence reputation: An exponential random graph model. *Social Networks*, 36, 66–81. doi: 10.1016/j.socnet.2012.11.003.
- Hedström, P. (2005). *Dissecting the Social: On the Principles of Analytical Sociology* (1st edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hedström, P., & Bearman, P. (2011). What is analytical sociology all about? An introductory essay. In Hedström, P., & Bearman, P. (Eds.). *The Oxford Handbook of Analytical Sociology* (1 edition). Oxford; New York: Oxford University Press.
- Hedström, P., & Ylikoski, P. (2010). Causal Mechanisms in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology*, 36(1), 49–67. doi: 10.1146/annurev.soc.012809.102632.

- Hellman, J. S., Jones, G., & Kaufmann, D. (2000). *Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption, and Influence in Transition*. The World Bank. Retrieved from <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/1813-9450-2444>.
- Henderson, S. L. (2002). Selling Civil Society: Western Aid and the Nongovernmental Organization Sector in Russia. *Comparative Political Studies*, 35(2), 139–167. doi: 10.1177/0010414002035002001.
- Hesslow, G. (1976). Two Notes on the Probabilistic Approach to Causality. *Philosophy of Science*, 43(2), 290–292. Stable link: <http://www.jstor.org/stable/187270>.
- Ho, D., Imai, K., King, G., & Stuart, E. (2007). Matching as Nonparametric Preprocessing for Reducing Model Dependence in Parametric Causal Inference. *Political Analysis*, 15, 199–236. doi: 10.1093/pan/mpi013.
- Hooghe, M., & Quintelier, E. (2014). Political participation in European countries: The effect of authoritarian rule, corruption, lack of good governance and economic downturn. *Comparative European Politics*, 12(2), 209–232. doi: 10.1057/cep.2013.3.
- Hollyer, J. R., Rosendorff, B. P., & Vreeland, J. R. (2011). Democracy and Transparency. *The Journal of Politics*, 73(4), 1191–1205. doi: 10.1017/s0022381611000880.
- Horch, H.-D. (1994). On the socio-economics of voluntary organisations. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 5(2), 219–230. doi: 10.1007/BF02353987.
- Howard, M. M. (2002). The Weakness of Postcommunist Civil Society. *Journal of Democracy*, 13(1), 157–169. doi: 10.1353/jod.2002.0008.
- Howard, M. M. (2011). Civil Society in Post-Communist Europe. In Edwards, M. (Ed.) *The Oxford Handbook of Civil Society* (pp. 134–145). New York, NY: Oxford University Press.
- Howard, M. M. (2003). *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge University Press.
- Hume, D. (2004/1748). An Enquiry concerning Human Understanding. Retrieved from <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hume1748.pdf>. Slightly different wording available here: <https://ebooks.adelaide.edu.au/h/hume/david/h92e/index.html>.
- Humphrey, M., & Jacobs, A. M. (2015) Mixing Methods: A Bayesian Approach. *American Political Science Review*, 109(04), 653-673. doi: 10.1017/S0003055415000453.
- Checkel, J. T. (2006). Tracing Causal Mechanisms. *International Studies Review*, 8(2), 362–370. doi: 10.1111/j.1468-2486.2006.00598_2.x.

- Checkel, J. T. (2014). Mechanisms, process, and the study of international institutions. In A. Bennett and J. T. Checkel (eds.), *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge; New York: Cambridge University Press: 74–97.
- Choe, H., & Kim, J. (2012). South Korea's democratization movements, 1980–1987: political structure, political opportunity, and framing. *Inter-Asia Cultural Studies*, 13(1), 55–68. doi: 10.1080/14649373.2012.636874.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Innes, A. (2014). The Political Economy of State Capture in Central Europe. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 52(1), 88–104. doi: 10.1111/jcms.12079.
- Jackson, P. T. (2010). *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics* (1 edition). London; New York: Routledge.
- Jasper, J. (2004). A Strategic Approach to Collective Action: Looking for Agency in Social-Movement Choices. *Mobilization: An International Quarterly*, 9(1), 1–16. doi: 10.17813/mai.9.1.m112677546p63361.
- Jasper, J. M. (1997). *The Art of Moral Protest: Culture, Biography, and Creativity in Social Movements*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jasper, J. M. (2006). *Getting Your Way: Strategic Dilemmas in the Real World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jasper, J. M. (2011). Emotions and Social Movements: Twenty Years of Theory and Research. *Annual Review of Sociology*, 37(1), 285–303. doi: 10.1146/annurev-soc-081309-150015.
- Jasper, J. M. (2012). From Political Opportunity Structures to Strategic Interaction. In J. Goodwin & J. M. Jasper (Eds.), *Contention in Context: Political Opportunities and the Emergence of Protest* (1st ed., pp. 1–33). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Jenkins, J. C. (1983). Resource Mobilization Theory and the Study of Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 9(1), 527–553. doi: 10.1146/annurev.so.09.080183.002523.
- Jenkins, J. C. (1998). Channeling Social Protest: Foundation Patronage of Contemporary Social Movements. In W. Powell & E. Clemens (Eds.) *Private Action and the Public Good* (1st ed., pp. 206–216). New Haven, CT: Yale University Press.

- Jenkins, J. C., & Eckert, C. M. (1986). Channeling Black Insurgency: Elite Patronage and Professional Social Movement Organizations in the Development of the Black Movement. *American Sociological Review*, 51(6), 812–829. doi: 10.2307/2095369.
- Kay, A., & Baker, P. (2015). What Can Causal Process Tracing Offer to Policy Studies? A Review of the Literature. *Policy Studies Journal*, 43(1), 1–21. doi: 10.1111/psj.12092.
- Kimberlin, S. E. (2010). Advocacy by Nonprofits: Roles and Practices of Core Advocacy Organizations and Direct Service Agencies. *Journal of Policy Practice*, 9(3–4), 164–182. doi: 10.1080/15588742.2010.487249.
- King, G., Keohane, R. O., & Verba, S. (1994). *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton University Press.
- Kitschelt, H. P. (1986). Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies. *British Journal of Political Science*, 16(01), 57–85. doi: 10.1017/S000712340000380X.
- Kivelä, M., Arenas, A., Barthelemy, M., Gleeson, J. P., Moreno, Y., & Porter, M. A. (2014). Multilayer networks. *Journal of Complex Networks*, 2(3), 203–271. doi: 10.1093/comnet/cnu016.
- Klandermans, B. (1984). Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory. *American Sociological Review*, 49(5), 583–600. doi: 10.2307/2095417.
- Klaus, V. (1998). Liberalismus a občanská společnost. In Klaus, V. (2002). *Občan a obrana jeho státu*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku.
- Kofroň, J. (2012). Kvalitativní nástroj jako nástroj nomotetického poznání, aneb má se česká geografie co učit? *Geografie*, 117(3). 308–328.
- König, T. (1999). Patterns of movement recruitment: Why dense networks help recruitment to new social movements, but obstruct recruitment to the New Age movement. Paper Presented at the *ASA Annual Meeting 1999 August 6-10*. Retrieved from http://www.gwdg.de/~uspw/tkoenig/papers/recruitment_patterns.pdf
- Koopmans, R. (2004). Movements and Media: Selection Processes and Evolutionary Dynamics in the Public Sphere. *Theory and Society*, 33(3/4), 367–391. doi: 10.1023/B:RYSO.0000038603.34963.de.
- Kornhauser, W. (1959). *The politics of mass society*. Glencoe, Illinois: Free Press.

- Korolczuk, E., & Saxonberg, S. (2015). Strategies of Contentious Action: A comparative analysis of the women's movements in Poland and the Czech Republic. *European Societies*, 17(4), 404–422. doi: 10.1080/14616696.2014.977321.
- Kostadinova, T. (2012). *Political Corruption in Eastern Europe: Politics After Communism*. Boulder, Colo: Lynne Rienner Pub.
- Kotchegura, A. (2004). Reducing Corruption in Post-Communist Countries. *International Public Management Review*, 5(1), 138–156.
- Krinsky, J., & Crossley, N. (2014). Social Movements and Social Networks: Introduction. *Social Movement Studies*, 13(1), 1–21. doi: 10.1080/14742837.2013.862787.
- Le Bon, G. (1895/2002). *The crowd: a study of the popular mind*. Mineola, NY: Dover Publications.
- Lieberman, E. S. (2005). Nested Analysis as a Mixed-Method Strategy for Comparative Research. *American Political Science Review*, 99(3), 435-452. doi:10.1017/S0003055405051762.
- Linek, L., & Petrúšek, I. (2016). What's past is prologue, or is it? Generational effects on voter turnout in post-communist countries, 1990–2013. *Electoral Studies*, 42, 78–90. doi: 10.1016/j.electstud.2016.02.002.
- Mahoney, J. (2000). Strategies of Causal Inference in Small-N Analysis. *Sociological Methods & Research*, 28(4), 387-424. doi: 10.1177/0049124100028004001.
- Mahoney, J. (2003). Tentative Answers to Questions about Causal Mechanisms. Paper presented at the *Annual meetings of the American Political Science Association*, Philadelphia, PA, August 28, 2003. Available online: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/6/2/7/6/pages62766/p62766-1.php
- Mahoney, J. (2010). After KKV: The New Methodology of Qualitative Research. *World Politics*, 62(01), 120–147. doi: 10.1017/S0043887109990220.
- Machamer, P. (2004). Activities and Causation: The Metaphysics and Epistemology of Mechanisms. *International Studies in the Philosophy of Science*, 18(1), 27–39. doi: 10.1080/02698590412331289242.
- Mayntz, R. (2004). Mechanisms in the Analysis of Social Macro-Phenomena. *Philosophy of the Social Sciences*, 34(2), 237–259. doi: 10.1177/0048393103262552.

- Mazák, J. (2016). Teorie sociálních hnutí: přehledová studie. *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et Historica 2* (Studia Sociologica XXI), 9–30.
- Mazák, J. (2017). Process tracing aneb Kauzalita v případových studiích. *Sociológia*, 49(1), 55-80.
- Mazák, J., & Diviák, T. (2018). Transactional activism without transactions: Network perspective on anti-corruption activism in the Czech Republic. *Social Movement Studies*, 17(2), 203–218. doi: 10.1080/14742837.2017.1404904.
- McAdam, D. (1985). *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- McAdam, D. (1988). *Freedom summer*. New York, NY: Oxford University Press.
- McAdam, D. (1996) Conceptual origins, current problems, future directions. In D. McAdam, J. D. McCarthy & M. N. Zald (ed.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (pp. 23–40). New York: Cambridge University Press.
- McAdam, D. (2009). Recruits to Civil Rights Activism. In J. Goodwin & J. M. Jasper (Eds.), *The Social Movements Reader: Cases and Concepts* (2nd ed., pp. 66–74). Chichester, United Kingdom; Malden, MA; Oxford, United Kingdom: Blackwell Publishing.
- McAdam, D., McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (Eds.). (1996). *Comparative Perspectives on Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings* (1st ed.). Cambridge, United Kingdom; New York, NY: Cambridge University Press.
- McCammon, H. J., Newman, H. D., Muse, C. S., & Terrell, T. M. (2007). Movement Framing and Discursive Opportunity Structures: The Political Successes of the U.S. Women's Jury Movements. *American Sociological Review*, 72(5), 725–749. doi: 10.1177/000312240707200504.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1973). *The trend of social movements in America: Professionalization and resource mobilization*. Morristown, NJ: General Learning Press.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–1241. doi: 10.1086/226464.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (2001). The Enduring Vitality of the Resource Mobilization Theory of Social Movements. In Turner, J. H. (Ed.), *Handbook of Sociological Theory* (1st ed., pp. 533–565). New York, NY: Springer.

- McMahon, P. C. (2001). Building Civil Societies in East Central Europe: The Effect of American Non-governmental Organizations on Women's Groups. *Democratization*, 8(2), 45–68. doi: <https://doi.org/10.1080/714000196>
- Mendelson, S. E., & Glenn, J. K. (2002). *The Power and Limits of NGOs: A Critical Look at Building Democracy in Eastern Europe and Eurasia*. New York: Columbia University Press.
- Menzies, P. (2014). *Counterfactual Theories of Causation*, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.). Available online: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/causation-counterfactual/>.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure* (1968 enlarged ed edition). New York : The Free Press , 1968: Free Press.
- Meyer, D. S. (2004). Protest and Political Opportunities. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 125–145. doi: 10.1146/annurev.soc.30.012703.110545
- Meyer, D. S., & Minkoff, D. C. (2004). Conceptualizing Political Opportunity. *Social Forces*, 82(4), 1457–1492. doi: 10.1353/sof.2004.0082.
- Morkes, J. (2008). Analýza preferenčního hlasování ve volbách do PS PČR. *Evropská volební studia*, 3 (1). Available online: <http://www.volebnistudia.cz/wp-content/uploads/2014/07/evs-2008-1-1.pdf>.
- Mrvar, A., de Nooy, W., & Batagelj, V. (2005). *Exploratory Social Network Analysis with Pajek*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Narozhna, T. (2004). Foreign aid for a post-euphoric Eastern Europe: the limitations of western assistance in developing civil society. *Journal of International Relations and Development*, 7(3), 243–266. doi: <https://doi.org/10.1057/palgrave.jird.1800024>.
- Nelson, D. N. (1996). Civil Society Endangered. *Social Research*, 63(2), 345–368. Stable link: <http://www.jstor.org/stable/40971141>.
- Norkus, Z. (2005). Mechanisms as Miracle Makers? The Rise and Inconsistencies of the “Mechanismic Approach” in Social Science and History. *History and Theory*, 44(3), 348–372. doi: 10.1111/j.1468-2303.2005.00329.x.
- O'Dwyer, C. (2006). *Runaway State-Building: Patronage Politics and Democratic Development*. Baltimore, Md: Johns Hopkins University Press.

- O'Dwyer, C. (2012). Does the EU help or hinder gay-rights movements in post-communist Europe? The case of Poland. *East European Politics*, 28(4), 332–352. doi: 10.1080/21599165.2012.721094.
- Oberschall, A. (1973). *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Oberschall, A. (1996). Opportunities and framing in the Eastern European revolts of 1989. In D. McAdam, J. D. McCarthy & M. N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (1st ed., pp. 93–121). New York, NY: Cambridge University Press.
- Offe, C. (1985). New Social Movements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics. *Social Research*, 52(4), 817–868. Stable link: <http://www.jstor.org/stable/40970399>.
- Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, MA; London, United Kingdom: Harvard University Press.
- Olson, M. (2009). The Free-Rider Problem. In J. Goodwin & J. M. Jasper (Eds.), *The Social Movements Reader: Cases and Concepts* (2nd ed., pp. 60–65). Chichester, UK; Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Osa, M. (2003). Networks in Opposition: Linking Organizations through Activists in the Polish People's Republic. In Diani, M., & McAdam, D.(eds.). *Social Movements and Networks: Relational Approaches to Collective Action*. New York: Oxford University press.
- OSF. (undated). *About us*. Retrieved on August 2, 2016 from <http://www.osf.cz/en/kdo-jsme/>.
- Paul, L. A. (2009). Counterfactual theories. In Beebe, H., Hitchcock, C., & Menzies, P. (Eds.). *The Oxford Handbook of Causation*. Oxford; New York: Oxford University Press: 158–184.
- Peisakhin, L., & Pinto, P. (2010). Is transparency an effective anti-corruption strategy? Evidence from a field experiment in India. *Regulation & Governance*, 4(3), 261–280. doi: 10.1111/j.1748-5991.2010.01081.x.
- Petrova, T., & Tarrow, S. (2007). Transactional and Participatory Activism in the Emerging European Polity. *Comparative Political Studies*, 40(1), 74–94. doi: 10.1177/0010414006291189.
- Pichardo, N. A. (1997). New Social Movements: A critical review. *Annual Review of Sociology*, 23(1), 411–430. doi: 10.1146/annurev.soc.23.1.411.
- Reconstruction of the State (2013 October 16). *Pod protikorupční zákony se podepsalo přes 1500 kandidátů*. (2013, October 16). Retrieved on 18 July, 2017 from <http://www.rekonstrukcestatu.cz/cs/archiv-novinek/8074-pod-protikorupcni-zakony-se-podepsalo-pres-1500-kandidatu>.

- Potůček, M. (2000). Volba společnosti: Havel versus Klaus. In Havel, I.M., Třeštík, D. (eds.). *Co daly naše země Evropě a lidstvu*. Praha: ELK, s. 186-196.
- Psillos, S. (2009). Regularity theories. In Beebe, H., Hitchcock, C., & Menzies, P. (Eds.). *The Oxford Handbook of Causation*. Oxford; New York: Oxford University Press: 131–157.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6(1), 65–78. doi: 10.1353/jod.1995.0002.
- Ragin, C. C. (1987). *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Oakland, CA: University of California Press.
- Ragin, C. C. (2008). *Redesigning Social Inquiry: Fuzzy Sets and Beyond*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Reconstruction of the State. (2013a March 12). *Zahájení Rekonstrukce státu*. Retrieved on August 2, 2016 from <http://www.rekonstrukcestatu.cz/cs/archiv-novinek/8055-zahajeni-rekonstrukce-statuu>.
- Reconstruction of the State. (2013b October 15). *Pod protikorupční zákony se podepsalo přes 1500 kandidátů*. Retrieved on August 2, 2016 from <http://www.rekonstrukcestatu.cz/cs/archiv-novinek/8074-pod-protikorupcni-zakony-se-podepsalo-pres-1500-kandidatu>
- Reconstruction of the State. (2017 June 19). *Protikorupční zákony v tomto volebním období: 5 z 9 námi podporovaných přináší důležité změny*. Retrieved on July 27, 2017 from <http://www.rekonstrukcestatu.cz/cs/archiv-novinek/11623-protikorupcni-zakony-v-tomto-volebnim-obdobi-5-z-9-nami-podporovanych-prinasi-dulezite-zmeny>.
- Skaut. (2018 February 25). *Skautů a skautek už 12 let přibývá! 7 důvodů, proč zažívá skauting v Česku zlaté časy*. Retrieved on April 22, 2019 from <https://www.skaut.cz/60tisc/>.
- Rhys H. Williams. (1995). Constructing the Public Good: Social Movements and Cultural Resources. *Social Problems*, 42(1), 124–144. doi: 10.2307/3097008.
- Rihoux, B., & Ragin, C. C. (2009). *Configurational Comparative Methods: Qualitative Comparative Analysis (QCA) and Related Techniques*. Los Angeles: SAGE.
- Rohlfing, I. (2014). Comparative Hypothesis Testing Via Process Tracing. *Sociological Methods & Research*, 43(4), 606–642. doi: 10.1177/0049124113503142.
- Rose-Ackerman, S. (2001). Trust, honesty and corruption: reflection on the state-building process. *European Journal of Sociology*, 42(3). doi: 10.2139/ssrn.283429.

- Roth, S. (2007). Sisterhood and Solidarity? Women's Organizations in the Expanded European Union. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 14(4), 460–487. doi: 10.1093/sp/jxm019.
- Sawyers, T. M., & Meyer, D. S. (1999). Missed Opportunities: Social Movement Abeyance and Public Policy. *Social Problems*, 46(2), 187–206. doi: 10.2307/3097252.
- Schimmelfennig, F. (2014). Efficient process tracing: Analyzing the causal mechanisms of European integration. In A. Bennett and J. T. Checkel (eds.), *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge; New York: Cambridge University Press: 98–125.
- Schneider, C. Q., & Rohlfing, I. (2013). Combining QCA and Process Tracing in Set-Theoretic Multi-Method Research. *Sociological Methods & Research*, 42(4), 559–597. doi: 10.1177/0049124113481341.
- Simpson, C. R. (2015). Multiplexity and strategic alliances: The relational embeddedness of coalitions in social movement organisational fields. *Social Networks*, 42, 42–59. doi: 10.1016/j.socnet.2015.02.007.
- Skocpol, T. (1999). Advocates without Members: The Recent Transformation of American Civic Life. In T. Skocpol & M. P. Fiorina (Eds.), *Civic Engagement in American Democracy* (pp. 461-509). Washington, D.C., and New York: Brookings Institution Press.
- Skocpol, T. (2003). *Diminished Democracy: From Membership to Management in American Civic Life*. Norman, OK: University of Oklahoma Press.
- Skovajsa, M. a kol. (2010). *Občanský sektor: Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha, Czechia: Portál.
- Skrentny, J. D. (2012). The Women's Movement. In J. Goodwin & J. M. Jasper (Eds.), *Contention in Context: Political Opportunities and the Emergence of Protest* (1st ed., pp. 153–174). Stanford, CA: Stanford University Press.
- Small, M. L. (2011). How to Conduct a Mixed Methods Study: Recent Trends in a Rapidly Growing Literature. *Annual Review of Sociology*, 37(1), 57–86. doi: 10.1146/annurev.soc.012809.102657.
- Smelser, N. J. (1962). *Theory of Collective Behavior*. New York, NY: Free Press.
- Snow, D. A., & Benford R. D. (1988). Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization. *International Social Movement Research*, 1(1), 197–217. ISBN: 0-89232-955-6

- Snow, D. A., & Benford, R. D. (1992). Master Frames and Cycles of Protest. In A. D. Morris & C. M. Mueller (Eds.), *Frontiers in Social Movement Theory* (1st ed., pp. 133-155). New Haven, CT: Yale University Press.
- Snow, D. A., & Soule, S. A. (2010). *A Primer on Social Movements*. New York, NY: W. W. Norton & Company.
- Snow, D. A., Benford, R. D., McCammon, H. J., Hewitt, L., & Fitzgerald, S. (2014). The Emergence, Development, and Future of the Framing Perspective: 25+ Years Since "Frame Alignment." *Mobilization*, 19(1), 23–45. doi: 10.17813/maiq.19.1.x74278226830m69l.
- Snow, D. A., Rochford, E. B., Jr., Worden, S. K., & Benford, R. D. (1986). Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation. *American Sociological Review*, 51(4), 464–481. doi: 10.2307/2095581.
- Snow, D. A., Zurcher, L. A., Jr., & Eklund-Olson, S. (1980). Social Networks and Social Movements: A Microstructural Approach to Differential Recruitment. *American Sociological Review*, 45(5), 787–801. doi: 10.1.1.462.1681.
- Stark, D., Vedres, B., & Bruszt, L. (2006). Rooted transnational publics: Integrating foreign ties and civic activism. *Theory and Society*, 35(3), 323–349. doi: 10.1007/s11186-006-9007-8.
- Steinberg, M. W. (1998). Tilting the Frame: Considerations on Collective Action Framing from a Discursive Turn. *Theory and Society*, 27(6), 845–872. doi: 10.1023/A:1006975321345.
- Šťovíčková Jantulová, M. (2005). Analýza procesu profesionalizace v občanském sektoru očima jeho aktérů. *Sociální studia*, 1/2015, 131–146. Retrieved from <http://socstudia.fss.muni.cz/?q=content/anal%C3%BDza-procesu-profesionalizace-v-ob%C4%8Dansk%C3%A9m-sektoru-o%C4%8Dima-jeho-akt%C3%A9r%C5%AF>
- Štrngám za zmenu. (undated). *Štrngám za zmenu*. Retrieved on August 2, 2016 from <http://www.strngamzazmenu.sk/>.
- Tannenwald, T. (1999). The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-Use. *International organization* 53(03), 433-468. doi: 10.1162/002081899550959.
- Tarrow, S. G. (2011). *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Tavits, M. (2008). Representation, Corruption, and Subjective Well-Being. *Comparative Political Studies*, 41(12), 1607–1630. doi: 10.1177/0010414007308537.

- Tilly, C. (1978). *From Mobilization to Revolution*. New York, NY: Random House.
- Tilly, C. (2004). *Social movements, 1768-2004*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Touraine, A. (1985). An Introduction to the Study of Social Movements. *Social Research*, 52(4), 749–787. Stable link: <http://www.jstor.org/stable/40970397>.
- Tremayne, M. (2014). Anatomy of Protest in the Digital Era: A Network Analysis of Twitter and Occupy Wall Street. *Social Movement Studies*, 13(1), 110–126. doi: 10.1080/14742837.2013.830969.
- Van Dyke N., & McCammon H. (2010). Introduction: Social Movement Coalition Formation. In Van Dyke N., & McCammon H. (Eds.), *Strategic Alliances: Coalition Building and Social Movements* (pp. xi-xxviii). University of Minnesota Press.
- Vicari, S. (2014). Networks of Contention: The Shape of Online Transnationalism in Early Twenty-First Century Social Movement Coalitions. *Social Movement Studies*, 13(1), 92–109. doi: 10.1080/14742837.2013.832621.
- Voss, K. (1996). The collapse of a social movement: The interplay of mobilizing structures, framing, and political opportunities in the Knights of Labor. In D. McAdam, J. D. McCarthy & M. N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (1st ed., pp. 227–258). New York, NY: Cambridge University Press.
- Vráblíková, K. (2017). Jak se účastníme na politice? In L. Linek, O. Císař, I. Petrůšek & K. Vráblíková. *Občanství a politická participace v České republice*. Praha: SLON v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR.
- Wada, T. (2014). Who are the active and central actors in the “rising civil society” in Mexico? *Social Movement Studies*, 13(1), 127–157. doi: 10.1080/14742837.2013.860876.
- Waldner, D. (2010). What are Mechanisms and What are They Good For? *QMMR Newsletter* 34(2): 30–34.
- Waldner, D. (2014). What makes proces tracing good? Causal mechanism, causal inference, and the completeness standard in comparative politics. In A. Bennett and J. T. Checkel (eds.), *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge; New York: Cambridge University Press: 126–152.
- Waller, M. (2010). The environmental issue in the East of Europe: top–down, bottom–up and outside–in. *Environmental Politics*, 19(5), 831–849. doi: 10.1080/09644016.2010.508315.

- Weber, M. (1999). Die „Objektivität“ sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis. In Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, ed. Eliyabeth Flitner, 146–214. Potsdam: Institut für Pädagogik der Universität Potsdam. Retrieved from <http://verlag.ub.uni-potsdam.de/html/494/html/WL.pdf>.
- Wellman, B. (1988). Structural Analysis: From Metaphor to Theory and Substance. In Wellamn, B. and Berkowitz, S. D. (eds.). *Social Structure: A Network Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, A. M. (1999). Talking feminist, talking Black: Micromobilization processes in a collective protest against rape. *Gender & Society*, 13(1), 77–100. doi: 10.1177/089124399013001005.
- World Bank. (1997). *Helping countries combat corruption: The role of the World bank*. Retrieved from: <http://www1.worldbank.org/publicsector/anticorrupt/corruptn/corrptn.pdf>
- Yudkowsky, E. S. (undated). An Intuitive Explanation of Bayes' Theorem. Retrieved on 17 March 2016 from <http://www.yudkowsky.net/rational/bayes>.
- Zakaria, P. (2013). Is corruption an enemy of civil society? The case of Central and Eastern Europe. *International Political Science Review*, 34(4), 351–371. doi: 10.1177/0192512112466880.
- Zdravomyslova, E. (1996). Opportunities and framing in the transition to democracy: The case of Russia. In D. McAdam, J. D. McCarthy & M. N. Zald (Eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements* (1st ed., pp. 122–137). New York, NY: Cambridge University Press.
- Znebejánek, F. (1997). *Sociální hnutí: Teorie, koncepty, představitelé*. Praha: SLON.

Přílohy (Appendices)

Příloha 1 (Appendix 1) Metodologická vysvětlivka ke Grafům 1 a 2

Ve všech výpočtech a zobrazeních v Grafech 1 a 2 jsou oproti původnímu Howardově (2002) grafu vynechány charitativní organizace, které nebyly dotazovány v EVS. Oproti Howardově grafu nepracuji ani s kategorií ostatních organizací, protože v každé vlně jsou navíc nějaké další organizace, takže sběrná kategorie ostatní má v každé vlně trochu jiný význam. Z tohoto hlediska je tedy prioritou vkládána do srovnatelnosti mezi vlnami, nicméně odchylky zobrazených bodů z vlny WVS 1994–1998 jsou oproti Howardově grafu velmi malé a z hlediska interpretace nehrají žádnou roli.

Další metodologický problém se týká odlišných možností odpovědí, které respondenti dostaly k dispozici. V obou zobrazených vlnách WVS byla otázka formulována následovně:

Now I am going to read off a list of voluntary organizations. For each organization, could you tell me whether you are an active member, an inactive member or not a member of that type of organization?

(Read out and code one answer for each organization):

Přitom možnosti, ze kterých respondenti vybírali, jak už je uvedeno v otázce, byly (a) aktivní člen (active member), (b) neaktivní člen (inactive member), (c) nepatří žádné takové organizace (don't belong). Howard přitom za členy organizace považuje jak aktivní, tak neaktivní členy. Z důvodu srovnatelnosti na tento postup přistupuji i ve svých grafech.

Problém je, že v EVS byla otázka (včetně možných odpovědí) formulována jinak:

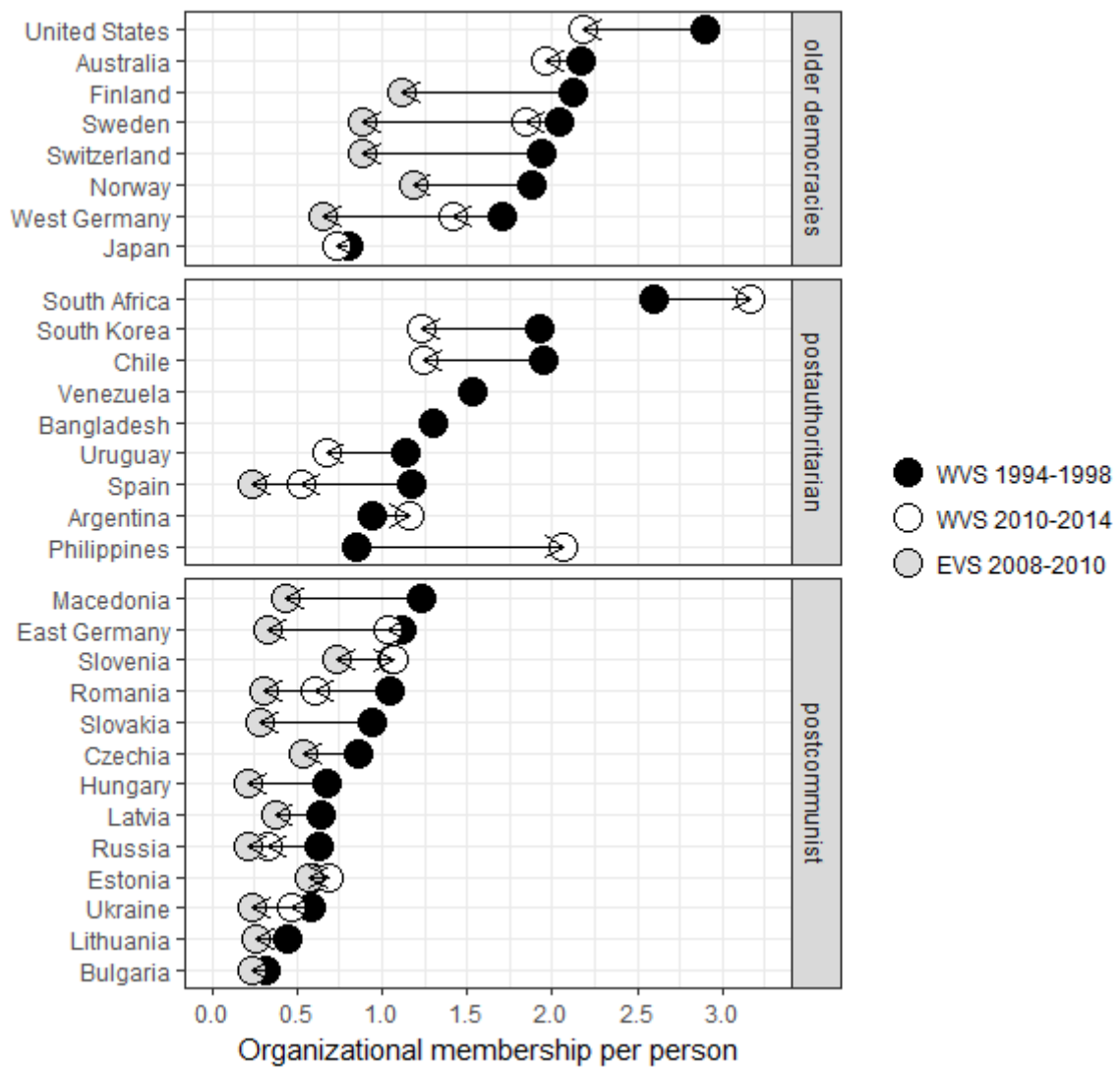
Please look carefully at the following list of voluntary organisations and activities and say ...

a) which, if any, do you belong to?

b) which, if any, are you currently doing unpaid voluntary work for?

Respondenti pak už jen z nabídnutého seznamu vybírali z nabízených typů organizací a tazatelé zaznamenávali, jestli pro možnost (a) a pak pro možnost (b) respondent daný typ organizace zmínil (mentioned), nebo nezmínil (not mentioned). Protože z dat vyplývá, že tato formulace otázky a odpovědí vede k nižší míře organizačního členství než ta ve WVS, rozhodl jsem členství v rámci dat z EVS kódovat jako kladnou odpověď alespoň na jednu z obou otázek výše (tedy i když respondent nevedl, že k dané organizaci patří, ale uvedl, že pro ni vykonává dobrovolnickou práci, byl kódován jako člen). Pro srovnání graf, který by za členy označil výhradně jen ty, kdo opravdu kladně odpověděli na otázku (a), že k organizaci patří, vypadá prakticky identicky, jen se mezera mezi organizačním členstvím v závislosti na formě dotazu a možných odpovědí ještě maličko zvětšuje, jak je vidět níže:

Graf 1 Alternativa ke Grafu 1 s přísnějším posuzováním toho, kdo je členem organizace, u dat z EVS

Příloha 2 (Appendix 2) Adjustments to minimize the effect of discrepant reporting

The tables in this appendix show disagreement among organizations in the assessment of their mutual cooperation. Indegree shows the degree to which the respective organization was marked as “cooperated with” and outdegree shows the degree to which the respective organization’s representative said that the organization cooperated with others. We differentiate between two cooperation levels (“a little” and “a lot”). We coded the first as 1 and the latter as 2 for the summary indices in the table. The column difference shows how much each organization over-reported/under-reported their cooperation compared to reporting of the others. Negative numbers (under-reporting) are not an issue, since we symmetrise according to maximums, for reasons explained in the text. However, large positive numbers are problematic because they indicate undue influence of individual respondents. Therefore, we manually recoded cooperation ties of Otevrena společnost in the pre-Reconstruction cooperation network and of Prague Watch in the project cooperation network. The recoding was done such that we simply used values reported by other organizations instead of taking maximums. The reported networks and statistics are based on these adjustments.

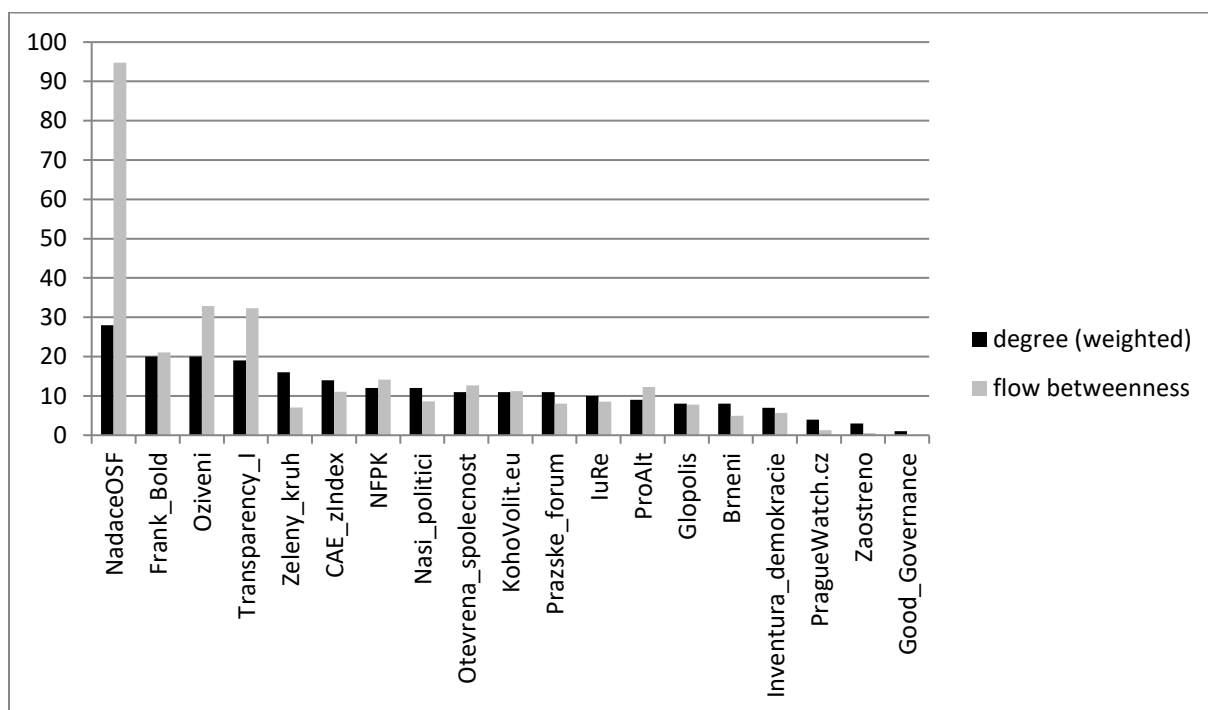
Difference of indegree and outdegree before symmetrisation of the pre-RS network			
Node	Indegree	Outdegree	Difference
Otevrena_spolecnost	11	25	14
ProAlt	4	9	5
Zeleny_kruh	11	15	4
Oziveni	15	18	3
Transparency_I	16	18	2
NFPK	9	11	2
NadaceOSF	24	26	2
PragueWatch.cz	3	4	1
Glopolis	6	7	1
Good_Governance	1	1	0
Prazske_forum	9	8	-1
Brneni	7	6	-1
Nasi_politici	13	11	-2

KohoVolit.eu	12	8	-4
Zaostreno	5	1	-4
Inventura_demokracie	7	3	-4
IuRe	10	6	-4
CAE_zIndex	15	10	-5
Frank_Bold	20	11	-9

Difference of indegree and outdegree before symmetrisation of the RS cooperation network			
Node	Indegree	Outdegree	Difference
PragueWatch.cz	1	18	17
Glopolis	1	8	7
Zaostreno	7	11	4
NFPK	8	11	3
Prazske_forum	5	8	3
KohoVolit.eu	12	13	1
NadaceOSF	12	13	1
ProAlt	3	4	1
Good_Governance	10	10	0
Otevrena_spolecnost	10	10	0
Inventura_demokracie	5	5	0
Brneni	7	7	0
IuRe	4	3	-1
Zeleny_kruh	8	6	-2
Transparency_I	16	13	-3
Oziveni	19	13	-6

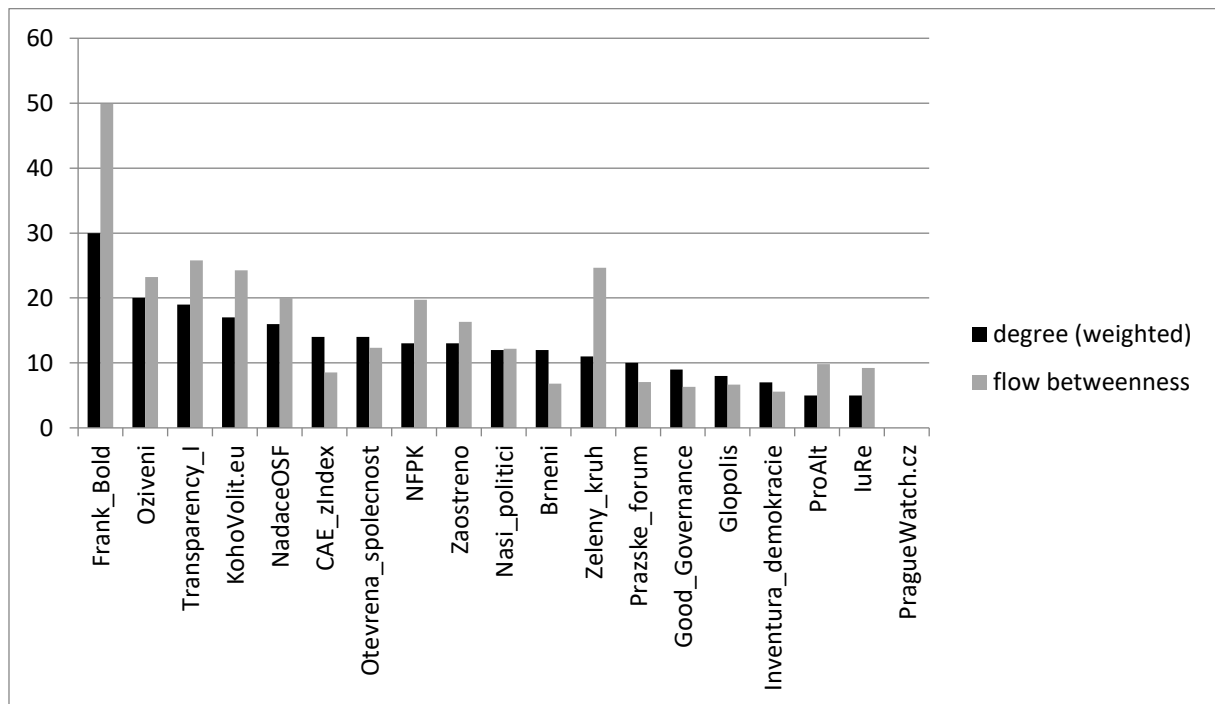
Nasi_politici	12	6	-6
CAE_zIndex	15	6	-9
Frank_Bold	30	20	-10

Příloha 3 (Appendix 3) Weighted degree and betweenness before the project

Note: Appendix 3 shows the data from Figure 3 in different perspective.

Příloha 4 (Appendix 4) Weighted degree and betweenness in the project

Note: Appendix 4 shows the data from Figure 4 in different perspective.

Příloha 5 (Appendix 5) Task-related networks: details

Task-related network	nodes included	density	indegree centralization	average indegree	standard deviation indegree	average geodesic length	diameter
legislation analysis	17	0.09	0.61	1.68	3.13	1.77	3
coordination of organizations	15	0.06	0.76	1.00	3.22	1.56	2
PR and 'marketing'	16	0.06	0.82	1.00	3.43	1.00	1
Fundraising	16	0.06	0.76	1.11	3.25	1.05	2
'door opening'	15	0.08	0.50	1.53	3.20	1.38	2

Note: Average geodesic length and diameter were calculated only for the main component in the case of disconnected networks. We included indegree because the questionnaire instructed respondents to nominate other organizations most engaged in the given task. Indegree captures perceived engagement of each organization in each task-related network.

Příloha 6 (Appendix 6) Task-related networks: Jaccard's index of similarity

	Coop	Door	Legis	Fund	PR
Cooperation	1				
Door-opening	0.42	1			
Legislation	0.47	0.41	1		
Fund-raising	0.67	0.36	0.41	1	
Public relations	0.81	0.42	0.43	0.82	1

Note: Jaccard's index is the ratio of the number of ties present in both networks to the number of ties either absent in both networks or present in just one of them.

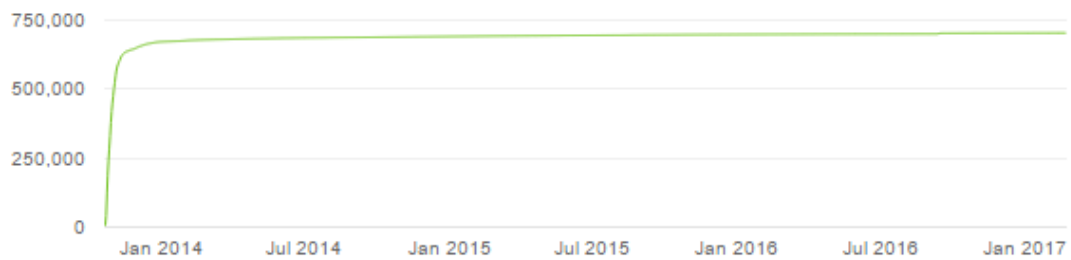
Příloha 7 (Appendix 7) Reconstruction of the state’s viral videos statistics

Video statistics Through Feb 22, 2017 ?

VIEWS	TIME WATCHED	SUBSCRIPTIONS DRIVEN	SHARES
703,860	588 days	250	1,005

Cumulative Daily ?

Note: Statistics for the video “Kraska a blbec...” Source: <https://www.youtube.com/watch?v=HhMDnSzQBLk>, accessed 24.02.2017. It shows the number of views, but also their cumulation in time – most views happened immediately after the video release.

Video statistics Through Feb 22, 2017 ?

VIEWS	TIME WATCHED	SUBSCRIPTIONS DRIVEN	SHARES
99,286	127 days	169	690

Cumulative Daily ?

Note: Statistics for the video “Dozenme Botswana!” Source: <https://www.youtube.com/watch?v=BNsdmZ9XC18>, accessed 24.02.2017. It shows the number of views, but also their cumulation in time – most views happened immediately after the video release.